MARK GALEOTTI

Când totul devine

ărm

a

CORINT

ISTORIE

Când totul devine armă

Traducere din limba engleză de

Anca Irina Ionescu

Prefaţă de Mihail E. Ionescu

EDITURA CORINT
ISTORIE

Prefaţă

Războiul azi

De la internetul secolului XXI la tranşeele de acum un veac

Cartea lui Mark Galeotti este foarte densă, cu incursiuni frecvente şi binevenite în istorie – de unde culege evenimente şi personaje relevante subiectului – mai ales în Renaşterea secolelor XIVXVI în civilizaţia occidentală, dar preponderent recente şi foarte recente, acoperind erele industriale şi postindustrială – şi are ca temă **„războiul fără împuşcături”.**

Aşadar, cărui fel de război îi este dedicată această carte?

Istoria războiului „cu împuşcături” – contrar celui care face obiectului cărţii – este sângeroasă, în care beligeranţii luptă până la moarte (şi victorie). Acest tip de război se confundă cu istoria omenirii, iar evoluţia lui a fost subiectul unor cărţi fără un număr

> 5

ştiut, pentru că multe dintre ele au fost pierdute (aşa cum se crede despre *De bello Dacico,* având ca autor pe împăratul Traian, care ar fi fost o nestemată pentru

istoria noastră antică, dar din care s-au păstrat doar 2-3 fraze interpolate ulterior de alţi autori). „Războiul cu împuşcături” este cel **clasic,** însemnând înfruntarea fără limite pentru stăpânirea „celuilalt” şi a bunurilor lui – teritorii cu oraşe, bogăţii şi resurse râvnite dar şi ţintind o dominaţie politică, o construcţie de imperii, o hegemonie larg profitabilă în sistemul de tip westfalian în care trăim azi prin controlul stăpânirii mărilor sau văzduhului planetei în dauna celorlalţi etc. Acest tip clasic de război s-a purtat încă din zorii istoriei antice – amintiţi-vă de „Iliada” lui Homer, când cucerirea Troiei şi intenţia de dominare a „celuilalt” a fost ascunsă sub miza frumuseţii unei femei –, cu structuri distinct specializate (legiuni, cohorte, armate, flote etc.) şi dotate cu armament letal diversificat în funcţie de epoca şi spaţiul civilizaţional (chinezii au folosit nu doar busola, ci şi praful de puşcă înaintea europenilor). El a fost permanent, jalonând secol după secol naraţiunea de evoluţie a societăţii omeneşti – de altfel, chiar autorul prezintă o veritabilă, dar incompletă tipologie a lui, numindu-l metaforic fie „de spadă”, fie „prin înjunghiere sau împuşcare” – şi acum pare a fi devenit mai puţin obişnuit şi

utilizat de către generaţiile contemporane. Glisarea către acest nou stadiu este determinată de faptul că – menţionează autorul cărţii –, în epoca noastră, totul poate fi transformat sau utilizat într-o armă de supunere a adversarului/inamicului, iar „Războaiele fără bătălii, conflicte nonmilitare, în care lupta se duce cu tot felul de alte mijloace, de la subversiune la sancţiuni, de la meme la crimă, ar putea deveni noua normalitate”.

Această nouă realitate, întrevăzută de autor ca fiind preponderentă şi destinată cuceririi complete a viitorului, este definită de transformarea în armă contra inamicului a tuturor uneltelor şi proceselor umane, de la informaţii (reale sau imaginare, din surse ştiute sau anonime) la interdependenţa între state şi comunităţi specifică erei globalizării, de la cuceriri ştiinţifice la huliganismul pe stadioane, de la legislaţie la sancţiuni şi instituţii internaţionale organizate pentru a controla starea de pace şi legalitatea comun acceptată a confruntărilor armate, aşadar totul şi pretutindeni este competiţie. Deci şi tipul de înfruntare, de război – declarat, „din umbră”, prin „interpuşi” – care – nu-i aşa? – trebuie să fie definit. Iar experţii domeniului, care au observat această evoluţie în ultimele

decenii a
[5]
fenomenului belic vechi precum istoria omenirii, l-au numit **„război hibrid”.** Ceea ce nu înseamnă că armatele specifice epocilor anterioare au încetat să existe – dimpotrivă, ele s-au dezvoltat prin amplificare fără precedent specializându-se în purtarea războiului „clasic” desfăşurat în noi spaţii de înfruntare, cosmic şi cibernetic –, dar totodată sunt utilizate din ce în ce mai mult în cu totul alte misiuni decât cele clasice sau doar apropiate de ele, multe fiind de control/supraveghere/pacificare a zonelor de conflict sau în cazul dezastrelor naturale.

Cartea aceasta nu este – ne asigură autorul – un ghid pentru a purta un alt tip de război ori de a genera „chiar o noua lume”, nici nu lansează o predicţie a viitorului ca fiind o eră a conflictelor nesângeroase, ci vrea să fie doar o posibila „traiectorie viitoare”, tot mai puţin letală decât până acum, în evoluţia căreia este de sperat că „băieţii
buni” vor fi cel puţin la fel de bine dotaţi pentru confruntare precum adversarul, „băieţii răi”. Este o menţiune necesară şi binevenită pentru cititor, care numai în cei trei ani de la apariţia cărţii a putut fi zguduit de alte realităţi, altminteri ştiute,

ale războiului, cu pierderi umane uriaşe şi distrugeri chiar cu foarte puţine precedente istorice ca amploare decât cele ale unui „război fără împuşcături/rachete, bombe etc”. Un război altfel decât cel hibrid de pe planşetele planificatorilor, dar bine ştiut pentru că nu a existat generaţie umană care să nu-l experimenteze.

Dar ce este **„războiul hibrid”,** în jurul căruia îşi dezvoltă demersul autorul?

Observaţiile făcute asupra incidenţei, formelor şi modalităţilor de desfăşurare recentă a înfruntărilor militare[5] sau combinate[5] cu presiuni civile de tot felul (economice, diplomatice etc.), fie interstatale sau între state şi formaţiuni nonstatale, precum şi proliferarea unei tipologii variate de astfel de conflicte, au generat o mistică a „războiului hibrid”, insuficient înţeleasă, dar atât de des utilizată, încât în ultimii ani s-a impus. între componentele oarecum mai clare ale acestui tip de război – pentru că altele sunt obscure – este acela că un inamic superior militar, chiar dotat cu armament nuclear, poate fi învins mutând încleştarea pe insurgenţă, terorism, turism, migraţie paşnică, informaţii, chiar legislaţie, recurgând la subversiune, dezinformare, influenţare

cibernetică, psihologică, economică etc. Aşadar, a învinge un inamic (superior în forţe

militare clasice sau nu) printr-un amestec bine dozat de mijloace militare şi nemilitare, deschise sau ascunse, exercitându-se astfel o presiune multiplă asupra adversarului până la victorie. în jargonul specialiştilor şi al presei internaţionale a intrat sintagma de **„război hibrid”,** tocmai datorită faptului că a devenit evident, mai ales în ultimele două decenii, că orice poate fi folosit ca armă, creaţie omenească, maşină sau proces, muzică sau vestimentaţie, pentru a amplifica propria putere – *soft* sau *hard* – şi astfel a prevala asupra inamicului/adversarului. Asemuirea înfruntării pe câmpul de luptă clasic – cu un perimetru strict delimitat până la Al Doilea Război Mondial, chiar dacă avea întinderi terestre şi maritime vaste sau fronturi de mii de kilometri – cu competiţia acerbă de tip capitalist între firme, concerne şi trusturi pentru a cuceri piaţa globală şi a amplifica profitul în dauna concurenţei a facilitat apariţia acestei viziuni privind uzul dublu – militar şi civil – în războiul hibrid a orice este la îndemână pentru victoria

asupra adversarului/competitorului/inamicului.

Chiar autorul cărţii este inventatorul unei doctrine (în fapt inexistente sau doar insuficient probată) a acestui război hibrid, numită de el dupa numele actualului general-şef al Statului Major al Rusiei, „doctrina Gherasimov”, care (aproape) exclude războiul clasic. Au fost întemeiate, mai ales în cursul anilor 2000, numeroase institute, grupuri de reflecţie, centre de excelenţă pretutindeni, unde specialişti, militari şi civili cu profesii dintre cele mai diverse, de la psiholog la atomist, medic ori regizor de film sau teatru, evaluează ameninţările de tip hibrid şi imaginează scenarii de acţiune specifice sau măsuri de răspuns la ele. Este însă la fel de adevărat că autorul ne avertizează că el însusi consideră acum a fi acţionat în grabă atunci când a botezat doctrina cu pricină aflată în fruntea celor mai serioase analize ale fenomenului militar până acum câţiva ani (în unele locuri mai continuă să fie aşa, ceea ce înseamnă că fenomenul nu este îndeajuns înţeles şi că el continuă să existe).

Ceea ce nu este deloc surprinzător este faptul că mai ales ultimele două decenii au relevat pe arena internaţională evenimente care au alimentat orientarea

către o astfel de preponderenţă (dar nu exclusivitate) în peisajul multiform al războiului. Asa cum se ştie, în ultimele două decenii a dominat

„războiul împotriva terorismului”, care a implicat înfruntarea unei maşinării militare superioare, îndeobşte a marilor puteri sau a coaliţiilor formate de ele împotriva unor mişcări de insurgenţă slab dotate şi organizate (fără aviaţie sau rachete, ori artilerie), cu insurgenţi fără pregătire militară („păstorii de capre”), dar acţionând pretutindeni în teritoriul propriu, cunoscut la perfecţie şi astfel stăpânindu-1. în Afganistan sau Irak ori în alte părţi în Orientul Mijlociu sau Africa, astfel de formaţiuni nonstatale au putut să utilizeze mijloace letale asimetrice. Ele au făcut această alegere pe fondul favorabil al stăpânirii câmpului de înfruntare de tip nou (fie în mediul urban, rural, montan sau păduros, fie pe linii de comunicaţie ori pe frontul

pentru cucerirea inimilor şi minţilor necombatanţilor) şi au reuşit să reziste vreme îndelungată cu succes, ba chiar să inducă adversarului „oboseala războiului” şi, în final, să câştige.

Cartea lui Mark Galeotti este scrisă acum trei ani, aşadar înaintea mai multor evenimente recente legate, unele foarte

strâns, de războiul contemporan, anume retragerea forţelor militare americane din Afganistan (august 2021) după încheierea unui acord cu talibanii care punea capăt unui război demarat în octombrie 2001, agresiunea militară a Rusiei în Ucraina (începută în februarie 2022 şi aflată încă în curs) şi agresiunea Hamas împotriva Israelului, declanşată la 7 octombrie 2023). între realitatea acestui tablou la zi al înfruntărilor militare şi speranţa exprimată de Galeotti privind războiul viitorului, ceea ce el numeşte „noua normalitate”, este însă o diferenţă marcantă.

La prima vedere, ne aflăm în faţa unui paradox, cu alte cuvinte imaginea proiectată războiului viitor este una total neadecvată realităţii prezente a înfruntărilor militare interstatale sau între un stat şi o entitate nonstatală. Autorul arată că viitorul confruntărilor militare va fi dominat de inovaţia î tehnologică pe deplin excepţională a ultimelor decenii – ne aflăm în plină revoluţie postindustrială – în care combatanţii vor utiliza aceste inovaţii pentru a substitui clasicei înfruntări sângeroase „războiul fără împuşcături”. în limba engleză este un cuvânt relativ nou prin care se

desemnează această utilizare ubicuă a noilor cuceriri ştiinţifice şi tehnologice pe

câmpul de luptă sau în diverse spaţii de înfruntare între beligeranţi, impusă de cadenţa ultrarapidă a întrebuinţării lor militare – verbul *weaponize,* derivat de la *weapon* însemnând armă – aflat azi în vocabularul militar de pretutindeni. O simplă cautare pe Google a acestui cuvânt şi a derivatelor ne încredinţează de această mutaţie profundă în arsenalul contemporan pentru război: 1 miliard şi 970 milioane de „trimiteri” pentru a desemna *weapon* (armă), 36 400 000 pentru *weaponized,* transformarea în armă de luptă, iar adaptarea ca armă a oricărui obiect/inovaţie/proces/instituţie *(weaponization)* ne oferă alte 29 900 000 de „intrări”. Iar aceste rezultate sunt obţinute într-un timp de 0,34-0,42 secunde.

O asemenea prezenţă, uriaşă ca număr – să reţinem: doar în limba engleză – pe internet este caracteristică indiscutabil erei postindustriale şi revoluţiilor tehnologice succesive din cadrul ei, cu atât mai mult a anilor recenti când inovaţia s-a multiplicat exponenţial. Nu doar pentru că au devenit arme cele mai diverse obiecte civile în comparaţie cu epocile preindustriale, dar spaţiul cibernetic a devenit (laolaltă cu cel cosmic) spaţiu de înfruntare militară,

alături de cele clasice – terestru, aerian, naval – cu care am fost obisnuiti până acum. în context, trebuie menţionat că însăşi structurarea organismelor de purtare a războiului nu a putut ţine pasul cu această diversificare enormă a mijloacelor de luptă şi ucidere, în cadrul celor mai multe state lipsind comandamentele destinate expres înfruntărilor cosmice sau chiar cibernetice. De altfel, spaţiului cibernetic îi lipsesc încă reglementările internaţionale privind regulile de conflict, ceea ce există din abundentă în cazul celorlalte, precum cel terestru sau naval. Găsim aici şi o explicaţie a faptului că statele mai puţin dezvoltate tehnologic tind să se alinieze celor mari şi puternice, deţinătoare ale sistemelor necesare de atac sau de apărare în aceste spaţii – cosmic şi cibernetic, dar nu numai –, iar altele fac eforturi susţinute şi extrem de costisitoare de a se dota corespunzător sau de a găsi alte căi de contracarare (utilizarea tot mai frecventă a dronelor este un exemplu, raportul favorabil cost-eficienţă comparativ cu utilizarea sistemelor sofisticate Patriot sau S-400 fiind impunător).

Această proliferare a mijloacelor de război, a produselor civile cu dublă

întrebuinţare – cum se mai cheamă aceasta *weapon-izare* recentă a oricărui produs uman de mai strictă ori mai largă utilizare – îşi găseşte, bineînţeles, explicaţii. Menţionăm pe cea mai importantă dintre ele, în opinia noastră, anume proliferarea extrem de rapidă a noilor tehnologii, explozia internetului şi, mai ales, a reţelelor de socializare – aşadar, spaţiul cibernetic, aflat la dispoziţia a miliarde de utilizatori, devenit azi însoţitor obligatoriu al oricărei înfruntări belice. Dirijarea rachetelor sau cunoaşterea dispozitivului adversarului şi mişcărilor forţelor militare din

> > î

cadrul lui au devenit, prin sistemul de sateliţi şi comunicaţie cibernetică, lucruri curente încă din anii ’80 ai secolului trecut, cu condiţia să dispui de unul, ceea ce iniţial a fost la îndemâna doar a superputerilor, dar proliferarea a fost foarte rapidă şi a apărut chiar şi o piaţă substanţială a ofertelor private în domeniu, la îndemâna oricui. Mai mult chiar, menţinerea păcii globale şi evitarea recurgerii la armele nucleare au generat, tot din anii ’80, înţelegeri între superputerile Războiului Rece, care au dus, la încheierea lui, la stabilirea cantităţii la dispoziţie de armament strategic, inclusiv de focoase nucleare pentru menţinerea unei balanţe a forţelor. Chiar şi azi, astfel de înţelegeri sunt în vigoare (START-3, încheiat în

2010, START-l, datând de la sfârşitul Războiului Rece), până în februarie 2026 între SUA şi Rusia, şi care includ cantităţile de armament strategic la dispoziţie, supuse bineînţeles controlului şi verificării reciproce, chiar dacă în actualul tumult geopolitic unele prevederi ale lor sunt abandonate într-o escaladare atent gestionată.

Această folosire masivă a spaţiului cibernetic şi a celui socializant global a schimbat practic competiţia geopolitică sistemică, furnizându-i alţi algoritmi de existenţă reală. Minţile şi inimile oamenilor au devenit o tintă de influentă geopolitică, pentru că a le câştiga înseamnă a prevala asupra unui posibil inamic sau a dobândi o preponderenţă regională, chiar globală – cazul SUA – depăşind de departe clasicul raport de forţe militare, ce reprezenta până deunăzi măsura propriei anverguri şi influenţe. Iar acest lucru s-a împământenit sistemic în ultimele două decenii (Facebook apare în 2004, X sau Twitter în 2007, celelalte reţele răspândindu-se cu rapiditate), dând deţinătorului un avantaj colosal geopolitic, indiferent de armamentul de diferite categorii aflat la dispoziţie, dar aproape imediat a intervenit şi aici concurenţa, deci lupta pentru întâietate. Ne aflăm acum în faza în care deţinerea reţelei Twitter

(devenită „X” prin achiziţia sa de către multimiliardarul american Elon Musk) poate influenţa – chiar decisiv – alegerile în SUA, iar încercarea de control a Europei privind ştirile diseminate pe reţea ar putea aduce izolarea bătrânului continent printr-o simplă deconectare (ceea ce Musk a şi ameninţat să facă); în care China şi Rusia exercită controlul informaţiilor diseminate [3] [5] prin aceste reţele pe propriul teritoriu ori realizează produse indigene concurente – VKontakte rusesc şi Weibo chinezesc – sau de cucerire a pieţei geopolitice internaţionale, ca reţeaua Tiktok sau Telegram; sau când produsele comerciale ale firmelor de profil sunt supuse embargoului sau sancţiunilor internaţionale pentru bănuita sau reala superioritate tehnologică (cazul celei mai puternice firme chineze în domeniu, Huawei).

Tot atât de recent, AI („inteligenţa artificială”) propune şi realizează o amplificare exponenţială a eficienţei acestor spaţii devenite de înfruntare „fără împuşcături” în aşa fel încât chiar din partea celor care se află în fruntea inovaţiei specifice – marile firme din Silicon Valley, SUA – s-a lansat propunerea unui moratoriu de dezvoltare

a
domeniului. Acest fapt, intervenit doar acum câteva luni, a fost însoţit şi de avertismentul că, altminteri, se poate ajunge curând în faza în care omul nu va mai putea controla evoluţia AI, iar roboţii vor crea propriul viitor şi pune în cumpănă civilizaţia umană. Cooperarea internaţională în domeniu se impune, iar aici sunt de aşteptat în viitorul apropiat paşi importanţi, ceea ce ar fi un început al reglementărilor necesare şi în „războiul fără împuşcături”. Tot aici, adepţii democraţiei trebuie să ia în considerare viitorul acesteia într-o lume în care AI va fi atotputernic sau la îndemâna unui segment restrâns de specialişti.

Agresiunea militară neprovocată a Rusiei în februarie 2022 în Ucraina şi evoluţiile înfruntărilor militare de atunci în estul şi sudul acestei ţări au arătat că războiul clasic continuă să se afle la loc de frunte în panoplia înfruntării între actorii scenei internaţionale, iar schiţarea unor traiectorii de viitor de genul celor avansate de M. Galeotti sunt timpurii. De la bun început, forţele militare ruse au ţintit o victorie-fulger angajând mase mari de tancuri şi obţinând supremaţia aeriană, deopotrivă cu acţiuni rapide de cucerire de aeroporturi – eşecul de la Kiev în această privinţă a fost decisiv

pentru ruinarea planului de operaţii rusesc – sau alte puncte sensibile, ceea ce, în linii mari se înscrie în tipologia războiului clasic de manevră/mişcare. Dar, pentru cititorul acestei cărţi, rememorarea câmpurilor de înfruntare ruso-ucraineană, în localităţi sau pe întinsele câmpii ale Donbasului şi Niprului, a imaginilor frecvent transmise pe posturile de televiziune ale oraşelor şi satelor devastate de lovituri aeriene sau de rachete ruseşti, cozile uriaşe la apă şi alimente ale locuitorilor, avalanşa de refugiaţi atât în interiorul ţării, cât şi în afara Ucrainei – mulţi năvălind la propriu în ţările vecine –, este neîndoielnic tabloul războiului clasic, sângeros, cu lovituri năprasnice împotriva comunităţii adverse. Războiul se desfăşoară de atunci pe aceste linii clasice, iar analiştii şi experţii militari s-au încredinţat că tabloul celor două conflagraţii mondiale ale secolului trecut este cel mai apropiat de această realitate. încleştări sângeroase pentru localităţi aşa-zis strategice – gen Bahmut sau Avdiivka, unde pierderile umane se măsoară în zeci de mii de morţi de ambele părţi – amintesc mai degrabă de Verdun în perioada 1916-1917, unde îşi tocau metodic şi programatic forţa umană pentru a forţa victoria prin lipsa de „carne de tun” a celeilalte părţi beligerante, decât de un război al erei cibernetice. Desigur, nu au lipsit ingredientele care abundă în această

carte, de la sancţiuni economice la utilizarea Starlink-ului pentru citirea exactă a inamicului pe câmpul de luptă (ceea ce a făcut diferenţa de multe ori în favoarea ucrainenilor, partea rusă neposedând această nestemată a spaţiului cibernetic), dar imaginea generală a înfruntării a fost şi este aceea a unui război clasic, mai degrabă în forma Primului Război Mondial, cu soldaţii adăpostiţi în tranşee întinse pe mii de kilometri decât a înfruntării manevriere din cea de-a doua conflagraţie. Cu atât mai mult e neverosimilă această realitate departe de planşeta experţilor pentru înfruntarea militară contemporană cu cât Rusia este una dintre cele mai mari puteri nucleare ale planetei, iar Ucraina nu are armă nucleară, ceea ce prefigura o rezistenţă minoră a agresatului. Acest fapt a făcut posibil ca, de pildă, serviciile americane de profil sa prevadă că Ucraina nu va rezista mai mult de 72 de ore la agresiunea rusă, iar cum vedem azi, nu doar ca aceasta din urmă a obţinut victorii, eliberând o parte a teritoriului, dar şi-a propus obţinerea biruinţei Anale şi înfrângerea Rusiei.

Aşadar, cum arată sau va arăta războiul viitorului? Sau cine are dreptate, Galeotti sau Kievul?

Evident, răspunsul este dificil şi nu pot fl avansate predicţii sigure. Cucerirea de teritorii are loc – în afară de cedarea fără luptă – doar în forma „războiului cu

împuşcături”, cu alte cuvinte, actorul/comunitatea care are voinţa de a rezista va impune celuilalt să pună „cizma pe teren”, aşadar sa recurgă la războiul clasic, tradiţional.

Dr. Mihail E. Ionescu
Octombrie 2023

Pentru Anna, cu presupunerea că vor fi
în continuare
mai multe spade decât brăzdare de plug
în jurul
nostru.

Introducere

Este poimâine şi, dintr-o dată, luminile încep să se stingă. Trenurile se opresc pe şine, fabricile care lucrează în schimbul de noapte îşi încetează activitatea, iar adolescenţii frustraţi din întreaga ţară se întreabă unde a dispărut internetül. Mai târziu se va afla că, timp de mai bine de un an, hackerii au ocolit cu grijă şi profesionalism seria aparent impresionantă de sisteme de apărare, de backup şi de siguranţă menite să securizeze reţelele electrice care alimentează atât estul, cât şi vestul Japoniei. Centralele nucleare, turbinele eoliene şi centralele de modă veche pe bază de combustibili fosili produc în continuare electricitate, dar aceasta nu mai ajunge nicăieri; reţelele naţionale sunt blocate. Va dura 48 de ore până când sistemele vor fi curăţate de acel malware ostil şi repornite, două zile în care tuturor li se reaminteşte că sunt dependenţi de furnizarea energiei electrice în ritm constant, în cantitate suficientă şi, mai presus de toate, în mod sigur.

Acesta este un atac în mare parte fără vărsare de sânge, dar nu în totalitate, deoarece se înregistrează decese în unităţile de terapie intensivă, unde generatoarele de rezervă nu sunt suficiente sau sunt prea lente. Şaptezeci şi una de persoane mor în accidente rutiere, deoarece semafoarele nu mai funcţionează. Şi mai sunt şi multe alte tragedii: oamenii cad pe scări când se face brusc întuneric sau cazul în care un bărbat din Osaka, blocat într-un lift, are un atac de panică atât de grav, încât sparge fereastra cu piciorul şi moare, sărind în gol.

La cine apelezi atunci când se produce o adevărată criză naţională? Se apelează la armată pentru a face faţă câtorva dintre efectele secundare. O pierdere majoră este faptul că nu mai poate participa la exerciţiile Keen Sword pe care Forţele japoneze de autoapărare urmau să le organizeze împreună cu SUA. Acum, soldaţii sunt ocupaţi cu alimentarea cu generatoare a centrelor de îngrijire sau oferă ajutor poliţiei care patrulează pe străzi pentru a combate jafurile sporadice şi oportuniste.

Guvernul anunţă rapid că a fost vorba de un atac, chiar dacă la început nu are un răspuns clar cu privire la modul în care a avut loc, şi cu atât mai puţin cine

este autorul acestuia. Cu toate acestea, timp de mai multe luni, publicul a fost liniştit, consolat sau înfuriat de relatările ostile ale presei despre corupţie şi, în special, despre gestionarea defectuoasă a infrastructurii naţionale. Astfel, publicul nu ştie ce să creadă, dar se pronunţă apoi în mod clar împotriva administraţiei, când încep să se scurgă e-mailuri oficiale piratate, care arată că miniştrii fuseseră avertizaţi că o combinaţie de sisteme vechi şi actualizări făcute de mântuială riscă să provoace defecţiuni catastrofale, în cascadă, în reţelele electrice. Şi ce este mai rău este că aceste emailuri sunt reale. Purtătorii de cuvânt fac tot posibilul să explice contextul, spunând că aceste avertismente au fost contrabalansate de altele care afirmau că sistemul era robust şi „adaptat scopului", dar motivaţia sună fals şi pare să fie o justificare, mai ales că, după cum se pare, unele documente au fost şterse din sistemele guvernamentale.

Din exterior, pare o muşamalizare. Contraargumentele guvernului sunt îngropate sub o vorbărie alimentată de mass-media, alimentată de formatori de opinie rău intenţionaţi, cu adevărat indignaţi sau pur şi simplu oportunişti, de la politicieni la vedete TikTok. Un videoclip în care este ironizat prim-

ministrul – deoarece, din păcate, vorbise sub un slogan de campanie pe care scria „Puterea de a face bine” – devine viral, la fel şi o fotografie a unei tinere fotogenice care plânge la înmormântarea bunicului ei în vârstă de 96 de ani – fost paramedic, care alergase maratoane întregi în scopuri caritabile până la vârsta de 80 de ani – devin imaginea urmărilor catastrofei. „Bunicul nu era «adaptat pentru scop», domnule prim-ministru?” sună titlul unui tabloid.

Cu doi ani înainte, Beijingul participase la licitaţia pentru înlocuirea reţelelor naţionale primare ale Japoniei, dar fusese respins pe baza unor motive de securitate naţională. Acum, un consorţiu detinut în y

' y 9

proporţie de 51% de o corporaţie chineză de electricitate face o nouă ofertă, pentru a reconstrui reţelele cu propria tehnologie, la un preţ avantajos într-un termen scurt. Preşedintele comisiei

, parlamentare

pentru afaceri externe şi apărare fusese unul dintre criticii cei mai vehemenţi ai înţelegerii iniţiale, dar, înainte să poată spune ceva, este ucis în mod tragic în ceea ce poliţia a catalogat – în lipsa oricărei dovezi alternative – drept un jaf ratat. Alte persoane susţin însă că totul este un complot complex pentru a câştiga

contractul şi, odată cu acesta, controlul asupra reţelelor naţionale. Dar consorţiul include o serie de companii japoneze mai mici şi mai puţin importante, care îşi văd periclitate potenţialele profituri. Acestea, la rândul lor, au la dispoziţie avocaţi bine plătiţi şi cu limba ascuţită şi, în curând, se declanşează o avalanşă de acţiuni de calomnie. Dacă au sau nu succes este, fără îndoială, irelevant: costul potenţial al apărării cazurilor îi scoate pe mulţi din luptă şi îi descurajează pe mulţi alţii. Oamenii nu mai vorbesc despre riscuri, cel puţin nu în public.

între timp, Beijingul, în timp ce declară cu pioşenie că speră că politica nu va fi influenţată de „sinofobie”, scoate artileria grea, oferindu-l pe ursul panda uriaş Chu Lin Grădinii Zoologice Ueno din Tokio. Afacerea se încheie. China primeşte contractul, o victorie şi, poate, acea pârghie pe termen lung pe care o dorea.

Acesta este un scenariu de coşmar, extrem de improbabil, cu siguranţă. Dar tot aşa a fost şi ideea că 19 jihadişti înarmaţi cu cuţite vor putea deturna patru avioane de linie pe cerul SUA în 2001 şi vor comite cel mai sângeros atac terorist din istorie. Sau, în cazul Iranului,

că un vierme informatic numit Stuxnet, introdus clandestin pe un stick USB în instalaţia nucleară de la Natanz – îngropată adânc sub pământ, păzită de trupe de elită, de sisteme antiaeriene şi înconjurată cu sârmă ghimpată –, ar putea face ca centrifugele utilizate la îmbogăţirea uraniului pentru bombe să se spargă de la sine. Sau că Rusia ar putea captura un teritoriu dintr-un stat vecin în 2014 aproape fără să tragă un singur foc de armă, susţinând în acelaşi timp că nu are nimic de-a face cu aceasta. Fiecare dintre elementele acestui scenariu, de la piratarea infrastructurii la asasinate, a fost deja folosit în războaiele din umbră nedeclarate ale secolului al XXI-lea.

Armele sunt din ce în ce mai scumpe, publicul (chiar şi în regimurile autoritare) este din ce în ce mai puţin tolerant când vine vorba de victime şi, oricum, zilele în care puterea se măsura în mine de cărbune, porturi la mări calde şi kilometri pătraţi de terenuri agricole s-au dus. Statele au recurs dintotdeauna la mijloace nonmilitare pentru a intimida, pentru a ademeni şi pentru a-şi croi drum spre victorie. Cu toate acestea, lumea este acum mai complexă şi, mai ales, mai inextricabil interconectată decât oricând. înainte era valabilă ideea că interdependenţa opreşte războaiele. într-

un fel, aşa a şi fost – dar presiunile care au dus la războaie nu au dispărut niciodată, astfel că interdependenţa a devenit acum noul câmp de luptă. Războaiele fără bătălii, conflicte nonmilitare, în care lupta se duce cu tot felul de alte mijloace, de la subversiune la sancţiuni, de la meme la crimă, ar putea deveni noua normalitate.

în acest proces, liniile de delimitare dintre război şi pace se pot estompa, devenind aproape irelevante, iar „victoria” înseamnă doar că astăzi a fost o zi bună, fără garanţii pentru ceea ce se poate întâmpla mâine. în schimb, vom trăi într-o lume a conflictelor permanente de nivel scăzut, adesea neobservate, nedeclarate şi nesfârşite, o lume în care aliaţii noştri pot fi, de asemenea, concurenţii noştri. Ne aflăm deja într-o perioadă în care, mai ales în contextul actualei confruntări dintre Rusia şi Occident, se vorbeşte despre „transformarea în armă” a tuturor lucrurilor şi evenimentelor, de la informaţii până la – în mod bizar – huliganismul din fotbal. Da, chiar aşa: atunci când fanaticii ruşi sau ciocnit cu rivalii lor britanici în Franţa cu ocazia turneului Euro 2016, o sursă[5] de tip „Whitehall”, având probabil mai multă dreptate decât i se acordă, a declarat

pentru ziarul *Observer,* că „pare o continuare a războiului hibrid desfăşurat de Puţin”.

Când totul poate fi[5] transformat în armă, oare acest lucru nu devine lipsit de sens? Într-o oarecare măsură, este un punct de vedere corect, dar chiar dacă toate lucrurile pot fi transformate în arme, unele se transformă mai uşor decât altele. Această carte este un ghid de teren pentru noul mod de a face război, sau poate un nou mod de a purta război, sau chiar o nouă lume a războiului. Nu este atât de mult o predicţie, ci mai degrabă o introducere la o potenţială traiectorie viitoare, căci – cum ne-a reamintit COVID-19 – în viaţă apar tot felul de întorsături neaşteptate, dintre care unele pot schimba lumea. Ar fi uşor să vedem viitorul descris aici ca pe o distopie, un conflict etern, în care totul, de la caritate la legislaţie, poate fi utilizat ca armă. Cu toate acestea, cu siguranţă aş prefera să fiu atacat de meme deconcertante decât de rachete nucleare şi, din fericire, în războiul informaţional nu există baraje de artilerie. Nu este nici pe departe o viziune a unui viitor al conflictelor fără sânge – la urma urmei, oamenii mor din cauza sancţiunilor economice, a dezinformării antivacciniste şi a corupţiei bugetului de sănătate, dar cel puţin va fi un viitor mai

puţin sângeros, în care războiul direct între state este din ce în ce mai atent evaluat de publicul general. Este, de asemenea, o lume în care băieţii buni, dacă acţionează împreună, pot folosi aceleaşi instrumente la fel de eficient precum cei răi. Da, folosesc aceşti termeni în mod ironic – în geopolitică, toată lumea are interese proprii, rareori în totalitate bune sau rele, ci urâte în moduri diferite –, dar cu toate acestea nu se pot trage decât linii slabe şi neclare de demarcaţie între puterile angajate mai mult sau mai puţin în favoarea stabilităţii şi a unei ordini internaţionale bazate pe reguli, şi cele care, în general, sunt dispuse să le sfideze pe amândouă.

Totuşi, în cele din urmă, nu este vorba de vreo pledoarie. Ne place sau nu, acesta este un mod în care lumea se poate schimba: pur şi simplu se cuvine să ne gândim de pe acum la acest lucru. Este foarte bine să ne plângem de modul în care alte puteri, mai inteligente, mai agile şi mai nemiloase pot să folosească aceste instrumente împotriva noastră, dar dacă tot ce facem este să reacţionăm, nu vom face decât să ne plângem mereu. în realitate, nimic nu este mai puternic decât intelectul şi imaginaţia, atunci când sunt folosite ca arme.

Londra, aprilie 2021

Capitolul 1

Renaşterea transformării lucrurilor în arme

Este dimineaţa devreme, în ziua de 23 februarie 2014, la reşedinţa lui Vladimir Puţin din Novo-Ogariovo, la vest de Moscova. Tocmai se încheie şedinţa la care s-a discutat o noapte întreagă despre criza din Ucraina vecină, unde protestele populare au dus la răsturnarea de la putere a lui Viktor Ianukovici, preşedintele cu atitudine favorabilă faţă de Moscova. Puţin se întoarce către şeful securităţii şi îi spune că „trebuie să începem să lucrăm la readucerea Crimeei la Rusia". Peninsula ucraineană Crimeea, care aparţinuse Rusiei până în 1954, şi care este în continuare sediul Flotei Moscovei din Marea Neagră, are o valoare atât sentimentală, cât şi strategică.

Protestele din Crimeea în sprijinul noului guvern ucrainean proeuropean sunt curând întâmpinate de demonstraţii rivale. Alături de adevăratii entuziaşti ai revenirii sub controlul Moscovei sunt cazacii, membri ai faimoasei bande de motociclişti Lupii Nopţii (cu care mersese

şi Puţin) şi golanii din echipele de „voluntari ai autoapărării locale”. Mulţi dintre aceştia sunt membri ai celor două principale grupuri de crimă organizată din Crimeea, Salem şi

Basmaki. A fost nevoie de un amestec atent proporţionat de ameninţări şi promisiuni din partea unor agenţi ai Serviciului Federal de Securitate al Rusiei pentru a-i determina pe aceşti duşmani de moarte să lucreze împreună, dar, deocamdată, asta fac. O campanie orchestrată de mitinguri amplifică şi radicalizează resentimente autentice faţă de un guvern ucrainean distant, care a neglijat Crimeea ani întregi. Comentatorii blânzi avertizează că locuitorii Crimeei se confruntă cu opresiunea din partea Kievului, iar agenţii provocatori stârnesc furia mulţimii.

y

La 27 februarie, forţele speciale ruseşti ocupă clădirile administraţiei locale. Aceşti „omuleţi verzi” nu poartă însemne, iar Moscova neagă că ar avea vreo legătură cu ei. Tertipul este destul de transparent, dar dă de gândit Kievului şi Occidentului. Să fie oare mercenari? Ar putea fi vorba de o operaţie nonconformistă a Flotei Mării Negre? Această ezitare este suficientă pentru ca invadatorii să ocupe poziţii de comandă,

să blocheze garnizoanele ucrainene şi să închidă gâtul peninsulei, între timp, Moscova le oferă promovări şi glorie comandanţilor forţelor ucrainene din peninsulă, dacă trec de partea lor. GRU, serviciul secret militar rus, trimite tot felul de agenţi şi recurge la dezinformare şi la atacuri cibernetice pentru a întrerupe căile de comunicaţie cu Kievul. Acţiunile acestor „voluntari" indisciplinaţi au o valoare tactică redusă, în ciuda armelor noi misterioase pe care le poartă, dar ajută la asigurarea unui ecran de negare, în timp ce forţele Rusiei închid metodic peninsula.

*Până la 1 martie, acestea şi-au impus propriul prim-ministru în Crimeea – legat de acei „voluntari" – şi i-au forţat să se predea pe apărătorii care nu dezertaseră. Forţele de întărire ruseşti y * navighează şi zboară fără fereală pentru a securiza regiunea. Abia dacă s-a tras un foc de armă (doar cinci persoane au murit: doi civili, doi soldaţi ucraineni şi un „voluntar", care este posibil să se fi împuşcat cu propria armă), dar Crimeea a fost cucerită într-o operaţiune în care subversiunea, criminalitatea şi direcţionarea greşită au contat cel puţin la fel de mult ca forţa militară.*

Pentru unii, această operaţie a fost ceva nou, prima adevărată cucerire dintr-un

„război hibrid”. Deşi înşelăciunea şi trădarea nu erau deloc o noutate[5], totuşi acum[3] s-a născut[5] o întreagă industrie de experţi, analişti şi scriitori preocupaţi de descoperirea unui presupus „tip nou de război”. Este oare vorba de latura cea mai robustă a spectrului diplomaţiei şi a statalităţii, de ceva diferit în natura conflictului, sau, pur şi simplu, de o simplă afacere ca de obicei? Poate că vocabularul ca atare nu este potrivit.

Ce se ascunde într-un nume?

Războiul hibrid. Războiul în zona gri. Război asimetric. Război de toleranţă. Războiul fără restricţii[3]. Războiul neliniar. A apărut o multitudine de termeni noi, toţi la fel de inutili. Într-adevăr, pentru unii este „Doctrina Gherasimov”, o creaţie diabolică a şefului Statului Major General rus, generalul Valeri Gherasimov. O astfel de doctrină nu există. Sunt cel mai în măsură să ştiu, deoarece am inventat-o – în mod nechibzuit şi superficial – ca titlu al unui articol, fără să cred vreodată că va ajunge să fie luat drept Evanghelie. Morala poveştii este să aveţi grijă cu titlurile inventate în grabă, deoarece acestea pot sfârşi prin a avea mai mult impact decât tot ceea ce scrieţi sub ele.

Dar dacă nu ar fi apărut „Doctrina Gherasimov”, probabil că ar fi apărut altceva care să atragă atenţia comentatorilor, în fond, toată lumea pare să dorească sau să aibă nevoie să creadă că apare ceva nou. La Helsinki, există chiar acum şi un Centru European de Excelenţă pentru Contracararea Ameninţărilor Hibride, deşi nu există un consens real referitor la ce
[7] [5]
ar putea fi aceste ameninţări. De altfel, Moscova este la fel de hotărâtă să creadă că NATO are propria variantă de *ghibridnaia voina* – „război hibrid” – a cărui artă mistică îi permite să pună la cale rebeliuni împotriva aliaţilor Rusiei din lumea arabă şi din Eurasia postsovietică.

Tema principală este cea a metodelor mixte. Conceptul chinez de război fără restricţii, elaborat în anii '90, susţine că o ţară mai avansată din punct de vedere tehnologic şi mai puternică din punct de vedere militar poate fi învinsă, dacă se mută conflictul în domeniul economiei, al terorismului, chiar şi al legislaţiei. În Occident, Centrul de Excelenţă defineşte o „ameninţare hibridă” drept „o acţiune desfăşurată de către actori statali sau nonstatali, al cărei scop este subminarea sau deteriorarea unei ţinte prin combinarea de acţiuni militare şi

nonmilitare deschise şi ascunse”. Războiul hibrid – termen inventat iniţial de analistul militar [5]
american Frank Hoffman în mod special pentru a înţelege modul în care o forţă nonstatală, cum ar fi mişcarea militantă Hezbollah din Liban, poate ataca o forţă militară convenţională, precum cea a Israelului – a căpătat un sens şi mai larg şi desemnează combinarea acţiunii de pe câmpul de luptă, a subversiunii sub acoperire, a dezinformării, a atacurilor cibernetice şi a oricăror altor mijloace [3] [J]
pe care o parte sau alta le poate adăuga în amestec.

Odată cu aceasta a apărut şi „valul transformării obiectelor în arme”, deoarece anumite elemente şi concepte care nu au legătură de obicei cu conflictul – defăimare, condiţii meteorologice, poze cu pisicuţe drăgălaşe – au devenit brusc parte integrantă a curentului principal din mass-media şi, prin urmare, a discursului politic. (Pisicuţe drăgălaşe? Ideea este că mesajele toxice circulă mai mult în mass-media dacă sunt combinate cu mesaje sociale atractive şi partajabile.) Termenul – utilizat în titlul acestei cărţi pe jumătate în serios, pe jumătate autoironie – a explodat în limbajul public. Sociologul Greggor Mattson a constatat că, deşi termenul de „transformare

în/folosire ca armă” există de zeci de ani, acesta a luat cu adevărat amploare în limbajul general în 2017 – probabil că nu fără legătură cu alegerile prezidenţiale din SUA din 2016 şi cu afirmaţiile referitoare la interferenţele ruseşti – astfel încât nu numai că părea să erodeze graniţele dintre viaţa civilă şi conflictul necivilizat, ci şi să reflecte şi un fel de amnezie nostalgică după o lume pierdută, care nu a existat niciodată cu adevărat, dar în care cele două aspecte erau strict separate.

Dintr-o dată, totul poate fi transformat în armă ca parte a unui arsenal în expansiune (chiar arsenal) de metafore militare aflate peste tot în jurul nostru. Ironia este că, în momentul în care limbajul războiului real devine eufemistic (cu „sisteme de lansare” care provoacă „efecte colaterale”), discursul civil devine mai marţial. Dincolo de „Războiul împotriva drogurilor” şi de „Bătălia împotriva COVID” (premierul britanic Boris Johnson chiar a salutat vestea despre lansarea vaccinurilor ca o dovadă a „cavaleriei ştiinţifice” care se „apropie de vârful dealului”), totul acum pare a fi formulat în terminologie militară. În parte, acest lucru poate să reflecte noua eră în care bomba unui terorist sau sancţiunile unui rival pot lovi pe oricine,

în orice moment, lăsându-ne să ne simţim ca nişte recruţi reticenţi pe un câmp de luptă invizibil.

Dar toată această noţiune a unui „mod substanţial nou de a purta război” este problematică. Da, interconectivitatea fără precedent a lumii moderne creează oportunităţi pentru ca statele să lupte fără a se lupta. Da, aşa cum vom discuta în capitolul următor, în mod categoric, războiul între state, de tipul vechiului război dus prin înjunghiere şi împuşcare, a devenit mai puţin util şi mai puţin accesibil. Dar toate războaiele, de la ceata de oameni ai cavernelor care se bătea cu alta pentru posesia celei mai uscate peşteri, au fost „hibride”. Doar în jocurile video poţi câştiga un război ucigând toţi inamicii. Războaiele adevărate sunt o formă extremă de diplomaţie coercitivă, acte politice intrinseci, modalităţi de a-ţi impune voinţa asupra celuilalt prin degradarea capacităţii acestuia de a se opune. Să spinteci soldaţii şi să ştergi oraşele de pe faţa pământului este doar un mijloc pentru a ajunge la un scop şi va funcţiona numai dacă este combinat cu eforturile de a submina spiritul de luptă.

Iată ce voia să spună Basil Liddell Hart, militarul britanic devenit teoretician, atunci când scria că în „toate campaniile

decisive, zdruncinarea echilibrului psihologic şi fizic al inamicului a fost preludiul vital al înfrângerii sale”. Sau ceea ce George Kennan, veteran american şi diplomat erudit, numea prin război politic „utilizarea tuturor mijloacelor de care dispune o naţiune, mai puţin a războiului, pentru a-şi atinge obiectivele naţionale. Aceste operaţii sunt atât deschise, cât şi sub acoperire. Variază de la acţiuni deschise, cum ar fi alianţele politice, măsurile economice... şi propaganda «albă», până la operaţii secrete, cum ar fi sprijinul acordat clandestin unor elemente străine «prietene», războiul psihologic «negru» şi chiar încurajarea rezistenţei ilegale în statele ostile”. Dar Liddell Hart scria asta în 1954, iar Kennan în 1948.

Într-adevăr, în zilele noastre, toţi tinerii ofiţeri trebuie să-l citească pe Sun Tzu, generalul-filosof chinez care, în urmă cu 2 500 de ani, a scris aforisme precum „tot războiul se bazează pe înşelătorie” şi „arta supremă a războiului este de a supune inamicul fără a lupta”. Nu spunea mai nimic nou, dar a codificat ceea ce trebuia să ştie toti generalii de dinainte şi de după aceea. Căpeteniile vikinge îşi aruncau războinicii în luptă, spumegând de furie şi îmbrăcaţi în piei de urs, nu numai ca trupe de şoc, ci şi pentru a-l îngrozi pe duşman. Armatele mongole

din secolul al XlII-lea trimiteau grupuri de călăreţi care trăgeau crengi legate de spatele cailor pentru a ridica nori de praf, ca să se creadă că acesta este grosul trupelor. Dezertarea ducelui de Burgundia în 1435, regizată cu grijă de Carol al VH-lea al Franţei, a marcat un punct de cotitură în Războiul de 100 de ani cu Anglia. Şi aşa mai departe: demoralizaţi, deturnaţi, subminaţi. Lumea de astăzi poate oferi noi modalităţi de a ne juca cu mintea şi cu moralul inamicului, dar esenţa rămâne aceeaşi.

Dincolo de neomedievalism

Când reţeaua de informaţii a statului a aflat că vechii duşmani plănuiau să pună mâna pe una dintre posesiunile lor periferice, s-a declanşat o serie de operaţii drept ripostă. în primul rând, personalităţi influente din capitala inamică au fost încurajate să afirme că acest atac este un spectacol secundar irelevant care nu merită atentie, iar aceşti oameni au y j fost plătiţi generos pentru lobbyul lor. în al doilea rând, în regiunea în cauză au fost transportate în secret opt recipiente cu otravă sigilate, cu scopul de a se contamina rezervele de apă ale forţelor atacatoare, pentru ca totul să pară o boală, şi nu o acţiune secretă. Apoi, oamenii de afaceri care făceau comerţ cu inamicul au fost încurajaţi să sugereze că

atacatorii băuseră dintr-o sursă de apă despre care se ştia că nu este potabilă, pentru a amplifica astfel înşelătoria.

y

Această operaţie a avut loc de fapt în 1570, sub supravegherea Consiliului celor Zece, formidabilul serviciu de informaţii al Republicii Veneţiene. Prin intermediul unui emisar papal, care fusese recrutat ca agent veneţian, cei zece au aflat că turcii otomani plănuiau să ocupe Spalato, una dintre coloniile lor din Dalmaţia. O acţiune militară directă nu era posibilă, deoarece Veneţia trebuia să-şi cruţe forţele pentru apărarea Ciprului, cu care sultanul otoman Selim al II-lea avea în mod clar anumite planuri. Prin urmare, a fost o combinaţie între intrigile de la Constantinopol, dezinformarea răspândită de pescarii croaţi care îşi vindeau capturile în porturile stăpânite de otomani şi un terorism pur, pentru a realiza ceea ce simpla forţă a armelor nu ar fi putut face. Şi a funcţionat: Spalato – cunoscut astăzi sub numele de Split – a rămas în stăpânirea Veneţiei până în 1797.

în anii '70, cercetătorul Hedley Bull a emis ideea că viitorul poate fi găsit în trecut, că nu ne confruntăm cu un singur guvern mondial (utopic sau distopic), ci mai degrabă cu un „neomedievalism”, în care suveranitatea regiunilor, a ţărilor şi a organismelor supranaţionale sunt parţiale şi se suprapun. în Evul Mediu, un

conducător feudal european ar fi trebuit să împartă autoritatea în acelaşi timp cu vasalii subordonaţi lui, precum şi cu papa sau cu autorităţile Sfântul împărat Roman de deasupra lui. Pentru Bull, asta era un lucru bun, deoarece drepturile individuale şi preocuparea superioară pentru binele comun atenuau sau moderau egoismul statelor suverane. Probabil.

Pacea din Westfalia din 1648 a pus capăt Războiului de 30 de Ani, o luptă religioasă extrem de brutală, care a devastat Germania şi a marcat începutul erei adevăratei suveranităţi naţionale. Se stabilise că statele aveau autoritate absolută în cadrul propriilor graniţe – şi niciun fel de autoritate dincolo de acestea. în secolul al XX-lea, noţiunile de drept internaţional emergente au început să dilueze acest concept, odată cu apariţia corporaţiilor transnaţionale şi a marilor blocuri ideologice. Prăbuşirea Uniunii Sovietice la sfârşitul anului 1991 a anulat ameninţarea Armaghedonului nuclear, cel puţin pentru un timp, însă în lumea nouă care se conturează acum puterea statului este în acelaşi timp mare, dar şi fragilă. Bani, oameni, bunuri, informaţii şi idei, toate circulă în întreaga lume mult mai rapid ca oricând şi, de fiecare dată când trec graniţele naţionale,

acestea mai slăbesc puţin.

în viitor, s-ar putea foarte bine să privim epoca westfalianã ca pe o aberaţie, dar poate că un exemplu mai bun decât noua eră medievală – când războaiele erau pe cât de frecvente, pe atât de urâte – este Renaşterea italiană, o perioadă în care oraşele-stat şi principatele au concurat între ele, dar au şi cooperat cu aceeaşi uşurinţă. Epoca războaielor cu împuşcături între state nu s-a încheiat, desigur, dar acestea au devenit din fericire mai rare. Aşadar, lumea trăieşte în pace, popoarele coexistă în mod fericit în numele binelui comun? Nu tocmai. însă concepţiile noastre actuale despre război, drept ceva declarat şi încheiat formal, desfăşurat în mare parte pe un câmp de luptă, în timpul căruia există legi menite să-i protejeze pe necombatant! şi să definească formele de forţă acceptabile, devin din ce în ce mai puţin relevante, în schimb, războiul este externalizat şi sublimat, luptat la fel de des prin cultură şi credite, credinţă şi foamete, ca şi prin forţa directă a armelor.

Renaşterea din secolele XIV-XVI a fost nu numai o epocă a companiilor de mercenari şi a unor confruntări militare scurte şi rapide, ci şi o perioadă în care duşmanul de astăzi era aliatul de mâine (şi viceversa), şi în care băncile, cultura şi

informaţia erau arme la fel de eficiente ca sabia şi suliţa. Bârfele de la coltul străzii erau mobilizate ca muniţie politică, iar *fake news* erau din ce în ce mai mult integrate în artă şi diplomaţie de către noua clasă de diplomaţi mercenari, mobili şi transnaţionali, emisari, formatori de opinie şi spioni de profesie.

Renaşterea Renaşterii

Costantini de Servi a fost un renumit artist şi sculptor, cunoscut ca proiectant de grădini şi binevenit la curţi regale din Persia până în Anglia, chiar dacă, retrospectiv, separe că nu a finalizat nicio grădină. Cu toate acestea, a reuşit în mod sigur să fie în preajmă acolo unde se pregătea un eveniment geopolitic major. A lucrat ca spion pentru familia de Medici din Florenţa şi ca vânzător ambulant de minciuni şi informaţii falsificate. în 1611, Florenţa încerca să aranjeze o căsătorie politică între Caterina de Medici şi Henric, Prinţul de Wales. Când prinţul adolescent a obiectat că nu-şi cunoscuse mireasa propusă, ambasadorul florentin a fost disperat. Dar de' Servi i-a prezentat un portret al unei tinere frumoase, susţinând – absolut fără nici o dovadă – că este Caterina. Dacă Henric nu ar fi murit

la scurt timp după aceea de febră tifoidă, rezultatul acestei prezentări oportune de fake news ar fi putut foarte bine să fie o căsătorie dinastică, ceea ce ar fi schimbat echilibrul de putere european al epocii.

Puterea ţine de percepţie, iar influenţa de imaginaţie. Când prinţii Renaşterii se întreceau care mai de care sâ-i atragă pe cei mai buni artişti, poeţi şi sculptori la curţile lor, nu o faceau doar pentru propria plăcere, ci era şi un front de luptă în războiul politic şi cultural care se dădea între oraşele-stat. Acest mecenat era o dovadă de bogăţie şi de autoritate culturală a unui oraş sau a unei familii. Catedrala Santa Maria del Fiore din Florenţa, Bazilica Sfântul Petru din Roma şi Castelul Sforza din Milano au fost declaraţii elocvente de putere şi ambiţie codificate în cărămidă, marmură şi aur. La fel, prima misiune solitară a Chinei pe Marte, Tianwen-l, şi programul Artemis al SUA de a duce o navă spaţială cu un bărbat şi o femeie la polul sud al Lunii până în 2024 sunt în egală măsură atât proiecţii de leadership, de putere tehnologică şi ambiţie, cât şi acţiuni de explorare şi cercetare ştiinţifică.

Oamenii au construit catedrale şi au comandat statui pentru a se lăuda cu

resursele lor, fie ele financiare sau politice. în fond, una putea deveni cealaltă. Când Vaticanul a perceput o taxă de la toţi creştinii din Europa pentru ca Michelangelo să picteze tavanul Capelei Sixtine, nu a fost vorba doar de finanţarea artei. Era vorba, de asemenea, despre putere, de generarea unor resurse care puteau fi redirecţionate către alte proiecte, îmbogăţindu-i în acelaşi timp pe nobili, cumpărându-le loialitatea printr-un gest de aparentă evlavie. Puterea generează bani, iar banii generează putere.

Astăzi suntem obsedaţi de pericolele pe care le reprezintă fake news şi dezinformarea. La fel ca în Renaştere, s-a intensificat războiul informaţional, fie pentru a consolida legitimarea unui oraş-stat, fie pentru a submina autoritatea unui rival. A fost o perioadă în care politica şi literatura, erudiţia şi propaganda mergeau mână în mână, iar oraşele luptau cu pana la fel de mult precum o făceau cu sabia, ani la rândul. Umanistul florentin Coluccio Salutaţi s-a duelat cu cancelarul milanez Antonio Loschi prin intermediul unor texte rivale, cum ar fi *Invectivă împotriva florentinilor* a celui din urmă, iar Gian Galeazzo Visconti, duce de Milano, a recunoscut că „o mie de cavaleri florentini îmi fac mai

puţin rău decât scrisorile şi discursurile lui Salutaţi". Era o luptă construită pe baza confruntărilor literare anterioare dintre *Laudatio florentinae urbis* a lui Leonardo Bruni din Florenţa şi *Panegiricul oraşului Milano,* răspunsul lui Pier Candido Decembrio la aceasta. Scopul lor era de a
demonstra autoritatea culturală şi istorică a oraşelor respective şi de a sprijini sau de a submina pretenţiile lui Visconti la dominaţia asupra Italiei. Practicile actuale de branding naţional, de externalizare a serviciilor de soft, cumpărarea pe ascuns şi pe fată a unei bune reflectări la ştiri şi de
like-uri în reţelele de socializare – toate îsi au
paralelele în aceste lupte.

în Renaştere, tulburările civile, rebeliunile oraşelor supuse şi răscoalele din zonele rurale erau o realitate zilnică. Acestea erau încurajate şi transformate în arme în lupta dintre facţiuni şi state. Banda lui Francesco Bertazuolo, care îngrozea şi destabiliza zona Terraferma din Veneţia, teritoriile de pe continent, era alcătuită din câteva sute de bandiţi, în timp ce el însuşi trăia în văzul lumii în oraşul Salo, într-o casă al cărei proprietar fusese ucis chiar de el. Tâlhar cu normă întreagă, Bertazuolo era, de asemenea,

un bun milanez cu jumătate de normă, căci stârnea periodic tulburări acolo, pentru ca Veneţia să vină şi să facă ordine. La fel, papalitatea a sprijinit familia Pazzi atunci când aceştia au încercat să-l ucidă pe Lorenzo de' Medici în 1478 şi să instaleze un nou regim la Florenţa, tot aşa după cum îi susţinuse – dar tot fără folos – pe rebeli împotriva regelui Ferdinand de Napoli. Terorismul şi insurecţia erau atunci, la fel ca acum, instrumente ale puterii de stat.

Lasciate ogni speranza?

La 17 iulie 2014, zborul 17 al companiei Malaysia Airlines (MH17) era deasupra estului Ucrainei, transportând 283 de pasageri de la Amsterdam la Kuala Lumpur. Dintr-o dată, o rachetă lansată de un sistem Buk M-l de fabricaţie rusească l-a împroşcat cu şrapnele, doborându-l lângă satul Hrabove şi ucigându-i pe toţi cei aflaţi la bord. Moscova furnizase arma forţelor sale marionetă, care luptau împotriva Kievului, dar nu şi sistemele de antrenament şi de radar care le-ar fi permis să deosebească un avion de pasageri de un avion militar ucrainean. Rebelii s-au lăudat pentru scurt timp că doborâseră – aşa cum credeau ei – un

avion militar guvernamental, înainte de a-şi da seama ce făcuseră de fapt. Moscova a intrat în acţiune, lansând o campanie de propagandă masivă pentru a tulbura apele, şi a afirmat că MH17 fusese doborât de orice altceva, dar nu de o rachetă rusească, încercând în acelaşi timp să ascundă orice dovadă a rolului său.

Forţa care va face cel mai mult pentru a scoate la iveală adevărul în legătură cu cele întâmplate nu a fost un conglomerat guvernamental sau mediatic, ci o echipă de investigaţie şi jurnalism cetăţenesc nou-înfiinţată, numită Bellingcat, care, până de curând, a fost condusă de fondator din apartamentul său. Voluntarii au cercetat reţelele de socializare y ruseşti în căutare de postări care să-i identifice pe cei implicaţi. Localnicii care văzuseră cum lansatoarele Buk veniseră din Rusia – şi apoi se retrăseseră în grabă – au încărcat fotografii făcute cu smartphone-urile lor, imagini care puteau fi apoi geolocalizate, iar poziţiile lor confirmate prin studierea topografiei din jur. Amatorii şi entuziaştii lui Bellingcat au reuşit să dobândească o poziţie puternică şi o atitudine cinică în războiul narativ – şi să aibă câştig de cauză.

Este tentant să fii pesimist, să observi modul în care noua Renaştere este o

perioadă de incertitudine şi instabilitate, în care ni se pare că ne îndreptăm spre anarhie într-un ritm din ce în ce mai rapid. *Lasciate ogni speranza* – Abandonaţi orice speranţă – aşa scrie deasupra intrării în iad din poemul epic al lui Dante, *Infernul,* dar poetul este considerat şi părintele limbii italiene şi un exemplu de dinamism creativ manifestat în Renaştere în domenii precum artele şi arhitectura, dar şi în domeniul bancar şi al statalităţii.

O mare parte dintre cercetările şi scrierile de până acum despre formele emergente de conflict analizează una sau mai multe surse specifice de ameninţare, cum ar fi dezinformarea, pirateria informatică sau *lawfare* („războiul legislaţiei"). De asemenea, o mare parte dintre acestea sunt apocaliptice, concentrându-se exclusiv pe probleme. Cartea de fată urmăreşte nu numai să analizeze mai

>>

cuprinzător şi fără menajamente noua lume a conflictului non-cinetic sau a statalităţii, semnele de redefmire din ce în ce mai accentuată a ordinii globale, ci să ofere şi câteva exemple practice şi adesea contraintuitive despre modul în care putem nu numai să ne protejăm de aceste provocări, ci să şi profităm de ele.

S-ar putea argumenta că este irelevant

dacă cineva moare pe câmpul de luptă sau într-o tabără de refugiaţi, dacă cineva îşi pierde locul de muncă din cauza războiului economic sau a unui raid cu bombă. Oricum ar fi, există un tribut de morti şi de nefericiţi. Cu toate acestea, în mare parte, aceste noi forme de concurenţă naţională sunt mai puţin letale, iar acest lucru ar trebui cu siguranţă să fie considerat un pas înainte. Ele pot fi adesea mai greu de descurajat, dar descurajarea, principalul pilon al conceptului de securitate din Războiul Rece, este în cel mai bun caz o măsură provizorie. Descurajarea nu face prieteni, ci doar previne conflictul deschis. De fapt, poate consolida ipotezele de ostilitate. „Dilema securităţii” – cum este numită în jargonul relaţiilor internaţionale – explică modul în care state care au numai intenţii defensive se pot trezi totuşi în război, şi nu în ultimul rând din cauza percepţiei că, dacă încerc să te descurajez, înseamnă că te consider o ameninţare. Aceasta împinge cu siguranţă conflictul în noi zone.

în plus, conflictul se democratizează. Numai statele pot să construiască rachete nucleare sau să desfăşoare divizii mecanizate, dar indivizii, corporaţiile şi comunităţile se pot angaja într-un război narativ, pot iniţia un proces juridic sau

pot boicota un produs. în cele din urmă, aceste metode pot fi folosite pentru scopuri pozitive, nu numai pentru interesul naţional de sumă zero. în multe privinţe, Bellingcat şi alte iniţiative de acest fel, de exemplu, reprezintă o imagine strălucită în oglindă a lumii sumbre a conflictului perpetuu.

Această carte nu trebuie citită neapărat ca o predicţie. Poate că este mai bine să fie considerată un avertisment, fie cu privire la modul în care state deosebit de lipsite de scrupule vor întoarce formele elementare de existentă ale lumii moderne

> împotriva noastră, fie despre cum am putea fi cu totii absorbiţi în conflicte nonmilitare cu sumă zero

> 5

pentru resurse, oportunităţi şi statut. Sau ar putea fi un ghid pentru abordarea epocii care se apropie? Oricum ar fi, este o prezentare rapidă şi cu opinii subiective a unui set monstruos de complex de procese şi provocări şi, drept urmare, obligată să meargă pe scurtături şi să recurgă la simplificări excesive. Cu toate acestea, nu se doreşte a fi o saga complet lipsită de speranţă. Dante şi-a croit drum prin Infern şi, după mai bine de 14 000 de versuri, a ajuns în Paradis. Nu pot

promite o călătorie asemănătoare, dar cu siguranţă nu este nevoie să abandonăm orice speranţă.

Vreţi să stiti mai mult?
î > i

Există multe cărţi utile despre formele emergente (şi continue) de conflict din lumea modernă, dar câteva merită să fie remarcate (ceea ce nu înseamnă că sunt de acord cu toate): Linda Robinson ş.a., *Modern Political Warfare,* RÂND, 2018; Sean McFate, *Goliath: Why the West Isnt Winning. And What We Must Do About It,* Michael Joseph, 2019; Thomas Rid, *Active Measures: The Secret History oj Disinformation and Political Warfare,* Macmillan, 2020; şi David Kilcullen, *The Dragons and the Snakes: How the Rest Learned to Fight the West,* Hurst, 2020. O colecţie de eseuri pentru Consiliul European pentru Afaceri Externe, editată de Mark

Leonard, *Connectivity Wars* (2016), este, de asemenea, foarte utilă. În ce priveşte clasicii, există numeroase traduceri ale *Artei războiului* de Sun Tzu, chiar şi un roman grafic, dar *The Great Illusion,* Putnam, 1911, a lui Norman Angell, deşi este ceva mai lungă şi mai puţin bogată în aforisme ingenioase, pune de asemenea

în discuţie, în felul său, fundamentele puterii naţionale.

în legătură cu povestea tristă a „Doctrinei Gherasimov”, puteţi citi articolul meu cu acelaşi titlu din *Berlin Policy Journal,* 28 aprilie 2020 (https://berlinpolicyjournal.com/the-gerasimov-doctrine/), iar studiul lui Greggor Mattson despre „valul transformării a orice în arme” poate fi găsit în articolul său *Weaponization: Ubiquity and Metaphorical Meaningfulness* din revista *Metaphor & Symbol,* volumul 35, numărul 4 (2020). Cartea lui Qiao Liang şi Wang Xianshui, *Unrestricted Warfare,* Albatros, 2020, referitoare la utilizarea limbajului ca agresiune, a fost publicată în limba engleză, cu adăugarea subtitlului inexact şi tendenţios, *Chinas Maşter Plan to Destroy America.*

Partea I

NU VOM MAI STUDIA RĂZBOIUL (CU ÎMPUŞCĂTURI)

Capitolul 2

Războiul fără arme?

În secolul al XlV-lea, Republica Florentină a avut numeroase dispute cu papalitatea. Florenţa era preocupată de expansiunea Statelor Papale pe care le crease Vaticanul în Italia Centrală şi, în 1375, temându-se că papa Grigore al Xl-lea va se întoarce împotriva ei, după ce va termina războiul său împotriva oraşului Milano, a recurs la un amestec caracteristic asimetric de strategii financiare şi de stat. O sumă considerabilă de 130 000 de fiorini a fost plătită celui mai respectat dintre comandanţii mercenari ai papei, englezul John Hawkwood, în schimbul garanţiei că acesta nu va porni împotriva Florenţei. Dar de unde au luat această avere? Din taxele impuse instituţiilor religioase de pe domeniul lor, dând astfel o dublă lovitură Bisericii.

Cu toate acestea, războiul era inevitabil. Florenţa a încheiat o alianţă cu Milano şi apoi a trimis agenţi pentru a stârni revolte în interiorul Statelor Papale. Grigore a răspuns prin

excomunicarea liderilor Florenţei din comunitatea Bisericii şi a impus sancţiuni economice comerciantilor din oraş. Armatele lui de mercenari au reprimat revoltele din Statele Papale, adesea cu multă brutalitate, iar în 1377 a cucerit oraşul Bologna, până atunci aliat al florentinilor. în cele din urmă, ostilităţile s-au

încheiat în 1378. Deşi cererea iniţială fusese ca Florenţa să plătească un milion de florini drept despăgubiri, suma a fost negociată şi a scăzut la 200 000. în schimb, Florenţa a primit o serie de garanţii şi ridicarea sancţiunilor religioase impuse împotriva ei.

Acesta a fost un război relativ nesemnificativ după standardele Renaşterii, dar unul dintre cele mai interesante aspecte ale acestuia a fost numele pe care l-a căpătat: Războiul celor Opt Sfinţi. Aceştia nu erau sfinţi adevăraţi – nici pe departe ci mai degrabă cei opt oficiali ai unui comitet de urgenţă înfiinţat de guvernul florentin pentru a supraveghea impozitarea bunurilor Bisericii. Acest lucru se va dovedi de o importanţă crucială pentru a permite republicii să suporte costurile războiului, estimate la aproximativ 2,5 milioane de florini.

în mod ironic, motivul pentru care acest lucru a putut fi făcut este că, la vremea respectivă, statele făceau rost de bani prin metode destul de şubrede, bazându-se mai mult pe împrumuturi forţate şi taxe unice, nu pe o impozitare regulată. Ca urmare, finanţele publice foloseau în mod curent doar o mică parte din bogăţia naţională, ceea ce reprezenta o problemă – dar, cel puţin, exista suficient spaţiu pentru măsuri ad-hoc, cum a fost acţiunea celor Opt Sfinţi. Statele moderne, bineînţeles, au transformat impozitarea într-o artă, iar finanţele publice reprezintă, în general, aproximativ o treime din bogăţia naţională totală. De aici se plătesc pensiile şi asistenţa medicală, armatele şi spionii, dar ne lasă

mult mai puţine opţiuni, în lipsa unei finanţări prin deficit cu care ne-am descurcat în criza COVID-19, atunci când vrem să plătim războaie.

Preţul războiului

Ne străduim să eliminăm din existenta noastră războiul de modă veche din cauza costurilor lui? Ar fi frumos să credem că este aşa. Dar în mod sigur cheltuim mai mult ca oricând pentru pregătirea războiului. Un avion de luptă Spitfire din Al Doilea Război Mondial costa

aproximativ 12 500 de lire sterline, ceea ce ar echivala în prezent cu aproximativ 822 000 de lire sterline. Pe de altă parte, noile avioane F-35 Lightning II, pe care Marea Britanie le cumpără acum, costă 92 de milioane de lire sterline bucata. Cu alte cuvinte, putem obţine 112 Spitfire pentru un singur F-35 sau putem cumpăra toate cele 640 de avioane de vânătoare pe care le-a desfăşurat RAF în timpul Bătăliei pentru Marea Britanie, chiar şi în banii de astăzi, cu echivalentul a mai puţin de şase avioane F-35. Instrumentele războiului modern sunt într-adevăr foarte scumpe.

Dar acum vorbim de capabilităţi care diferă enorm: un F-35 (dacă funcţionează aşa cum trebuie, dar asta este o cu totul altă poveste) poate ataca mai multe ţinte deodată, chiar şi dincolo de orizont, în timp ce zboară cu o viteză de trei ori mai mare decât un Spitfire. Dar echipamentul complet al infanteristului din 1941, de la uniforma sa kaki până la puşca Ml, costa 160 de dolari. Echipamentul omologului său modern costă aproximativ 18 000 de dolari cu toate elementele de camuflaj şi de înaltă tehnologie, adică de aproape şase ori mai mult, dacă este ajustat în funcţie de inflaţie. Cu toate acestea, în timp ce arma sa M4 poate trage mai multe gloanţe, mai rapid, la o distanţă

mai mare şi adesea cu precizie mai mare, iar el are vestă antiglonţ, ochelari de vedere pe timp de noapte şi un radio, tot poate încremeni de panică, tot nu poate fi decât într-un singur loc în acelaşi timp, şi, din păcate, are doar o viaţă. în afară de aceasta, toate dispozitivele de înaltă tehnologie necesită baterii care sunt adesea grele şi predispuse să se descarce în cel mai nepotrivit moment.

Costul războiului se extinde cu fiecare tip de muniţie în parte. Versiunea cea mai recentă a rachetei americane sol-aer Patriot cu rază lungă de acţiune costă până la 5 milioane de dolari pe lovitură (iar aceasta se referă numai la rachetă, fără a include vehiculul de lansare asociat, radarele şi alte asemenea echipamente). Pare o nimica toată dacă doboară racheta nucleară care urma să vă distrugă capitala sau un bombardier rusesc Tu-160M de 215 milioane de dolari. Dar războiul modern nu funcţionează întotdeauna aşa. în 2017, generalul David Perkins, comandantul Serviciului de Instruire şi Doctrină al armatei Statelor Unite ale Americii, a dezvăluit că un „aliat foarte apropiat” – în general se presupune că acesta este Israelul sau Arabia Saudită – a folosit un Patriot pentru a doborî o dronă mică, de serie, de tip quadcopter comercial, care

ar fi costat 200-300 de dolari dacă ar fi fost cumpărată de pe Amazon. După cum a observat sec chiar el, „din punct de vedere al raportului de schimb economic, nu sunt sigur că este bine”.

La urma urmei, războaiele moderne sunt vorace şi discriminatorii în ceea ce priveşte apetitul lor. Este un truism citat adesea că „amatorii vorbesc despre strategii, dar profesionişti studiază logistica”. De exemplu, un tanc modern face mai mult de 800 m cu 3,7 1 de benzină. Într-adevăr, armata americană este cel mai mare consumator de combustibil din lume. în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, aceasta a folosit în medie 3,7 1 benzină pe soldat pe zi, dar acum a ajuns la 60 1, în special din cauza utilizării din ce în ce mai frecvente a avioanelor mari care consumă mult, pentru a transporta soldaţii, pentru a-i susţine pe câmpul de luptă şi, da, pentru a aproviziona toate necesităţile războiului. Mai multe arme cu foc rapid înseamnă mai multe gloanţe de transportat; armele mai inteligente sunt, de asemenea, mai scumpe.

Potrivit programului Cost of War („Costul războiului”) de la Institutul Watson al Universităţii Brown, în primii 20 de ani ai secolului XXI, „Războiul SUA împotriva terorismului” – inclusiv

invadarea Afganistanului şi a Irakului – a costat ţara 6,4 trilioane de dolari în costuri directe şi indirecte, în schimb, războiul din Vietnam, care a durat un deceniu, a costat aproximativ 168 de miliarde de dolari, adică un trilion de dolari în banii din prezent. în ce priveşte războaiele napoleoniene, care au durat 12 ani, acestea au costat Marea Britanie 831 de milioane de lire sterline în moneda de atunci sau
75 de miliarde de lire sterline (93 de miliarde de dolari) în termeni moderni. Războaiele nu mai sunt ceea ce erau odată; ele au devenit foarte scumpe.

Diferitele tipuri de costuri

Dar nu este vorba doar de dolari, lire sterline sau chiar ruble: şi alte costuri ale războiului au crescut, de asemenea, rapid. în primul rând, deşi se pare că în lume există multă lipsă de umanitate, se manifestă în acelaşi timp şi o aversiune tot mai mare faţă de pierderea inutilă a vieţilor omeneşti. Odinioară, generalii puteau accepta moartea a mii de oameni într-un masacru de o singură zi, dacă nu chiar cu seninătate, măcar cu convingerea că asta însemna războiul. (Deşi, aşa cum se presupune că ar fi spus lordul Wellington când unul dintre artileriştii lui l-a prins în cătare pe

Napoleon la Waterloo, „nu este treaba comandanţilor să tragă unii în alţii”). Acum, lucrurile stau altfel.

în 1983, un camion-capcană condus de doi membri ai grupării Jihadul Islamic a explodat lângă cazarma unui detaşament de puşcaşi marini americani din Beirut, care facea parte dintr-o forţă multinaţională de menţinere a păcii: 241 de persoane au fost ucise, iar alte 13 au decedat ulterior din cauza rănilor. Au avut loc represalii, dar, cu toate declaraţiile vehemente ale Washingtonului, a fost curând clar că starea de spirit în politică se schimbase. în patru luni, americanii au părăsit Libanul. Zece ani mai târziu, şi după moartea a 18 militari americani în 1993 în bătălia de la Mogadishu – imortalizată în filmul *Black Hawk*

Down (2001) – nu numai că politica americană din Somalia s-a schimbat, dar Washingtonul a rămas timorat în legătură cu potenţiale desfăşurări ulterioare, în special ca răspuns la genocidul din Rwanda din anul care a urmat.

Bineînţeles, democraţiile sunt supuse valului de indignare publică, putând fi provocat adesea de imaginile sumbre ale sicrielor acoperite cu steaguri şi ale văduvelor plângând (acum, şi ale

văduvilor). Cu toate acestea, tot mai multe state autoritare conştientizează costurile politice şi se neliniştesc din cauza tratării soldaţilor lor ca simplă muniţie care trebuie consumată aşa cum dictează nevoile bătăliei. Poate că aşa a luptat cândva Uniunea Sovietică, dar în momentul intervenţiei sale nechibzuite din Afganistan (1979-1989), a trebuit deja să răspundă, mai întâi prin cenzură (iniţial s-a susţinut pur şi simplu că nu există niciun război, până când fluxul de soldaţi care se întorceau a făcut ca acest lucru să fie din ce în ce mai puţin sustenabil), apoi cu încercări de a pune la punct o evacuare medicală adecvată şi servicii de tratament. Rusia postsovietică, o combinaţie ciudată de democraţie şi dictatură, a trebuit să fie şi mai atentă. Protestele publice cu privire la victimele militare şi civile au silit Moscova să accepte, de fapt, o remiză în timpul primului său război pentru a înăbuşi revolta rebelilor ceceni în 1994-1996. Apoi, Kremlinul a combinat cenzura cu încrederea în puterea de foc cu rază lungă de acţiune şi cu recrutarea propriilor luptători ceceni în timpul războiului-revanşă încununat de succes din 1999-2009. Tocmai îngrijorările legate de o reacţie violentă la gândul că tânărul Ivan se va întoarce acasă într-o

cutie de zinc în urma aventurilor imperiale, de care publicului nu-i păsa deloc, l-au determinat pe Vladimir Puţin să recurgă mai târziu la trupe auxiliare locale, bătăuşi şi aventurieri în războiul său nedeclarat din sud-estul Ucrainei, din 2014, şi la mercenari în războaiele din Siria, în 2015, şi Libia, din 2018.

Acest lucru reflectă, de asemenea, schimbarea radicală a vitezei de circulaţie a informaţiilor, a accesului la acestea şi la răspândirea lor în mass-media. într-o epocă în care oricine are un Twitter sau un cont de Instagram poate afirma că deţine un mijloc de informare în masă, totul devine – prin definiţie – public; singura întrebare este cât de repede şi cu ce efect. Au apus de mult zilele în care războaiele puteau fi prezentate profesionist, când o mână de jurnalişti şi de analişti, proprietari de ziare şi prezentatori de televiziune puteau stabili naraţiunea. în Antichitate, acest lucru era destul de uşor. Domnia regelui Esarhaddon în Asiria în secolul al Vll-lea î.Hr. a fost marcată de o înfrângere militară zdrobitoare în faţa rivalilor elamiţi şi apoi de o alta în Egipt. Soluţia adoptată de autorul necunoscut care a compilat Cronica lui Esarhaddon? Simplu, a omis cu totul aceste eşecuri. Alti monarhi au intervenit chiar mai activ în

gestionarea naraţiunii. Când prinţul Dmitri Donskoi al Moscovei a învins armata mongolo-tătară la Kulikovo, în 1380, i-a pus pe cronicarii săi bine instruiţi să o prezinte ca pe o victorie decisivă care a eliberat Rusia de dominaţia străină. Faptul că o armată mongolă s-a întors după doi ani, a jefuit şi a incendiat Moscova şi că prinţii ruşi au fost siliţi să le plătească tribut încă un secol a fost în mod convenabil minimalizat în relatare.

în 1782, Benjamin Franklin a creat un ziar în care apărea o poveste sângeroasă despre un complot englezesc mârşav care urma să-i plătească pe nativii americani pentru scalpurile coloniştilor. A distribuit ziarul prietenilor săi, aceştia l-au distribuit prietenilor lor, iar în scurt timp, macabra poveste a ajuns în alte ziare. Detaliul minor a fost că totul era fake news, dar cine putea confirma faptele reale sau ar fi fost dispus să o facă? Franklin a reuşit să stârnească astfel furia împotriva regelui englez – dar i-a şi prezentat pe nativii americanii drept o coloană a cincea barbară, sentimente care vor fi reînviate în timpul războiului neconcludent din 1812 şi au contribuit la tratamentul dur la care aceştia au fost > supuşi la sfârşitul acestuia.

Se poate spune că abia după 1850, când ziarul *The Times* din Londra l-a trimis pe William Howard Russell să transmită reportaje despre Războiul din Crimeea – lucru pe care l-a făcut înfăţişând cu un ochi nemilos condiţiile oribile cu care se confruntau soldaţii de rând şi bâlbâială Ministerului de

> 5

Război – a apărut conceptul modern de corespondent de război, care a devenit o chestiune de actualitate imediată, nu apanajul istoricului şi al pamfletarului. în timpul Primului Război Mondial, acest lucru a condus la un nou climat de cenzură şi la apariţia noţiunii de corespondent acreditat – şi, după cum sperau autorităţile – instruit la domiciliu. Cu toate acestea, datorită telegrafului şi telefonului, comunicarea a devenit instantanee, iar filmul de ştiri, jurnalul de film format din scurtmetraje de ştiri şi documentare, a devenit din ce în ce mai mult un element de bază în cinematografe. Lupta dintre managerii, manipulatorii şi culegătorii de informaţii devenea din ce în ce mai tensionată.

Deşi statele nu au depus niciodată eforturi atât de sistematice şi nu au fost niciodată la fel de dornice să încerce să controleze naraţiunile despre războaiele lor, ca în zilele noastre, totuşi tocmai acum devine din ce în ce mai greu pentru

orice stat, cu excepţia celor totalitare, să facă acest lucru. Războiul din Vietnam a fost, fără îndoială, primul în care statul s-a găsit în mod concludent în imposibilitatea de a stăpâni mass-media, iar reflectarea – sincer, senzaţională – în presa din SUA a ofensivei nord-vietnameze Tet din 1968 a fost un exemplu. A fost o înfrângere militară serioasă pentru Nord, dar, poate şi ca reacţie la reportajele anterioare, a generat un val de critici în presa americană, care a prezentat-o, de fapt, ca pe un succes al Nordului. Acest lucru a determinat Casa Albă să-şi reevalueze angajamentul faţă de război. Televiziunea, mijloc de comunicare cu care guvernul nu se înţelesese încă şi care putea să aducă nu atât războiul, cât propria perspectivă asupra războiului în sufrageria fiecărui american, a jucat un rol-cheie în acest sens.

Totuşi, aceasta a fost înainte de epoca *social media.* încercările Moscovei de a pretinde că nu este implicată în Donbasul ucrainean au fost subminate în parte de înclinaţia propriilor soldaţi de a posta selfie-uri vesele în fata indicatoarelor stradale sau a

[5]

altor repere geolocalizabile pe Vkontakte, echivalentul rusesc al reţelei Facebook. La fel, tradiţia reducerii la tăcere a mass-

mediei din Damasc cu privire la câteva dintre cele mai brutale încercări ale regimului de a-şi reimpune dominaţia a fost subminată de o nouă generaţie de cetăţeni-jurnalişti care transmit în streaming ştiri şi propriile experienţe în întreaga lume. Aşa cum vom discuta mai târziu, hashtagurile, memele şi selfie-urile au devenit arme ale unor noi războaie narative de sine stătătoare şi au proliferat la fel de mult ca omniprezenta armă AK-47.

Totul se află. Datorită denunţătorilor şi activiştilor

online, hackerilor şi dependenţilor >>> neglijenţi de social media, informaţiile trec prin şi peste barajele şi barierele pe care statele se puteau baza cândva, care le canalizau şi le blocau fluxul. În combinaţie cu noua disponibilitate a societăţii de a evalua în mod critic costurile umane şi economice ale războiului şi odată cu creşterea masivă a cheltuielilor luptei la scară largă în cadrul conflictului industrial şi apoi postindustrial, ceea ce părea cândva un hobby al aristocraţilor militari şi al monarhilor înnăscuti a devenit acum o ultimă soluţie a factorilor de decizie politică din întreaga lume.

Toate războaiele sunt în cele din urmă

numai
războaie

Se constată o influentă vizibilă şi din ce în ce mai mare a dreptului, a curţilor internaţionale şi a opiniei publice globale, iar pentru a înţelege acest lucru, trebuie să examinăm evoluţia sa. Atât timp cât a existat războiul organizat, au existat şi încercări de a se reglementa desfăşurarea corectă şi dreaptă a acestuia, de la ceea ce înseamnă un război drept, până la modul în care ar trebui să fie purtat. Epopeea indiană Mahâbhârata, scrisă, editată şi reformulată în mai multe rânduri, probabil timp de şase secole, începând din secolul al III-lea î.Hr., este în egală măsură atât un tratat filosofic, cât şi un ciclu de legende. în cele 200 000 de rânduri ale sale se desfăşoară dezbateri despre *dharmayuddha* – „război drept”. Concluzia este că războaiele ar trebui purtate doar atunci când încercările de a rezolva conflictul au eşuat, şi nu sub imperiul furiei de moment. Războaiele trebuie să fie purtate cu mijloace proporţionale şi cu cât mai multă umanitate, cruţându-i pe cei neajutoraţi şi evitând mijloacele nejustificat de crude, cum ar fi săgeţile otrăvite.

Dar în esenţă aceste noţiuni timpurii se

refereau mai mult la moralitate, decât la reglementare. Filosoful grec Aristotel considera că războiul este moral dacă se poartă pentru a evita să devii sclav – dar şi pentru a-i înrobi pe cei care erau „sclavi naturali”. Cu alte cuvinte, cei care o meritau, în mare parte pentru că aveau nechibzuinţa să nu fie greci. Conceptul roman de *ius gentium,* „legea naţiunilor”, a fost, de asemenea, un concept în esenţă normativ, o noţiune de drept internaţional bazată pe valori şi pe o înţelegere comună a ceea ce este corect, respectiv greşit. Mai târziu, teologul creştin timpuriu Augustin de Hippona a încercat să rezolve cvadratura cercului, împăcând angajamentul teoretic faţă de pacifism cu realităţile unei lumi pline de războinici şi de oameni însetaţi de cuceriri, în lucrarea sa *Despre cetatea lui Dumnezeu* (cca. 413-426), Augustin a afirmat că a sta deoparte şi a lăsa să triumfe păcătosul este în sine un păcat, creând expresia „război just” pentru conflictele pur defensive, războaie purtate în numele păcii. „Omul înţelept va purta războaie drepte” şi nu va deplânge necesitatea lor, „căci dacă nu ar fi fost drepte, el nu le-ar fi purtat”. QED.

Totul se referea la moralitatea războiului, adesea încântător de subiectivă pentru cei care erau gata să

drapeze o mantie fragilă de justeţe în jurul activităţilor marţiale. în 1095, papa Urban al II-lea a avertizat creştinătatea că „o rasă blestemată, o rasă complet înstrăinată de Dumnezeu” cucerise Ierusalimul şi Ţara Sfântă, şi a organizat Prima Cruciadă. Astfel a început o perioadă de aproape două sute de ani de conflicte violente, pline de masacre, trădări şi persecuţii de ambele părţi. Dar acestea au fost doar războaie, au afirmat papii care au urmat.

în 1452, un alt papă, Nicolae al V-lea, a emis *Dum Diversas* („Deoarece sunt diferiţi”), o bulă papală care aproba înrobirea „sarazinilor, a păgânilor şi a oricăror alti necredincioşi”. în 1513, aceasta a fost

folosită de Spania pentru a afirma că are dreptul dat de Dumnezeu de a pune stăpânire pe pământurile din Lumea Nouă, purtând războaie de cucerire sângeroase şi teribile pentru a-i subjuga pe azteci, incaşi, mayaşi şi alte popoare din America de Sud. Dar acestea au fost doar războaie, au convenit papii şi monarhii.

Atunci când, sub conducerea lui Genghis Khan, mongolii au năvălit în campanii devastatoare în urma cărora şi-au făurit un imperiu din nordul Chinei până în Europa Centrală, au facut-o cu

convingerea că Cerul Albastru Tengri, cel mai mare dintre spiritele lor şamanice, le-a acordat dreptul de a cuceri toate pământurile de sub ceruri. Acestea au fost doar războaie: aşa hotărâseră spiritele.

Confederaţii au luptat în Războiul Civil American în numele „drepturilor statelor”, tot aşa cum, între 1846 şi 1848, Războiul Mexicano-American a fost motivat şi justificat pe baza „destinului manifest” al Statelor Unite. La o scară foarte diferită, naziştii s-au angajat în războaiele de cucerire, revendicând dreptul la *Lebensraum,* „spaţiul vital”, şi pentru apărarea purităţii rasei ariene. Orice război poate fi catalogat ca fiind just, dacă acest lucru este lăsat la latitudinea războinicilor.

Legi, războaie şi ascensiunea lorzilor plicticoşi

Primele legi categorice care defineau parametrii şi conduita conflictului au fost acordurile dintre state: tratatele care puneau capăt războaielor, trasau graniţele şi stabileau tributul. în jurul anului 2100 î.Hr., oraşele-state mesopotamiene Umma şi Lagash au convenit asupra graniţei lor comune şi au sculptat un acord comun pe un stâlp de piatră de înălţimea unui om. Peste o mie

de ani mai târziu, Ramses al II-lea al Egiptului şi Hattusili al III-lea, regele hitiţilor, au convenit asupra „păcii veşnice şi fraternităţii” dintre popoarele lor. Ei au înscris acest acord pe o tăbliţă de argint, la care au fost martori „munţii şi râurile din ţinuturile Egiptului, cerul, pământul, marea cea mare, vânturile, norii”, astfel încât oricine va încălca tratatul va înfrunta mânia zeilor care „îi vor nimici casa, pământul şi slujitorii”.

Poate că zeii erau cei care contau. în mod sigur, acorduri cu denumiri grandioase precum Pacea perpetuă, semnat între Bizanţ şi sasanizi în 532, Tratatul de pace perpetuă dintre Scoţia şi Anglia din 1502, Tratatul de pace eternă din 1686 dintre Polonia şi Rusia sau Tratatul de prietenie veşnică din 1940 dintre Ungaria şi Iugoslavia s-au dovedit a fî mai mult sau mai puţin volatile. (Ultimul dintre ele a fost încălcat şase luni mai târziu.)

Abia mult mai târziu a devenit posibil să ne gândim şi să vorbim despre noţiunea de drept internaţional ca despre ceva situat dincolo şi deasupra tratatelor temporare. După cum spunea un fost ofiţer britanic cu experienţă atât în Irak, cât şi în Afganistan, „epoca războinicilor a fost înlocuită de epoca avocatului internaţional plictisitor, de diplomatul

cenuşiu. Această situaţie ar trebui să mă deranjeze pe mine, ca soldat de carieră, dar orice om care a fost nevoit să explice unor părinţi furioşi de ce nu-şi vor mai vedea băiatul niciodată ar trebui să se bucure de ea.

Dar ascensiunea acestor – hai să le spunem „lorzi plicticoşi” – a fost un proces lent şi anevoios, de la începutul secolului al XVII-lea, când juristul şi diplomatul olandez Hugo Grotius şi-a publicat lucrarea *Despre dreptul războiului şi al păcii* (1625). Tratatele westfalice din 1648, care au pus capăt războaielor religioase ucigaşe din Europa, au consacrat noţiunea de suveranitate de stat, principiul conform căruia fiecare stat, mare sau mic, are un drept egal la independenţă în cadrul propriilor graniţe. Chiar şi aşa, încă nu exista o instanţă internaţională care să o pună în aplicare. Războaiele se purtau în continuare, se construiau imperii, se câştigau şi se pierdeau teritorii, puterea se transforma în drept prin cucerire, prin război comercial şi prin intimidare.

în ultimă instanţă, statele mai puternice, în general, nu doresc să fie limitate, iar cele mai slabe au rareori un cuvânt de spus. A fost nevoie de un cataclism ca Primul Război Mondial, precum şi de idealismul preşedintelui

american Woodrow Wilson, pentru a se crea Liga Naţiunilor. Acesta a fost un exemplu clasic de nepotrivire între principiile nobile şi interesele personale meschine, mai ales când chiar SUA nu au mai intrat în Ligă, după ce Senatul a blocat aderarea. întrucât Germania învinsă şi Rusia bolşevică nu au fost invitate să facă parte din Ligă, nu era deloc completă. Dar nu înseamnă că nu a făcut nimic bun. Pe tot parcursul anilor '20, a fost un centru de negociere diplomatică, dar, după cum spunea liderul fascist italian Mussolini, „Liga este foarte bună atunci când ciripesc vrăbiuţele, dar nu este bună de nimic atunci când atacă vulturii". Iar vulturii vor ataca, odată cu ascensiunea Italiei fasciste, a
Germaniei naziste, a URSS-ului lui Stalin şi a Japoniei imperialiste, precum şi a alunecării spre război.

Dar după cel de-Al Doilea Război Mondial, comunitatea internaţională a făcut o nouă încercare, în umbra lagărelor de concentrare naziste, a celor 75 de milioane de morti şi a norului atomic, a luat naştere Organizaţia Naţiunilor Unite, după cum afirma Dag Hammarskjbld, al doilea secretar general al acesteia, „nu pentru a conduce omenirea spre cer, ci pentru a salva

omenirea din iad”. Este uşor să fii cinic în legătură cu ONU, în legătură cu reprezentanţii bine plătiţi, încântaţi să invoce imunitatea diplomatică pentru a ignora amenzile pentru parcare neregulamentară din New York City, în legătură cu birocraţia aparent nesfârşită şi cu modul în care membrii „P5” – SUA, Rusia, China, Franţa şi Marea Britanie, cei cinci membri permanenţi ai Consiliului de Securitate – resping prin veto rezoluţiile care nu le convin. Cu toate acestea, a avut loc o revoluţie reală, treptată, în domeniul relaţiilor internaţionale. Nu atât de mult, sau numai datorită rolului ONU, ci mai degrabă pentru că aceasta reprezintă o nouă recunoaştere a faptului că, într-o lume interconectată şi nucleară, vechea noţiune de *ius gentium,* care aproape că ar putea fi numită „etichetă internaţională”, reprezintă un interes comun. Convenţia de la Geneva privind comportamentul în timp de război, Curtea Internaţională de Justiţie pentru urmărirea penală a crimelor împotriva umanităţii, Convenţia de la Viena din 1961, care consfinţeşte protecţia diplomaţilor: toate aceste instrumente – oricât de mult ar putea fi încălcate din când în când – reflectă totuşi înţelegerea reală, generală, că trebuie să existe limite

în ceea ce priveşte acţiunea statului şi că „lorzii plicticoşi” fac parte din soluţie.

în plus, logica suveranităţii westfaliene – care, de fapt, spune că orice face un guvern în cadrul propriei sale graniţe este treaba sa – a cedat locul noţiunilor de interventionism umanitar şi „R2P”, responsabilitatea faţă de protejarea populaţiilor de genocid, precum şi a altor acţiuni admirabile de binefacere la nivel global. în 1990, când Saddam Hussein a invadat Kuweitul, a declanşat o reacţie internaţională condusă de SUA, motivată probabil în mare măsură de dorinţa de a împiedica un dictator criminal să pună mâna pe rezervele de petrol din această ţară, dar a existat şi un sentiment autentic că acesta era un comportament care nu mai putea fi acceptat în lume. Epurarea etnică din Iugoslavia dezintegrată, genocidul din Rwanda, proliferarea nucleară în Iran şi în Coreea de Nord, anexarea Crimeei de către Rusia: reacţiile la astfel de încălcări ale acestei etichete internaţionale au fost diferite ca formă şi eficacitate, de la intervenţia militară, la ajutor şi la forţarea prin sancţiuni economice, dar ceea ce este izbitor este că au existat, în general, astfel de reacţii.

Să nu mai studiem războiul?

Ideea nu este că ONU şi dreptul internaţional sunt incapabile să prevină aceste atrocităţi şi conflicte – ci că suntem surprinşi şi indignaţi că nu fac o treabă mai bună în acest sens. Dacă nu contează legile, atunci contează normele şi percepţiile globale. în 2014, când Moscova a decis că trebuie să exercite presiuni asupra Ucrainei pentru ca aceasta să accepte că face parte din sfera ei de influenţă, nu a invadat pur şi simplu ţara; a stârnit o rebeliune prin intermediari în sud-estul Ucrainei şi şi-a adus propriile trupe doar atunci când se părea că forţele guvernamentale îi vor învinge pe rebeli. Insurgenţii au fost mult mai puţin eficienţi şi, adesea, mai interesaţi să jefuiască şi să se afirme în postură de macho, decât să respecte ordinele, dar, din punctul de vedere al Kremlinului, era mai important să se nege în continuare intervenţia, atât fată de comunitatea internaţională, cât şi fată de propria populaţie sceptică. (Spre deosebire de anexarea Crimeii, războiul din Donbas nu se bucură deloc de popularitate acasă.)

Acest lucru ajută la explicarea motivelor pentru care războaiele mari, convenţionale, dintre state sunt relativ rare în zilele noastre. în cartea sa *The Better Angels of Our Nature: Why*

Violence Has Declined (2011), Steven Pinker face afirmaţia radicală că „astăzi s-ar putea să trăim în cea mai paşnică eră din existenţa speciei noastre”. Această afirmaţie a stârnit dezbateri considerabile, concentrându-se adesea pe dimensiunile filosofice a ceea ce constituie „pacea”, nu în ultimul rând deoarece Pinker nu se referea doar la război, ci şi la violenţa de orice fel. Se pot scrie – şi au fost scrise – cărţi întregi pe această temă şi unele dintre tezele lui pot fi puse cu siguranţă sub semnul întrebării, dar, în termeni foarte generali, trei tendinţe au devenit clare.

în primul rând, războiul modern are potenţialul de a deveni extrem de mortal, foarte repede. Acest lucru a fost evident în conflicte precum Războiul dintre Iran şi Irak din 1980-1988, în care a avut loc un război de tipul Primului Război Mondial, cu conflicte de tranşee combinate cu teroarea tehnologică a armamentului modern şi spectacolul medieval al valurilor de atacuri umane. Operaţiunea Ramadan a Iranului, trei ofensive lansate pe parcursul a şase săptămâni în 1982, a cuprins 150 000 de iranieni, mulţi dintre ei din miliţia *basij,* superficial antrenată şi slab înarmată, aruncaţi împotriva diviziilor mecanizate irakiene, care îşi săpaseră tranşee şi erau

susţinute de blindate. Ofensiva nu a adus câştiguri durabile – şi a costat poate 80 000 de vieţi iraniene.

Cu toate acestea, în parte din cauza dimensiunii potenţiale a măcelului, conflictele majore dintre state au devenit mai scurte şi mai puţin frecvente după 1945. Există, desigur, în continuare, puncte fierbinţi potenţial îngrijorătoare. Disputa referitoare la Casmir dintre India şi Pakistan a dus la trei s>
războaie şi nenumărate încăierări şi demonstraţii militare ostentative de la formarea lor în 1947 – cu încă un război, în 1971, purtat pentru Bangladesh, ca o schimbare de decor. în mod similar, Israelul a fost teatrul a şapte sau opt războaie „propriu-zise” cu vecinii lui arabi (în funcţie de cum le număraţi), precum şi al diverselor campanii de contrainsurgenţă, incursiuni militare şi misiuni antiteroriste.

Cu toate acestea, aşa cum vom discuta mai jos, există o dimensiune teatrală tot mai accentuată în conflictul indo-pakistanez şi, în timp ce Israelul încă este angajat într-o luptă în multe direcţii şi pe mai multe niveluri cu Iranul, ţara cândva ostracizată de vecinii săi are acum relaţii diplomatice normale cu Egiptul şi cu Iordania şi – chiar dacă adesea pe ascuns – relaţii de lucru cu Libanul, Arabia Saudită, Irak, ba chiar – până la un punct

– cu Siria. în schimb, războaiele sunt acum, de obicei, interne, adesea cu una sau mai multe puteri străine care susţin o parte sau alta. Totuşi, nu sunt neapărat mai puţin sângeroase, chiar dacă victimele diferitelor războaie indo-pakistaneze sunt lăsate în umbră de numărul mare de victime ale violentelor intercomunitare dintre hinduşi, sikhi şi musulmani din fosta Indie Britanică, în urma cărora au rămas peste un milion de victime şi alte 14 milioane de persoane au fost strămutate.

Uneori, acestea sunt războaie purtate prin intermediari, cum ar fi actualele lupte din Siria şi Libia, alteori rebeliuni sau contrainsurgenţe cu implicare externă, precum în Afganistan, Yemen şi, probabil, în Ucraina. Acestea sunt adesea conflicte complexe, încâlcite. în Siria, de exemplu, nu este vorba de o simplă luptă dintre guvernul Assad şi susţinătorii lui ruşi şi iranieni, împotriva unei rebeliuni susţinute de SUA şi Turcia. Forţele antiguvernamentale sunt împărţite pe criterii etnice, pe facţiuni şi religii, iar Washingtonul şi Ankara au avut interese comune la un moment dat, însă acestea au devenit curând divergente. Rezultatul seamănă adesea mai degrabă cu o încăierare într-un pub cu arme automate, decât cu ceva mai elegant.

Chiar şi aşa, este uimitor cât de mult contează pentru state să evite o confruntare directă, chiar dacă apreciază poziţiile beligerante. în noiembrie 2015, un avion de vânătoare F-16 turcesc a doborât un bombardier rusesc Suhoi Su-24M implicat în operaţiuni împotriva rebelilor din nord-vestul Siriei, în timp ce acesta traversa pentru scurt timp spaţiul aerian turc. Reacţia iniţială a Moscovei a fost furioasă. Vladimir Puţin a numit-o „o lovitură de cuţit în spate din partea complicilor teroriştilor”, sancţiunile economice au făcut ca roşiile turceşti să > > > dispară de pe rafturile supermarketurilor din Rusia, pachetele turistice au fost restricţionate şi, lucrul cel mai grav, cluburilor de fotbal li s-a interzis să angajeze jucători turci. Dar, în ciuda temerilor de escaladare, preşedintele turc Recep Tayyip Erdogan – un maestru al cacealmalei şi al fanfaronadei încă şi mai mare decât Puţin – a refuzat să dea înapoi. în 2016, cei doi bărbaţi se întâlneau din nou, iar în decurs de un an, sancţiunile au fost ridicate tacit.

Kremlinul a fost chiar mai circumspect atunci când, la 7 februarie 2018, un asalt asupra poziţiilor rebele din provincia Deir ez-Zor a declanşat un răspuns american de proporţii, care a implicat nu doar

artileria reactivă, ci şi întreaga panoplie de mijloace ale aviaţiei americane, de la imensele bombardiere B-52 şi aeronavele de luptă AC-130 la avioane de luptă invizibile F-22 Raptor şi elicoptere de atac AH-64 Apache. Forţa de atac a inclus un contingent considerabil din compania rusească de mercenari Wagner – în cea mai mare parte a existenţei sale, în esenţă, un alt braţ al Kremlinului –, dar Moscova şi contingentul militar oficial rusesc din Siria au stat deoparte şi i-au lăsat să fie loviţi. Potrivit unor relatări, peste 200 de ruşi au fost ucişi.

Această situaţie nu se limitează la ruşi. De exemplu, nimeni nu poate pune la îndoială animozitatea dintre India modernă şi Pakistan, dar chiar şi conflictul lor de generaţii în legătură cu Caşmirul, conflict marcat de duşmănia religioasă dintre hinduşi şi musulmani, a căpătat în ultima vreme un caracter ritualic.

în februarie 2019, de exemplu, o grupare teroristă cu sediul în Pakistan a revendicat responsabilitatea pentru un atentat sinucigaş cu maşină-capcană care a ucis 40 de paramilitari indieni. în condiţiile în care ambele părţi folosesc frecvent terorişti ca intermediari, nu este surprinzător că India a aruncat vina fără echivoc asupra Pakistanului. în decurs de

două săptămâni, aviaţia indiană a lansat un atac peste graniţă, susţinând că a lovit o tabără de antrenament a teroriştilor, iar Pakistanul a ripostat în mod corespunzător. Deşi a fost doborât un avion de vânătoare indian, o examinare mai atentă a ambelor atacuri a demonstrat că niciuna dintre cele două părţi nu a nimerit nimic. Acest lucru demonstrează nu o pilotare extrem de incompetentă, ci mai degrabă un management sofisticat al crizei. Ambele părţi au reuşit să-şi arate muşchii militari şi să-şi liniştească publicul pe plan intern şi, în acelaşi timp, niciuna nu a riscat o escaladare serioasă şi sângeroasă.

Înseamnă asta că trăim acum într-o eră a armoniei şi a bunei vecinătăţi? O, dacă ar fi adevărat! Întrebaţi-i pe ucraineni, sirieni şi afgani, pe nigerieni, pe caşmirieni şi pe somalezi. De la sfârşitul Războiului Rece, care a canalizat atât de multe alte rivalităţi şi tensiuni într-o singură confruntare, s-ar putea afirma că perioada postideologică este, în acelaşi timp, o epocă profund conflictuală. Aliaţi apropiaţi concurează cu înverşunare pentru înţelegeri comerciale şi avantaj tehnologic, pentru prioritate şi prestigiu. Dacă acum nu mai avem duşmani adevărati, corolarul trist este că nu mai avem nici prieteni adevăraţi.

în timp ce scriu aceste rânduri, Azerbaidjanul şi Armenia tocmai au încheiat un alt război scurt şi amar pentru o regiune de frontieră disputată, Nagorno-Karabah. Epoca războaielor cu împuşcături nu este în totalitate terminată, desigur, şi acesta este un aspect asupra căruia voi reveni în finalul acestei cărţi, dar de la sfârşitul Războiului

Rece, nu numai că războaiele interstatale au devenit, din fericire, rare, dar trebuie să căutăm în altă parte expresiile unei competiţii de forţă. încheierea luptei maniheiste (adesea sterile) dintre capitalism şi comunism a deblocat, de fapt, multe alte rivalităţi şi competiţii mai complexe, care încă mai au nevoie de un fel de deznodământ şi de rezolvare, sublimate în tot felul de tărâmuri alternative. Poate şi mai alarmant este faptul că acesta este un război (oarecum) al tuturor împotriva tuturor, care diferă pur şi simplu prin intensitatea şi forma pe care o ia. în forma sa extremă, noul tip de război este o competiţie constantă, în care forţele reunite sunt adesea negate şi nonviolente, şi în care toate statele concurează unele împotriva altora, făcând acest lucru fără speranţa unui tratat şi fără a se gândi la o încheiere

Vreţi să stiti mai mult?

Dincolo de cărţile deja menţionate, colecţia lui Hew Strachan, *The Changing Character of War,* OUP, 2011, este o privire de ansamblu cuprinzătoare, în timp ce cartea istoricului Margaret MacMillan, *War: How Conflict Shaped Us,* Profile, 2020, îl analizează din celălalt punct de vedere, examinând interacţiunea dintre război şi societate.

Cărţile despre relaţia dintre drept şi statalitate sunt, de regulă, pe cât de plictisitoare, pe atât de costisitoare, dar cartea lui Michael Howard, *The Laws of War: Constraints on Warfare în the Western World,* Yale UP, 1995, este o excepţie binevenită, deşi acum uşor învechită. *International Law and New Wars,* de Christine Chinkin şi Mary Kaldor, CUP, 2017, este mai recentă. *The Future of War: A History,* Penguin, 2018, de Lawrence Freedman, se referă de fapt la modul în care prezicem evoluţia conflictelor şi, adesea, cum nu reuşim să o facem şi, prin urmare, este un corectiv util pentru toate speculaţiile.

Capitolul 3

Mai mult decât soldaţi şi geopolitica de tranzit

în anii '90, când războiul civil somalez a dus la prăbuşirea statului, apele sale naţionale au fost deschise străinilor pentru pescuitul ilegal la scară industrială. Stocurile de peşte au scăzut şi comunităţile de pescari somalezi s-au trezit fără mijloace de subzistenţă, chiar în momentul în care nu exista un guvern central eficient, care să le sprijine sau să le constrângă. La început, acestea s-au unit şi au format patrule înarmate în speranţa de a descuraja traulerele străine. Curând, însă, şi-au dat seama că o mână de oameni cu puşti AK-47 şi un lansator de grenade RPG-7, care costă în total poate 1 000 de dolari pe piaţa neagră locală, ar putea aborda şi captura o navă comercială neînarmată, cu o valoare de câteva milioane de dolari, cerând apoi o răscumpărare. Litoralul lung al Somaliei se desfăşoară în jurul Cornului Africii, pe lângă care trece una dintre cele mai intens circulate rute comerciale maritime din lume, care leagă

Oceanul Indian, Peninsula Arabică şi, prin Canalul Suez, Marea Mediterană. Pe aici trec aproape 20% din comerţul şi transportul maritim mondial. Ţintele au fost numeroase: în 2008 au fost confiscate 40 de nave şi răscumpărate pentru sume cuprinse între 500 000 şi 2 milioane de dolari. Navele au început să navigheze mai departe de coastă; piraţii au amenajat traulere ca nave-mamă cu rază lungă de acţiune pentru bărcile lor rapide. Navele au început să fie echipate cu sârmă ghimpată anti-abordare şi camere de panică, au fost dotate cu furtunuri de incendiu şi chiar cu gărzi înarmate. Până în 2011, problema a ajuns să coste până la 6,9 miliarde de dolari, care însemnau livrări întârziate şi transport maritim mai scump.

Atunci a intrat în joc marina militară din zeci de ţări care aveau prea mult de pierdut: Grupurile Operative multinaţionale 150 şi 151, Operaţia Atalanta a Uniunii Europene şi intervenţiile Chinei, Indiei şi Rusiei. Chiar şi Japonia, care a fost mult timp reticentă la ideea de a acţiona în zonă, a trimis nave din Forţa sa Maritimă de Autoapărare. Metodele folosite au variat radical. Ruşii au provocat un scandal în 2010, când puşcaşii marini de pe distrugătorul Mareşal Şaposnikov *au*

eliberat nava deturnată MV Moscow University, *un petrolier rusesc sub pavilion liberian. Piraţii au fost lăsaţi în derivă pe mare într-o barcă gonflabilă, cu mâncare şi apă, dar fără echipamente de navigaţie, la 300 de mile marine (560 km) de ţărm, unde probabil au şi pierit. Indiferent cum s-a procedat, operaţiile şi-au atins în mare parte scopul. Până în 2013, nivelul pirateriei a scăzut cu peste 90%.*

în fond, soldaţii nu au fost niciodată numai soldaţi. Soldaţii au construit drumuri şi au nivelat

> > >

şanţuri. Au salvat alpinişti îngropaţi în avalanşe şi copii blocaţi de inundaţii. Au uimit demnitarii în vizită cu exerciţiile lor şi au făcut demonstraţii cu cele mai recente echipamente militare pentru potenţialii cumpărători. Au distrat populaţia cu spectacole coregrafice sau cu efecte pirotehnice puse artistic în scenă. în zilele noastre îi resping sau îi salvează în diverse moduri pe migranţi din bărcile lor şubrede şi îi feresc pe adolescenţi de pericolul unei vieţi în bandele de stradă sau în şomaj. în pandemia de coronavirus din 2020, soldaţii britanici au distribuit măşti, halate şi truse de testare în spitale, paraşutiştii spanioli au impus starea de

asediu pe străzile Madridului, iar camioanele armatei purtând inscripţia „Din Rusia cu dragoste” au adus medici militari ruşi şi echipamente de decontaminare în oraşele italiene greu încercate, în cadrul unui act *soft power* de diplomaţie virală din partea Kremlinului, pe cât de inspirat, pe atât de cinic. Modul în care soldaţii sunt angrenaţi în atât de multe aspecte diferite ale politicii de stat şi ale nevoilor publice reflectă universalizarea securităţii care, în sine, este una dintre condiţiile prealabile pentru transformarea tuturor lucrurilor în arme. Soldaţii pot fi prezenţi în diverse alte roluri în numele securităţii – şi, din acelaşi motiv, fel de fel de alte instituţii şi indivizi pot fi folosiţi pentru „securitate”.

Briceagul armatei elveţiene

Aceasta este problema atunci când soldaţii devin briceagul elveţian al statului, unealta multifuncţională care poate fi utilizată în diverse scopuri. Deşi uneori pot manifesta reticenţă în acest sens, în epoca modernă, forţele armate sunt foarte conştiente de necesitatea de a-şi demonstra valoarea şi relevanţa pentru a justifica preţurile din ce în ce mai mari ale echipamentelor

lor, prin acest „mai mult decât soldat”, aşa cum mi-a spus un ofiţer britanic. Pe de altă parte, pe măsură ce încep să se familiarizeze cu ideea că orice poate fi folosit ca armă, statele dau dovadă de tot mai multă imaginaţie cu privire la modul în care îşi folosesc soldaţii pentru a-şi proteja, a-şi proiecta şi a-şi menţine influenţa geopolitică. Aceasta reflectă nu numai estomparea graniţelor între ceea ce înseamnă a fi soldat şi ceea ce nu este un soldat, dar şi între ceea ce este securitate şi ceea ce nu este – şi care sunt instrumentele potrivite pentru a apăra statul şi societatea.

în *Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius* (1517), o carte de politică renascentistă, Niccolo Machiavelli – cercetător asiduu al politicii Renaşterii, om de stat şi scriitor – observa că „aurul nu îti va aduce întotdeauna soldaţi buni, dar soldaţii buni îti vor aduce întotdeauna aur”. El îsi susţinea punctul de vedere pentru a combate practica obişnuită a vremii, conform căreia oraşele-state italiene angajau mercenari pentru luptele lor. Adesea, acest lucru ducea frecvent la constituirea unor bande de crimă organizată sau a unor apărători extrem de ineficienţi şi nemotivaţi. Cu toate acestea, a subliniat şi un mod foarte important în care utilizarea inteligentă a

unor metode eficiente a puterii militare – „soldaţii buni” – poate aduce în mod sigur aur sau orice alte bunuri pe care le doreşte o naţiune. Era cuceririi făţişe a teritoriilor cu
>5 3 >
active lucrative şi exploatarea lor după bunul plac poate că s-a încheiat (invazia de scurtă durată a lui Saddam Hussein în Kuweit în 1990 a fost, probabil, ultima astfel de acaparare flagrantă de terenuri pentru bani; Rusia a cucerit Crimeea din motive în esenţă politice), dar există tot felul de alte modalităţi de monetizare a puterii militare.

în epoca modernă acţionează două procese interconectate. Rolurile soldaţilor se înmulţesc, în parte pe măsură ce noţiunile despre ceea ce înseamnă „securitate” devin din ce în ce mai largi. De la rezervele de hrană până la sănătatea mintală, de la rezervele de petrol la cursuri de literaţie media, totul pare să fie legat de securitate. în parte, este vorba de o gândire superficială sau de o schimbare fără jenă a taberelor, dar, aşa cum speră să demonstreze această carte, există un adevăr foarte real în îngrijorarea că în epoca modernă aproape totul poate fi transformat în armă. Uneori, soldaţii pot să joace rolul lor în combaterea acestor ameninţări mai largi, deşi de multe ori nu pot sau nu ar trebui

să o facă. Briceagul elveţian este, într-adevăr, un instrument foarte bun, dar dacă insişti să-i adaugi din ce în ce mai multe unelte şi scoţi cuţitul pentru a face loc, să zicem, unei greble miniaturale şi unei lupe, se poate spune că îşi pierde valoarea. De multe ori este mai bine să foloseşti un

>

alt dispozitiv, special conceput pentru acea lucrare, şi să nu strici briceagul elveţian.

în acelaşi timp, se constată o creştere a frecvenţei cu care se recurge la agenţii nonstatale pentru genul de roluri de securitate considerate cândva ca fiind, în esenţă, apanajul instituţiilor guvernamentale, de la spionaj la război. Externalizarea, offshoring-ul, economia independentă – toate aceste procese care ne remodelează economiile se manifestă şi în geopolitică. într-o anumită măsură, aceasta este o revenire la tradiţii mai vechi, când imperiile puteau fi ocupate şi supravegheate de armate ale corporaţiilor (în 1800, forţele Companiei Britanice a Indiilor de Est erau de două ori mai mari decât efectivele întregii armate britanice, iar navele lor din Indiile de Est erau mai bine înzestrate decât vasele de război ale Marinei Regale), când ambasadorii erau, de cele mai multe

ori, nu doar funcţionari publici şi când războaiele puteau fi purtate cu ajutorul piraţilor şi al bandiţilor. Aceasta este lumea modernă, una în care soldaţii pot sprijini afacerile, iar afacerile se pot trezi în postura de soldaţi.

Mai mult decât soldaţi

în zilele noastre, poate că soldaţii luptă mai puţin în războaie convenţionale de tipul stat contra stat, dar au dobândit tot felul de roluri noi, în primul rând ca aghiotanţi de înaltă clasă ai serviciilor de urgenţă. în Caraibe, Marina Americană şi Marina Regală britanică fac tot ce pot pentru a intercepta transporturile de droguri, deşi cartelurile ca atare evoluează. în 1997, un trio aparent imposibil alcătuit dintr-un gangster-antreprenor rus care conducea un club de noapte din Miami, un traficant de maşini de lux şi Nelson „Tony” Yester, imigrant cubanez şi agent de aplicare a forţei în lumea interlopă, a încercat să intermedieze o tranzacţie de 35 de milioane de dolari pentru a vinde cartelului de droguri din Caii un submarin din epoca sovietică. Afacerea a eşuat (chiar şi în „sălbăticia anilor '90”, submarinele ruseşti nu se găseau pe eBay), dar de atunci, cartelurile şi-au

construit propriile submarine.

în alte locuri, aşa cum s-a discutat mai înainte în acest capitol, marina militară a revenit la vechiul ei rol de vânător de piraţi. Acest lucru nu este doar o problemă somaleză – în prezent, ameninţarea tot mai mare este în largul coastelor Africii de Vest, în Golful Guineea, prin care trece cea mai mare parte a comerţul maritim al Europei, cu peste 200 de incidente numai în 2020. în Marea Chinei de Sud şi în strâmtorile Malacca şi Singapore, pirateria este, de asemenea, endemică, şi există suspiciunea că aici Beijingul ar putea folosi operaţiunile de combatere a pirateriei şi ca o modalitate de a justifica o militarizare crescândă a acestor ape.

Dar soldatii nu sunt doar poliţişti musculos! ai mării. Ei reprezintă, de asemenea, personalul medical şi specialiştii care asigură asistenţă în caz de dezastre, cu militari din zeci de ţări care au adus ajutoare, au salvat supravieţuitori, au distribuit hrană şi au instalat staţii de prim ajutor după tsunamiul din 2004 din Oceanul Indian sau după cutremurul din 2011 şi tsunamiul din Japonia, sau după cutremurul devastator din 2010, în urma căruia Haiti a fost distrus şi înfometat, iar la scurt timp a căzut pradă holerei.

Menţinerea păcii poate fi, de asemenea, o proiecţie de putere. în 1990 existau doar cinci chinezi în tot personalul misiunilor de menţinere a păcii al ONU din întreaga lume; în 2020, China era al zecelea contribuitor ca importanţă în materie de trupe (şi acoperea 15% din efectivul total de trupe ale ONU). Aceasta a reprezentat, printre multe altele, şi o modalitate de a transmite noul statut al Beijingului ca putere globală şi, de asemenea, o disponibilitate mai mare de participare la activităţile ONU. Şi încă şi mai direct, în 2020, încheierea războiului dintre Armenia şi Azerbaidjan, provocat de disputa asupra teritoriului Nagorno-Karabah, a fost mediată de către Moscova şi este garantată de forţele ruseşti de menţinere a păcii. Război – şi mai ales rolul Turciei în susţinerea Azerbaidjanului – părea să submineze hegemonia anterioară a Rusiei în regiune. Intervenind cu aproape 2 000 de trupe mecanizate, Moscova şi-a recuperat într-o oarecare măsură credibilitatea şi controlul. în ultimă instanţă, aceasta este zona de intersecţie între umanitarism, soft power şi capacitate militară.

Războinicii politici

în 1976, când au pătruns adânc în Uganda pentru a elibera din mâinile

palestinienilor un avion de linie deturnat de aceştia şi plin de ostatici, israelienii nu doreau doar să-i elibereze pe captivi, ci voiau să-şi demonstreze în acelaşi timp voinţa şi capacitatea de a lovi oriunde este necesar pentru a descuraja terorismul viitor. în 1897, când au lansat Expediţia din Benin, britanicii au vrut să răzbune morţile provocate de o invazie anterioară, care rămăseseră nepedepsite. Acea misiune, la rândul ei, a încercat să spargă monopolul comercial deţinut de regatul din Benin. Aşadar, britanicii nu încercau numai să demonstreze – în scop de descurajare – că, nici chiar atunci când cetăţenii lor greşeau, nimeni nu avea dreptul să-i ucidă, ci se gândeau şi la comerţ. Soldaţii au fost întotdeauna o expresie puternică a intereselor şi priorităţilor politice ale unui stat, iar utilizarea lor reprezintă, pe lângă multe altele, o demonstraţie teatrală de forţă. într-o epocă a războiului politic, acest lucru devine din ce în ce mai important. Există diverse tipuri de „aur” geopolitic pe care îl pot aduce „soldaţii buni”, adesea fără să tragă un singur foc de armă la mânie.

Trăim în epoca soft power, a influenţării acţiunilor altor ţări prin atracţie („vrem să fim ca acea ţară şi dorim să fim pe placul acelei ţări”), prin legitimitate

(„acea ţară are valori corecte sau se află de partea corectă a istoriei”) sau prin stabilirea agendei („acea ţară pune întrebările corecte”). Când trimitem soldaţi în străinătate pentru a opri un genocid sau pentru a proteja pacea, există în mod inevitabil riscul ca aceştia să fie prinşi la mijloc, între răzbunări locale greu de rezolvat. în calitate de unică superputere adevărată – pe moment –, SUA sunt adesea implicate în menţinerea unui astfel de echilibru delicat. De exemplu, între 2007 şi 2008, când s-a înfiinţat Comandamentul pentru Africa (AFRICOM), ideea era tocmai că aceasta nu va fi o structură de luptă, ci mai mult un centru de soft power militar. Dar problema este că, în practică, acest lucru a însemnat frecvent angajarea în operaţiuni antiteroriste împotriva jihadiştilor precum Al-Shabaab din Africa de Est şi Boko Haram din Nigeria. Asta, la rândul său, a dus adesea la o colaborare cu guverne autoritare şi la provocarea unor „daune colaterale” inevitabile. SUA susţine că în toate sutele de lovituri aeriene şi

[3] [3]

operaţiuni de comando pe care le-a lansat au murit doar doi civili, dar acest lucru este contestat pe scară largă. Juriul încă nu a decis dacă AFRICOM poate fi considerat un exemplu de succes al

politicii de soft power prin mijloace militare.

Ca să fim corecţi, acestea nu sunt, de obicei, cele mai bune modalităţi de a-ţi face prieteni şi de a influenta oamenii. Soldatii sunt adesea mai buni pentru[3] coerciţie[3] prin hard power („puterea dură”), chiar şi fără să lupte efectiv. Merită să ne întoarcem la Machiavelli. în lucrarea sa *Principele* (1513) – mai degrabă o satiră decât un ghid pentru un dictator, aşa cum presupun cei mai mulţi oameni –, Machiavelli notează că „se ridică o întrebare: dacă este mai bine să fii iubit decât temut sau mai bine temut decât iubit?” Şi tot el răspunde la propria întrebare, afirmând că „ar trebui să ne dorim şi una şi alta, dar, pentru că este dificil să le uneşti într-o singură persoană”, dacă trebuie să alegi, „este mult mai sigur să fii temut decât iubit”. (în esenţă, pentru că oamenii sunt „nerecunoscători, nestatornici, făţarnici, laşi, lacomi” şi nu te poţi bizui pe ei.) Mai adaugă un lucru interesant: că un prinţ trebuie să aibă grijă ca, inspirând teamă, să nu ajungă să fie detestat: trebuie să inspire încredere, să fie sincer şi transparent în tirania sa.

Forţele armate sunt, prin urmare, şi instrumente politice în cel mai elementar

şi evident mod: ca sursă de fricǎ. Aceasta este esenţa descurajării: îl facem pe inamic să nu atace, facându-l să se teamă de consecinţe. Dar există şi alte aspecte mai complexe şi mai fine de manevrare a acestei arme psihologice în epoca războiului politic. De exemplu, o paradă militară poate ascunde o ameninţare în spatele fastului şi al coregrafiei, dar, uneori, ameninţarea este în mod deliberat mai evidentă. Poate că, resemnându-se să fie consideraţi băieţii răi ai lumii moderne şi, prin urmare, cei care au cel mai puţin de pierdut, ruşii au fost promotori deosebit de asidui ai aşa-numitei „diplomaţii heavy-metal”, trimiţând bombardiere care ocolesc spaţiul aerian al NATO, înscenând chiar şi simulări de atacuri nucleare împotriva vecinilor. După cum se discută în Capitolul 10, acest tip de „putere sumbră” poate fi în sine o formă de diplomaţie coercitivă brutală executată de armată.

Bilanţul (bilanţurile) puterii

Între puterea militară şi influenţa politică există un proces bidirecţional. Unele ţări câştigă bani prin simplul fapt că permit ca cetăţenii lor să fie recrutaţi de companii militare private. De exemplu, în 2016, mercenarii şi gărzile înarmate au devenit principalul articol de export al

Ugandei, valorând chiar mai mult decât cafeaua în balanţa naţională de plăţi, protejându-i pe lucrătorii din ajutorul internaţional, pe oamenii de afaceri şi pe diplomaţii americani în punctele fierbinţi din întreaga lume. Dar şi acesta este un sector în care activele guvernamentale, de la armate la teritoriu, pot fi folosite pentru a obţine un profit financiar sau politic.

Se poate spune că principalul motiv pentru care Marea Britanie a încercat cu atâta disperare să se agaţe de astfel de zone îndepărtate şi aparent irelevante ale imperiului, precum Insulele Ascension din Atlanticul de Sud – 90 de km^2 de stâncă vulcanică – şi Chagos din largul Insulei Mauritius – un atol ale cărui resurse principale sunt peştele şi nucile de cocos – este mai ales faptul că alte puteri sunt interesate de ele. Ascension a fost un punct vital pentru forţa expediţionară britanică în Războiul din 1982 din Insulele Falkland, dar, de atunci, a fost importantă mai ales pentru prezenţa unui observator al NAŞA şi al Forţelor Aeriene ale

SUA, unul dintre cele patru observatoare ale Sistemului Global de Poziţionare (Global Positioning System – GPS), a unei staţii de urmărire a Agenţiei Spaţiale Europene şi a unei staţii de colectare de

informaţii electronice GCHQ care lucrează în cooperare cu Agenţia Naţională de Informaţii a SUA. în ceea ce priveşte insulele Chagos, una dintre ele găzduieşte în prezent masiva bază militară americană de la Diego Garcia, un punct de sprijin al prezenţei americane în regiune. Bombardierele strategice din Diego Garcia au efectuat zboruri deasupra Afganistanului şi a Golfului Persic. Nave din Escadra 2 de nave de prepoziţionare maritimă de la Diego Garcia au mutat o brigadă de puşcaşi marini în Arabia Saudită pentru Războiul din Golf. Camerele de luat vederi şi telescoapele din cadrul sistemului Ground-Based Electro-Optical Deep Space Surveillance (GEODSS) urmăresc sateliţii ruşi şi chinezi. Şi toate acestea se fac într-o instalaţie închiriată de la autorităţile

britanice şi construită de americani, dar la care britanicii au acces liber.

în mod mai direct, Republica Djibouti este o ţară mică, subdezvoltată, numai puţin mai mare decât statul New Jersey şi, cu toate acestea, poziţia sa strategică din Marea Roşie şi din Strâmtoarea Bab-el-Mandeb face din ea un loc bun pentru o bază navală. Francezii au construit o bază acolo (închiriind-o americanilor), apoi au venit italienii şi japonezii. Chiriile

pentru aceste baze reprezintă peste 5% din PIB-ul total al statului Djibouti, iar decizia de a permite Chinei să-şi construiască una proprie a fost, de asemenea, acordată în schimbul obligaţiei acesteia de a construi un nou port comercial. Armata chineză a cumpărat influenţă făcând cheltuieli în Djibouti, care a folosit interesele strategice ale altor ţări pentru a face profit.

Şi ţările ca atare pot acţiona pe post de societăţi de mercenari. La începutul anului 2020, existau peste 90 000 de „căşti albastre”, soldaţi angajaţi în diverse misiuni ONU de menţinere a păcii. Cele şase ţări care furnizau cei mai mulţi soldaţi erau Pakistan, India, Nepal, Rwanda, Bangladesh şi, în topul clasamentului, Etiopia. în ceea ce priveşte PIB-ul pe cap de locuitor, potrivit Fondului Monetar
Internaţional, Etiopia este cea mai săracă dintre ţările de pe această listă, ocupând locul 161 din 186 de ţări. Să fie oare, prin contrast, lider mondial în materie de altruism? Nu tocmai. ONU plăteşte o taxă fixă de aproximativ 1 500 de dolari pe lună pentru fiecare soldat, dar o transferă statului care furnizează forţa, nu o achită soldatului individual de pe teren. Această sumă nu ar acoperi solda de bază şi aprovizionarea pentru un soldat britanic,

dar este foarte convenabilă pentru un soldat etiopian, căci salariul mediu în Etiopia este de 275 de dolari pe lună, iar guvernul poate băga în buzunar diferenţa dintre ceea ce oferă ONU şi suma cu care îşi plăteşte oamenii. Etiopia dobândeşte, de asemenea, pregătire şi experienţă utile pentru trupele sale şi influenţă în cazul unor eventuale conflicte locale – în acest caz, în Sudan şi în Sudanul de Sud.

La scară mai mare, atunci când Irakul a invadat Kuweitul, vecini precum Arabia Saudită şi Emiratele Arabe Unite, care se temeau că le-ar putea veni şi lor rândul, au fost fericiţi să vadă cum coaliţia multinaţională condusă de SUA se ocupă de această problemă. Cu atât mai mult cu cât multe dintre aceste ţări fie nu dispuneau de forţe pentru a aduce o contribuţie substanţială, fie – ca în cazul Arabiei Saudite – nu doreau să poarte nicio luptă. Aşa că au efectuat în schimb plăţi directe în valoare de 84 de miliarde de dolari către SUA, Marea Britanie şi Franţa, care au purtat cea mai mare parte a luptelor, şi au furnizat sprijin suplimentar pentru a acoperi bazele şi logistica. Nimeni nu va spune că ţările combatante au făcut de fapt un profit din război sau că au fost motivate de aceste plăţi. Cu toate acestea, modul în care naţiunile bogate, dar slabe din punct de

vedere militar sau prea indolente pot pur şi simplu să externalizeze violenţa – şi moartea – pe seama unor străini reprezintă un tipar pe care Machiavelli l-a recunoscut încă de pe vremea când căpitanii mercenari purtau războaiele oraşelor-state italiene în numele acestora.

Externalizarea războiului

Şi totuşi, când încetează mercenarul să mai fie mercenar? În 2015, când avioanele de război ruseşti au intervenit în războiul civil din Siria, au apărut ştiri despre o nouă forţă de luptă pe teren: compania militară privată Wagner. Deşi organizaţiile de mercenari sunt interzise prin lege în Rusia (şi de aceea se pare că această companie a fost înregistrată în Argentina), Wagner era condusă de la Sankt Petersburg, avea o tabără de antrenament aflată de fapt pe terenul unei unităţi militare ruseşti şi era surprinzător de bine finanţată, putând recruta cei mai buni paraşutişti recent demobilizaţi, forţe speciale Speţnaz şi veterani de elită similari. Wagner a devenit vârful de lance al luptei guvernului sirian împotriva rebelilor.

Dar, în 2017, ceva s-a schimbat. Wagner nu mai putea să ofere sume mari de dolari (sau ruble) şi, prin urmare, nu mai recruta şi nu mai deţinea luptători de

aceeaşi calitate. De asemenea, nu mai folosea cel mai bun echipament. De aceea a fost nevoită să înceapă negocieri cu Damascul pentru un acord prin care urma să primească o parte din profiturile generate de toate câmpurile de petrol şi gaze pe care le va recuceri. Acesta a fost un pas fatal, primul pe drumul care a dus-o spre regiunea contestată Deir ez-Zor în februarie 2018. Făcea parte dintr-o forţă comună care încerca să captureze câmpurile petrolifere de acolo, aparent fără să ştie sau fără să le pese că alături de rebeli existau forţe americane, iar asta a dus la înfrângerea catastrofală menţionată în Capitolul 1. Wagner şi-a redus operaţiunile în Siria, dar în curând a început să-şi facă apariţia peste tot în întreaga lume, din Venezuela până în Mozambic, însă acum făcea în mod deschis înţelegeri cu guvernele locale şi nu mai era angajată de Moscova.

Deci, ce s-a întâmplat? Când a fost trimisă pentru prima dată în Siria, compania Wagner era pur şi simplu un braţ înarmat al statului rus de care acesta se putea dezice. Şi, mai ales, acest lucru însemna că existenţa lui poate fi negată pe plan intern: Kremlinul ştia că populaţia rusă nu este deloc entuziasmată de gândul de a-şi trimite tinerii să-şi rişte viaţa într-o ţară îndepărtată pentru un

regim detestat. Wagner putea furniza trupele de asalt necesare pentru a susţine armata sirienilor, dar era, din punct de vedere tehnic, un instrument pur comercial, care lucra pentru Damasc. Nu era nevoie de anunţuri oficiale şi nici de funeralii militare când murea vreun luptător. Nu era ceva important de văzut aici. Aranjamentul a funcţionat, dar, în 2017, armata rusă a simtit că nu mai are nevoie de contractorii companiei Wagner, pe care îi considera încrezuţi, indisciplinaţi şi plătiţi cu sume exagerate.

Dar Kremlinul s-a gândit că Wagner ar putea fi în continuare de folos în altă parte. O parte din statutul de faţadă al companiei private Wagner era faptul că a fost condusă de un om de afaceri pe nume Evgheni Prigojin-. Acestuia i s-a încredinţat sarcina de a păstra compania Wagner în funcţiune, pentru cazul în care Kremlinul ar fi avut nevoie să o folosească din nou. întreţinerea unei companii de mercenari nu este ieftină, iar Prigojin a căutat noi surse de venit, de unde şi contractul care i-a dus la Deir ez-Zor. Cu alte cuvinte, o companie falsă de mercenari a devenit o companie mai reală – subînţelegându-se că ar putea deveni în viitor o organizaţie de faţadă care să poată fi negată. în lumea modernă, există mulţi actori proteici, schimbători, care

joacă mai multe roluri şi slujesc adesea la mai mulţi stăpâni.

în ultima vreme, mercenarii sunt din nou la modă. Iniţial, aceştia s-au rebranduit ca antreprenori ai companiilor militare private (CMP) – care nu sunt chiar „mercenari”, în sensul că, în general, nu se implică direct în operaţii de luptă directă, dar fac tot ce este necesar pentru acestea, de la paza instalaţiilor şi dirijarea convoaielor de aprovizionare până la zboruri de recunoaştere şi instruirea aliatilor. în momentul de faţă, aceasta este o industrie globală în valoare de peste 100 de miliarde de dolari şi din ce în ce mai importantă pentru multe conflicte moderne. în anii '90 existau aproximativ 50 de soldaţi guvernamentali pentru fiecare soldat cu contract; în decurs de un deceniu, raportul a devenit unul de 10 la 1, mai ales din cauza războaielor din Afganistan şi din Irak. Într-adevăr, în momentele de vârf, acest raport este şi mai izbitor: în ambele războaie, acesta a fost de aproximativ 1,5 soldaţi cu contract la fiecare soldat american aflat în teatrul de operaţiuni.

în acest context, guvernele au fost nevoite să aplice în mod inevitabil aceleaşi principii în lupta împotriva războiului precum în întreţinerea

fotocopiatoarelor, în construcţia de închisori şi curăţenia străzilor. în războaiele externalizate din Renaşterea italiană, căpitanii mercenari erau numiţi *condottieri,* de la *condotta,* contract. La fel şi în zilele noastre, câmpurile de luptă sunt din ce în ce mai mult modelate de militarii cu contract. Aceasta este epoca unor companii precum vestitul gigant american Blackwater, care pare să fi adoptat politica de schimbare a numelui ori de câte ori scandalurile ating un nivel critic, devenind Xe şi apoi redenumindu-se din nou Academi (şi cine ştie cum s-ar putea numi până la apariţia acestei cărţi). De exemplu, Kellogg, Brown & Root, o divizie a companiei americane multinaţionale Halliburton, era în 2005 cel mai mare contractor militar privat din Irak. Pentru aceasta, Unchiul Sam a plătit, conform rapoartelor, 13 miliarde de dolari. Chiar şi ţinând cont de inflaţie, această sumă este echivalentă cu costul combinat al Revoluţiei Americane, al Războiului din 1812, al Războiului Mexicano-American şi al Războiului Hispano-American.

Chiar şi ONU angajează companii private de securitate pentru a-şi proteja misiunile. în 1994, când genocidul era practicat cu o deşănţare criminală în Rwanda şi niciun guvern nu părea

înclinat să intervină, secretarul general adjunct al ONU de la acea vreme pentru menţinerea păcii, Kofi Annan, s-a gândit să angajeze una dintre cele mai mari companii, DSL, pentru a interveni. în cele din urmă însă a renunţat, spunând că „poate lumea nu este pregătită să privatizeze pacea”, dar cu siguranţă pare să fie din nou dispusă să privatizeze războiul.

Dacă până acum companiile militare private occidentale au jucat mai degrabă un rol de sprijin decât de luptă, Rusia a deschis o cale pe care alte ţări oportuniste o urmează. în Libia, atât Turcia, cât şi Rusia au desfăşurat luptători angajaţi din Siria în sprijinul facţiunilor rivale din războiul civil al acestei ţări. Iranul a organizat o companie de afgani pentru a lupta în Siria. Compania de Securitate Scuturile Negre din Emiratele Arabe Unite a angajat mercenari sudanezi pentru a lupta în războiul civil din Yemen. Turcia a trimis mercenari sirieni să lupte pentru Azerbaidjan în războiul din 2020 cu Armenia.

Poate că Occidentul se consideră mai presus de astfel de metode, dar merită să ne întrebăm cât de diferit este acest lucru fată de tactica sa consacrată

> de mult timp de a

înarma şi de a plăti reprezentanţi locali, fie că este vorba de rebelii din Siria sau de miliţiile tribale din Irak. Fără îndoială, era condotierilor a revenit. O întrebare rămasă deschisă este ce va face China pe măsură ce agenda sa geopolitică devine mai asertivă. Pe măsură ce se pune în aplicare Iniţiativa „Noul Drum al Mătăsii” de dezvoltare a infrastructurii, se contractează împrumuturi periculos de generoase în Asia, în Europa şi până în Africa, implicând 65 de ţări şi aproape 1 000 de miliarde de dolari de investiţii planificate, iar acest „Nou Drum al Mătăsii” este păzit de un evantai tot mai bine organizat şi mai activ de companii militare private proprii. Legea chineză le interzice să folosească arme în străinătate, dar, cu toate acestea, s-a văzut că au arme. Companii în creştere rapidă, cum ar fi China Security & Protection, compania Shandong Huawei Security Group şi compania denumită în mod alarmant Genghis Security Services nu numai că sunt ele însele adesea strâns legate de aparatul militar şi de securitate al Beijingului, dar la fel sunt şi mulţi dintre clienţii lor. După cum a declarat un fost agent de informaţii britanic, „corporaţiile chinezeşti sunt organizaţii ultracapitaliste şi, în ultimă instanţă, toate lucrează pentru Partidul Comunist”. Şi, încetul cu încetul, acestea se

înarmează.

Geopolitica de tranzit

Externalizarea trece dincolo de războiul direct şi intră în sfera concurentei non-cinetice. În acest secol a avut loc, de asemenea, explozia freelancerilor din economie: lucrători independenţi individuali şi lucrători temporari, uneori recrutaţi direct, alteori prin intermediul unor platforme online sau prin terţi intermediari. Poate părea ridicol să facem comparaţii cu băiatul pe bicicletă care vă aduce pizza, dar acest lucru este mai puţin fantezist decât ar putea părea într-o epocă în care conflictele pot fi combătute prin intermediul unor articole de ziar scrise atent pentru a scoate în evidenţă o nemulţumire sau pentru a ataca guvernul, şi când „influencerii” online pot trece de la reclama pentru un produs de îngrijire a părului la promovarea unei cauze politice. Este o epocă a corporaţiilor multinaţionale, a mişcărilor sociale de masă şi a unor guverne puternice –, dar coincidenţa schimbării tehnologice, sociale şi politice înseamnă că este, în acelaşi timp, o epocă a individului. Şi multi dintre ei sunt de închiriat.

Dintr-o dată, lumea este plină de oameni care par să facă munca statelor,

însă nu ca angajaţi direcţi şi nici măcar dintr-un angajament ideologic sau din devotament patriotic. Jurnalişti angajaţi pentru a scrie articole de impact; cercetători ştiinţifici care spun ceea ce trebuie în schimbul unei subvenţii; grupuri de reflecţie care produc recomandări la comandă. Poate că încă nu există un echivalent geopolitic al Uberului, dar activităţile de lobby, comunicaţiile strategice (dacă aş fi cinic, aş sugera că aceasta este propagandă atunci când o facem noi înşine) şi alte companii similare de servicii şi consultantă acţionează adesea ca intermediari.

în octombrie 2018, când jurnalistul saudit disident Jamal Khashoggi s-a dus pe jos spre ambasada tării sale din Turcia, a fost înhătat de ofiţerii de securitate sauditi, sufocat şi tăiat în bucăţi cu un fierăstrău pentru oase. O tragedie pentru Khashoggi, dar o mană cereascâ pentru reţeaua globală la care a apelat prinţul moştenitor Mohammed bin Salman pentru a contracara inevitabilul val de oroare şi repulsie. în anul următor, Riadul a cheltuit aproximativ 20 de milioane de dolari pe relaţii publice, lobby şi gestionarea reputaţiei, din care o

mare parte a mers către companii. La rândul lor, acestea au angajat companii teoretic independente, experţi, jurnalişti şi comentatori dispuşi să scoată în evidenţă presupusele merite de reformator ale prinţului, trecând cu vederea crima ca fiind o aberaţie, să sublinieze importanţa menţinerii alianţei Riadului cu Occidentul şi, în general, să lupte în războiul informaţional nu tocmai favorabil de pe câmpurile de luptă narative ale lumii.

Externalizarea spionajului

O mare parte din spionaj a fost întotdeauna externalizată. Spre deosebire de afabilul James Bond sau de nemilosul Jason Bourne, care soarbe cocktailuri înainte de a se infiltra într-o bază inamică, clasicul ofiţer de informaţii uman este în esenţă un recrutor şi un manipulator, cineva a cărui sarcină este – ca să spunem lucrurilor pe nume – să devină prieten cu străinii şi să-i convingă să-şi trădeze tara. Ofiţerul serviciului de informaţii
lucrează de obicei sub acoperire într-o ambasadă şi este protejat de imunitatea diplomatică. Agenţii locali pe care îi recrutează sunt cei care fac spionajul propriu-zis: copiază documente, ascultă

conversaţii sau orice altceva este necesar. (Şi aceştia, în funcţie de tipul de ţară în care lucrează, sunt cei care riscă totul, de la închisoare până la un glonţ în ceafă.)

Ca şi în cazul războiului, munca propriu-zisă de ofiţer de informaţii – adică aceea de a conduce reţele

întregi de informaţii – era cândva adesea o artă specializată practicată de o serie de amatori talentaţi, de grupuri de încredere şi de mercenari internaţionali. Pe măsură ce statele s-au birocratizat şi profesionalizat, aceasta a devenit din ce în ce mai mult o sarcină a funcţionarilor publici, dar şi aici externalizarea s-a strecurat din nou. Poate că acest lucru era inevitabil, deoarece meseria a devenit, de asemenea, din ce în ce mai tehnică, folosind sateliţi, nave-spion, interceptări telefonice şi înregistrări electronice, completate şi puse în umbră de creşterea exponenţială a telefoniei mobile şi a spionajului cibernetic. în plus, pentru SUA în special, atunci când atacurile din 11 septembrie 2001 au generat o bruscă şi irezistibilă cerere de sprijin din partea serviciilor de informaţii pentru „Războiul împotriva terorismului”, aceasta a fost singura modalitate prin care comunitatea serviciilor de informaţii,

care suferise un deceniu de reduceri, putea răspunde rapid. Nu poţi pregăti ofiţeri care să vorbească farsi sau să-i faci să treacă de la Kiev la Kabul peste noapte, dar poţi spera să angajezi experţi deja existenţi în domeniu. Soluţia pe termen scurt s-a transformat însă în dependenţă pe termen lung: aşa cum se afirmă într-o prezentare din 2007 a Biroului Directorului de Informaţii Naţionale, „nu putem spiona... dacă nu putem cumpăra!”

Până atunci, 70% din bugetul serviciilor de informaţii americane era deja alocat contractorilor privaţi. O mare parte era de natură tehnică, de la construirea de sisteme IT securizate până la colectarea de date telefonice. O altă mare parte a fost şi încă mai este totuşi analiza. (Faimosul Edward Snowden a lucrat în interiorul NSA ca analist angajat cu contract de la Booz Allen Hamilton, una dintre cele mai mari firme de informaţii americane.) Bineînţeles, analiza este acum un termen care poate cuprinde orice, de la elaborarea de rapoarte despre politica chineză sau despre economia boliviană, până la direcţionarea atacurilor cu drone pe baza studiului datelor furnizate de supraveghere sau prin găsirea vulnerabilităţilor din calculatoarele străine. Chiar şi sursele de

informaţii umane sunt externalizate pe bază de contract. în momentul lor de apogeu, cea mai mare parte a activităţilor de informaţii a SUA în Afganistan a fost gestionată de contractori cu „ecuson verde”, şi nu de spionii guvernamentali cu „ecuson albastru”; la fel, peste trei sferturi din interogatoriile de la faimoasa închisoare Abu Ghraib din Irak.

Aceasta este în special o caracteristică a comunităţii de informaţii americane, având în vedere ambiţiile sale globale, dar nu este o trăsătură exclusivă a acesteia. La urma urmei, de ce să nu profităm din când în când de creşterea sectorului privat de informaţii? Multe ţări externalizează analiza informaţiilor unor specialişti internaţionali. Firme de spionaj tehnic, cum ar fi Grupul NSO din Israel şi Hacking Team din Italia (cu o denumire foarte subtilă!) furnizează guvernelor, cum ar fi cele din Arabia Saudită, Togo, Venezuela şi chiar din Spania capacitatea de a asculta apelurile disidenţilor şi de a citi mesajele din străinătate. Emiratele Arabe Unite au angajat foşti hackeri ai NSA pentru a urmări un jurnalist critic din Marea Britanie. În anii '90, guvernul rus a angajat compania Kroll Associates pentru a urmări banii delapidaţi în urma prăbuşirii Uniunii Sovietice, neputând sau nedorind să se bazeze pe propriile sale

servicii de informaţii, deoarece vechiul KGB se afla în centrul acestui furt la scară industrială.

în alte locuri, externalizarea este şi mai sumbră. Aşa cum vom discuta în Capitolul 6, serviciile de informaţii ruseşti apelează din ce în ce mai mult la camarazii lor din lumea interlopă, le încredinţează acestora sarcini precum asasinate în Europa şi extragerea agenţilor evadaţi. Piratarea informatică în plină expansiune este o altă sursă de externalizare a activităţilor criminale, şi nu numai pentru ruşi. Se poate spune că acesta este un exemplu perfect de activitate în care spionajul de stat, externalizat unor entităţi corporative – fie că este vorba de companii autorizate sau de reţele infracţionale

> >

transnaţionale – şi economia de freelanceri, indivizi care îşi găsesc un loc de muncă aici, o sarcină dincolo, se ciocnesc şi se combină.

Şi tocmai aceasta este ideea. La fel cum transformarea tot mai accentuată a armatei într-un cutit elveţian al statului reflectă modul în care se schimbă noţiunile de conflict şi de securitate, acelaşi lucru se întâmplă şi cu atribuţiile tot mai largi ale gardienilor şi luptătorilor externalizaţi pentru interesele sale. După cum vom vedea în următoarele capitole,

de la soldaţi la hackeri, de la influencerii din presă la gangsteri, de la avocaţi la contabili, statele au acum foarte mulţi „soldaţi buni” pe care îi pot folosi în luptele lor cu alţii. Unii pot lucra direct pentru acestea, dar majoritatea sunt angajaţi „cu bucata”, subcontractori şi zilieri ai industriei moderne a conflictului în toate formele sale multiple. în acest proces, demarcaţiile clare între comandă şi control, autoritate şi responsabilitate, se estompează. Ofensivele pot fi la fel de uşor lansate din biroul unei redacţii sau din sala unui consiliu de administraţie, precum şi din sala de consiliu a unui cabinet de război. Este posibil ca „soldaţii” tăi să nu aibă asupra lor paşaportul tău; este posibil ca ei nici măcar să nu ştie că participă la un război şi nici de partea cui luptă.

Vreţi să stiti mai mult?

*

>5

Despre distrugerile provocate de război, cartea lui Sean McFate, *The Modern Mercenary,* OUP, 2015, continuă în multe privinţe punctul de unde s-a oprit lucrarea lui P.W. Singer, *Corporale Warriors,* Manas, 2005. *Outsourced Empire: How Militias, Mercenaries, and Contractors Support US Statecraft,* de Andrew Thomson, Pluto, 2018, este o

evaluare sobră şi critică a externalizării guvernării, precum şi a modului de luptă de război. Cartea lui John Hillen, *Blue Helmets: The Strategy of UN Military Operations,* Brassey s, 2000, este puţin depăşită, dar rămâne textul de bază în acest domeniu. Andrew Palmer, *The New Pirates,* I.B.Tauris, 2014, şi cartea

cu nuanţă mai personală a lui Jay Bahadur, *The Pirates of Somalia,* Pantheon, 2011, se referă la aspectul maritim al lucrurilor.

Partea a II-a

AFACERILE ŞI ALTE INFRACŢIUNI

Capitolul 4

Afacerile

Palau este un arhipelag tropical din Marea Filipinelor, constând din peste 500 de insule, cunoscut pentru lagunele sale turcoaz, pădurile tropicale de smarald şi plajele sclipitoare, cu una dintre cele mai joase rate ale infracţionalităţii din lume. în mod normal, nu este considerat o zonă de război. Dar exact asta a devenit în 2017, o zonă de război economic, atunci când guvernul său a avut curajul să respingă cererile Beijingului de a rupe legăturile cu Taiwanul. Guvernul continental a desfăşurat, timp de mai mulţi ani, o ofensivă diplomatică agresivă pentru a delegitima însăşi noţiunea existenţei unei Republici Chineze independente. Ca o condiţie prealabilă pentru a avea relaţii diplomatice cu Beijingul, acesta cere oricărei ţări să rupă toate relaţiile formale cu Taipeiul. Majoritatea ţărilor – inclusiv SUA şi naţiunile europene – au acceptat fără obiecţii această condiţie şi au ocolit-o prin stabilirea în Taiwan a unor „birouri comerciale” şi „birouri culturale”, care

sunt în esenţă misiuni diplomatice, dar nu îndrăznesc să se intituleze ca atare. Micuţul Palau însă a fost una dintre cele doar 17 ţări din lume care nu au recunoscut încă afirmaţia Beijingului că există „o

singură Chină” cuprinzând şi Taiwanul. Stăpânii de pe continent, tot mai siguri pe ei, nu pot şi nu vor să accepte această situaţie.

în anii precedenţi, Palau atrăsese atenţia unui număr tot mai mare de chinezi înstăriţi care doreau să-şi petreacă vacanţa la soare. în 2010, mai puţin de 1 000 de chinezi au vizitat aceste insule micronezienе – în 2015, au fost mai mult de 90 000, reprezentând peste jumătate din numărul total de turişti. Cea mai mică ţară din lume—, cu o populaţie de doar 20 000 de locuitori, Palau este puternic dependentă de turism, care reprezintă aproape 45% din PIB-ul său. Nu e de mirare că Beijingul a crezut că a identificat o oportunitate de atac.

în noiembrie 2017, tur-operatorilor chinezi li s-a interzis să mai vândă excursii în Palau. într-adevăr, formidabilele motoare ale cenzurii statului au făcut de fapt să dispară chiar şi cuvântul „Palau” de pe internetül chinezesc, dacă cineva încerca să-l caute.

Numărul de vizitatori a scăzut la jumătate; hotelurile şi restaurantele care fuseseră construite în grabă pentru a face faţă boomului de turişti au rămas pustii, iar companiile aeriene charter s-au închis. Taiwanul oferă peste 10 milioane de dolari ca ajutor în fiecare an – preţul continuării recunoaşterii diplomatice –, dar aceasta este doar o mică parte din veniturile pierdute de blocada discretă a Chinei.

Şi aceasta nu a fost o situaţie singulară. în 2016, când Seulul a fost de acord să ofere o bază pentru sistemul american de apărare antirachetă THAAD, Beijingul furios a impus o altă interdicţie privind pachetele de vacanţă, care a costat Coreea de Sud 6,5 miliarde de dolari în nouă luni. în mod destul de misterios, în întreprinderile coreene din China au fost, de asemenea, descoperite brusc mai multe presupuse încălcări ale prevederilor referitoare la incendiu şi la protecţia muncii. Trei sferturi din supermarketurile administrate de Lotte, pe ale cărei terenuri urmau să fíe amplasate bateriile THAAD, au fost închise sau afectate în alt fel. Este un semn al laturii întunecate a economiei globalizate, când până şi turismul şi supermarketurile pot fi transformate în

arme.

Embargoul

Conceptul de embargo are o istorie lungă – cuvântul provine probabil din latinescul *imbarricare,* „a închide ceva, a baricada”. Cu toate acestea, abia odată cu extinderea şi regularizarea comerţului a devenit posibil să se facă din constrângerile impuse de aceasta o armă de război. Roma a încercat să impună un embargo Cartaginei în secolul al III-lea î.Hr.; la cel de-al treilea Conciliu Lateran din 1179, papa Alexandru al III-lea a interzis comerţul cu „sarazinii”; în secolul al XIV-lea, Veneţia a încercat să lovească în Imperiul Otoman prin blocada Egiptului. Ideea era de a sugruma comerţul profitabil al imperiului cu mirodenii indiene şi de a lăsa şantierele navale fără lemnul, fierul şi smoala de care aveau nevoie. Dar sa constatat că este foarte uşor şi foarte profitabil să se încalce aceste embargouri. în secolul al XX-lea, liderul sovietic losif Stalin întreba cu dispreţ câte divizii avea papa; în secolul al XH-lea, întrebarea era câte galere de război putea să desfăşoare papalitatea.

De-abia în secolul al XV-lea statele au început să dobândească noi puteri pentru a controla şi a constrânge lumea

afacerilor, iar la troc şi la schimbul bani-contra-marfă s-a adăugat un nou concept revoluţionar: scrisoarea de credit, începuturile economiei moderne au adus cu ele începuturile războiului economic modern. în trecut, puteri precum veneţienii şi otomanii puteau să blocheze porturile şi rutele comerciale ale rivalilor cu navele şi soldatii lor, dar contrabandiştii se strecurau la adăpostul întunericului nopţii, iar comercianţii treceau prin punctele de control dând mită. Acum însă, comerţul putea fi strangulat şi bugetul unei ţări putea fi secătuit printr-o manipulare judicioasă a licenţelor şi a creditelor. După cum a remarcat cu bucurie Andrea Contarini, combativul doge al Veneţiei, „bogăţia şi vigoarea mercantilă a oraşului nostru au devenit la fel de puternice ca navele şi arsenalul nostru”.

în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, instrumentul principal al războiului economic a fost pirateria oficială, care a declanşat un proces de lansare a piraţilor autorizaţi împotriva navelor comerciale ale inamicului. Englezii au adoptat cu entuziasm această tactică în primul război anglo-olandez (1652-1654). Un ambasador olandez declara cu clarviziune că „englezii sunt pe cale să atace un munte de aur; noi suntem pe cale să

atacăm un munte de fier”. în cele din urmă, fierul puterii maritime britanice a reuşit să muşte destul de mult din aurul olandez, sub formă de convoaie capturate de corsarii lor: peste o mie de nave comerciale, în total. Aceasta însă este o sabie cu două tăişuri. în timpul războiului anglo-spaniol (1654-1660), corsarii au capturat peste 1 500 de nave comerciale englezeşti, iar rutele comerciale britanice aveau să fie afectate în conflictele ulterioare, până când Marina Regală a reuşit să-şi impună dominaţia asupra căilor maritime. Prin Legea privind navele de război şi convoaiele, din 1708, cele dintâi au început să protejeze transportul maritim comercial. (Dar la sfârşitul Războiului pentru Succesiune la Tronul Spaniei, mulţi corsari britanici s-au întors la pirateria de modă veche.)[5]

înţepătura globalizării

în 1806, Napoleon şi-a impus Sistemul Continental, interzicând naţiunilor europene să mai aibă relaţii comerciale cu Regatul Unit, pe care se spune că l-ar fi numit „o naţie de prăvăliaşi”. Fireşte, Marea Britanie era, de asemenea, o naţiune de comercianţi, de marinari şi de contrabandişti şi, în orice caz, multe

economii europene depindeau mult mai mult de pieţele Marii Britanii decât viceversa. Nici navele de război franceze, nici vameşii francezi nu puteau impune embargoul.

De fapt, în secolul al XlX-lea, economia internaţională a devenit un câmp de luptă, dar lupta se ducea din ce în ce mai mult prin legi şi reglementări şi nu cu ajutorul piraţilor domesticiţi în largul mării. Legea americană privind embargoul

din 1807 interzicea orice fel de comerţ exterior şi era menită să încerce să menţină tara în afara [3] [3] războaielor napoleoniene, mai ales că britanicii aveau obiceiul de a captura navele americane şi de a exercita presiuni asupra marinarilor acestora, sub pretextul discutabil că aceştia „se născuseră britanici”. Embargoul a eşuat, deoarece erau ameninţate profiturile firmelor comerciale americane. în mod ironic, o măsură menită să prevină războaiele externe, a contribuit fără îndoială, la declanşarea războiului anglo-american din 1812. Dar aceasta a fost totuşi semnificativă

[3] tocmai pentru că a marcat apariţia ideii clare că războiul economic ar putea fi considerat nu o anexă la un război obişnuit cu focuri de armă – aşa cum

intenţionase să fie blocada Sistemului Continental al
lui Napoleon ci o alternativă. Este exact tipul de calcul prezent în viziunea savantului-diplomat american George Kennan asupra războiului politic, precum şi în gândirea securităţii ruse de astăzi, de exemplu.

Dar de-abia în secolul al XX-lea, sancţiunile şi embargourile şi-au intrat pe deplin în drepturi. Chiar şi în timpul Războiului Rece, când Occidentul capitalist şi blocul sovietic – oficial – socialist îmbrăţişau în mod ostentativ sisteme economice
diferite şi îsi duceau existenta în sfere economice
diferite, acest lucru nu a fost atât de clar. Unul dintre motivele campaniilor sălbatice de colectivizare de la începutul erei lui Stalin, când pământul a fost de fapt naţionalizat, iar ţăranii forţaţi să devină iobagi ai statului, a fost pentru că sovieticii doreau să le vândă cereale capitaliştilor. Banii au fost apoi cheltuiţi pe expertiză şi utilaje pentru industrializare. Mai târziu, aurul, petrolul şi gazele urmau să curgă spre Vest, în schimbul echipamentelor industriale şi, într-o ironică răsturnare de situaţie, al cerealelor pentru a hrăni o populaţie sovietică înfometată.

Comisarii sovietici şi capitaliştii occidentali se prefăceau că se dispreţuiesc unii pe alţii, dar Moscow Narodny Bank, cu sediul chiar în districtul financiar City din Londra, şi-a dobândit o reputaţie de profesionalism şi punctualitate. Trebuia să facă aceasta, având în vedere controlul la care era supusă o instituţie cu capital sovietic având sediul în Marea Britanie şi nevoia Moscovei de a se conecta la piaţa mondială de capital. începând din 1950, sub auspiciile COCOM, Comitetul de Coordonare pentru Controlul Multilateral al Exporturilor, ţările occidentale au menţinut un embargo împotriva blocului sovietic în privinţa tehnologiilor şi a materialelor strategice. Deşi exista un anumit grad de spionaj şi de contrabandă – agenţia sovietică de informaţii şi securitate, KGB, se pricepea foarte bine la aşa ceva –, totuşi, acest lucru nu numai că a ajutat la menţinerea avansul tehnologic general (şi în creştere) al Occidentului, dar a subliniat şi cât de mult se suprapuneau spaţiile economice ale celor două blocuri.

Cu cât economiile lumii devin mai interconectate şi mai interdependente, cu atât devin mai vulnerabile. Turcia poate să fie membră a NATO, dar produsele sale se află pe rafturile

supermarketurilor ruseşti, iar plajele sale au devenit o destinaţie de vacanţă populară pentru ruşii în căutare de soare mediteraneean. După cum s-a menţionat deja, la sfârşitul anului 2015, când un avion de vânătoare turc a doborât un bombardier rusesc în apropiere de graniţa cu Siria, Moscova a interzis importul de fructe şi legume turceşti şi vânzarea de vacanţe de tip charter, numai aceasta din urmă reprezentând o valoare de 3,5 miliarde de dolari pe an. în mod similar, regimul venezuelean ar putea denunţa SUA ca fiind condusă de un „sector al extremiştilor albi şi de Ku Klux Klan”, iar Washingtonul să răspundă cu aceeaşi monedă, afirmând că liderul ţării, Nicolás Maduro, conduce un „regim dictatorial devastator”. Cu toate acestea, în 2018, comerţul lor reciproc a fost în valoare de 24,2 miliarde de dolari – aproximativ un sfert din valoarea totală a PIB-ului Venezuelei, iar aceasta deţinea 5,5 miliarde de dolari în acţiuni americane şi alte investiţii. Astfel, era deosebit de vulnerabilă atunci când Washingtonul a impus noi măsuri radicale de limitare a accesului Venezuelei la pieţele financiare din SUA. Fără îndoială, corupţia şi proasta gestionare au jucat un rol mai important decât orice embargouri, dar în 2019, economia Venezuelei a

scăzut cu 35%, iar inflaţia a atins 20 000%.

Sancţiunile şi embargourile au devenit, de asemenea, expresii ale unor stări şi mişcări sociale. Apartheidul din Africa de Sud, Israelul, statul Chile al lui Pinochet: în momente diferite, actorii politici au fost capabili să mobilizeze opinia publică pentru a boicota importurile din aceste ţări, să facă presiuni pentru retragerea investiţiilor, chiar să anuleze evenimente culturale şi sportive. Uneori, aceste acţiuni au avut efecte – ministrul sud-african Piet Koornhof a recunoscut că „jocurile şi sportul sunt suficient de puternice pentru a determina relaţiile politice şi economice să înflorească sau să se prăbuşească” –, dar adevăratul efect dureros al sancţiunilor se manifestă prin costurile lor economice.

Dar funcţionează sancţiunile?

Acest lucru ne ajută să explicăm motivele pentru care statele – în special cele mai bogate, sau cele care deţin o anumită resursă solicitată – sunt tentate să apeleze la puterea economică, ceea ce este adesea un mod delicat de a descrie războaiele economice purtate prin sancţiuni, boicoturi şi manipularea valutelor. Aceasta mizează pe punctele lor forte. Este o luptă aparent fără

vărsare de sânge (deşi, aşa cum vom vedea în Capitolul 7, preţul real poate fi catastrofal). Poate fi prezentată ca o luptă eroică sau minimizată ca o chestiune plictisitoare referitoare la controale şi proceduri vamale, după cum dictează circumstanţele politice. Dar există o mică întrebare sâcâitoare: sancţiunile chiar funcţionează?

Când Rusia a anexat Crimeea, aici s-a declanşat o bătălie a voinţelor: „omuleţii verzi” de pe teren ai Moscovei împotriva sancţiunilor Occidentului. Persoanelor asociate cu invazia le-a fost interzis să călătorească în Occident, iar activele lor au fost îngheţate. Comerţul specific cu Crimeea a fost interzis. în momentul redactării acestui material, după şapte ani, tricolorul rusesc încă flutură deasupra Crimeei.

Apoi, Moscova a mers mai departe, stârnind un război prin interpuşi în sud-estul ţării, în Donbas. Din nou, neputând sau nedorind să desfăşoare forţe militare, Occidentul a recurs la sancţiuni. Au fost restricţionate furnizarea de tehnologii cu dublă utilizare (cele civile care pot avea şi o valoare militară), împrumuturile pe termen lung şi mediu către băncile de stat şi sprijinul pentru explorările şi exploatările ruseşti de petrol şi gaze naturale. Din nou, în momentul când scriu

această carte, acest conflict murdar, de nivel scăzut, este încă în plină desfăşurare.

Nu este vorba că aceste sancţiuni nu au avut niciun efect, dar nu au fost suficiente. Potrivit Fondului Monetar Internaţional, între 2014 şi 2018, ele nu au făcut decât să încetinească *creşterea* economiei ruseşti cu 0,2% în fiecare an, ceea ce a costat economia rusă aproximativ o mie de miliarde de ruble (15 miliarde de dolari). Nu a fost un lucru banal, dar nici suficient pentru a-l forţa pe Vladimir Puţin să dea înapoi, ceea ce ar fi fost dezastruos din punct de vedere politic pentru el. Concluzia este că peninsula Crimeea şi, într-o anumită măsură, Ucraina contează mult mai mult pentru Rusia decât pentru Occident. În plus, costurile merg în ambele sensuri: potrivit unui raportor special al ONU, ţările UE au pierdut aproape 40 de miliarde de dolari pe an din cauza sancţiunilor şi a contrasanctiunilor ruseşti. Este adevărat că aceasta reprezintă o proporţie mult mai mică din economia totală a UE, dar faptul că măsurile au costat Rusia mai puţin decât UE ar trebui să ne dea de gândit. În orice caz, dacă situaţia ar fi fost cu adevărat disperată, Puţin ar fi putut să escaladeze în stil vechi sau în moduri mai noi, care să

[5]

se bazeze pe punctele lui forte: să ţină Ucraina la respect, sub ameninţarea unei invazii la scară largă, sau să iniţieze o campanie de violenţă teroristă şi un atac cibernetic distructive, mergând chiar mai departe decât a făcut-o când a întrerupt aprovizionarea cu petrol şi gaze în pragul iernii reci. Având în vedere toate acestea, este greu de văzut cum ar fi putut atinge sancţiunile economice acel punct sensibil dintre a fi suficient de dăunătoare pentru a constrânge schimbarea politicii şi a fi atât de dezastruoase, încât să forţeze cealaltă parte să escaladeze conflictul.

La urma urmelor, sancţiunile pot înrăutăţi o situaţie. în 1940 şi 1941, în aşa-numita „încercuire ABCD”, americanii, britanicii, chinezii şi olandezii au interzis vânzările esenţiale de petrol, fier şi oţel către Japonia, ca răspuns la agresiunea acesteia în China şi Indochina. Ceea ce se dorea a fi un avertisment şi o lovitură dată militarismului japonez a dus, fără îndoială, mai repede la atacul de la Pearl Harbor. Naţionaliştii japonezi au considerat embargoul un afront, dar minţile mai puţin înfierbântate şi-au dat seama cât de vulnerabilă era ţara lor, din moment ce i se puteau lua aceste resurse industriale esenţiale. Planificatorii strategici s-au orientat către măsuri care să garanteze accesul la aceste resurse

vitale pentru purtarea unui război, cum ar fi câmpurile petrolifere din Indiile Orientale Olandeze dar ştiau că, în acest caz, va fi nevoie să se confrunte cu SUA.

Atunci când sancţiunile funcţionează, abilitatea constă adesea în definirea unui obiectiv suficient de specific şi de limitat, astfel încât partea cealaltă să considere că merită să se conformeze. În caz contrar, acestea tind, în cel mai bun scenariu, să îngheţe pur şi simplu o situaţie, împiedicând înrăutăţirea ei, dar nu rezolvă problema de bază. în 1979, după ce o mulţime neorganizată a invadat ambasada SUA din Teheran în timpul Revoluţiei Iraniene, luând 52 de ostatici, Washingtonul a îngheţat 12 miliarde de dolari în active deţinute în străinătate şi a impus un embargo comercial. Peste mai puţin de un an, sancţiunile au fost ridicate, atunci când ostaticii au fost eliberaţi. Acesta a reprezentat un rezultat bun, dar ideea esenţială este că Washingtonul a reuşit să exercite presiuni disproporţionate faţă de orice importanţă ar fi putut avea ostaticii pentru regimul revoluţionar iranian, şi cu un cost politic al conformării suportabil pentru Teheran. Şi toate acestea, în contrast cu saga în curs de desfăşurare a programului de arme nucleare al Iranului. în 1995, SUA au început să impună sancţiuni Iranului în

încercarea de a-i bloca programul – despre care Teheranul susţine că este destinat exclusiv unor scopuri civile, dar fără prea multă putere de convingere. în 2006, în temeiul unui mandat al ONU, această măsură a fost extinsă la nivel multinaţional, acoperind totul, de la tranzacţii bancare la transferuri de tehnologie. în 2015 şi 2016, un acord provizoriu a ridicat majoritatea sancţiunilor în schimbul unor concesii iraniene limitate, dar SUA le-au reintrodus pe ale sale în 2018, în parte din cauza hazardării Teheranului în Orientul Mijlociu, dar şi din cauza suspiciunii continue că urmăreşte să-şi creeze o capacitate nucleară militară (şi, de asemenea – ca să fim corecţi –, pentru că administraţia Trump, mereu imprevizibilă, căuta un pretext de luptă).

Douăzeci şi cinci de ani mai târziu, după o serie de sancţiuni şi embargouri drastice, care au costat veniturile din petrol şi investiţii străine potenţiale în valoare de aproximativ 100 de miliarde de dolari (şi poate de 5 ori mai mult decât dacă luăm în considerare costurile şi impactul de ordin secundar) şi o inflaţie care depăşeşte adesea 25% pe an, Iranul nu este mai puţin activ în operaţiunile sale externe, nici mai puţin ostil faţă de Occident şi, mai presus de orice, se pare

că nu este mai puţin angajat în dezvoltarea armelor nucleare pe care le consideră singura sa garanţie reală a securităţii naţionale. Programul său a suferit eşecuri serioase şi o mare parte din el a fost demontat pentru a asigura îndeplinirea condiţiilor acordului din 2016. Dar ce a fost demontat poate fi reasamblat şi, conform Agenţiei Internaţionale pentru Energie Atomică, până în 2020, Iranul aproape şi-a triplat stocul de uraniu îmbogăţit, având capacitatea de a-l îmbogăţi până la 60%: mult peste nivelul de 4% necesar pentru centralele nucleare şi de 20% pentru izotopii medicali, şi foarte aproape de nivelurile necesare pentru o bombă.

Adevărul pare a fi că sancţiunile pot afecta o ţară, dar rareori o îngenunchează. Acest lucru este valabil mai ales pentru ţările cu regimuri autoritare care, în general, pot absorbi mult mai multă suferinţă economică, suprimând apoi orice nemulţumire apărută ca o consecinţă a acesteia sau chiar profitând de ea pentru a aţâţa ideea naţionalistă de „raliere în jurul stindardului”. Atunci când acoliţii cei mai importanţi ai lui Puţin au fost sancţionaţi personal după acţiunea din Crimeea, pierderile lor au fost acoperite de trezoreria rusă. De fapt, ruşii putred de

bogaţi, a căror avuţie era adesea în mare parte furată de la poporul rus, au fost compensaţi cu bani care altfel ar fi putut fi cheltuiţi pentru sănătatea publică sau educaţie. în acelaşi timp, aparatul mediatic de stat a prezentat sancţiunile ca dovezi ale „rusofobiei" occidentale, dovezi false pentru a susţine noua idee a lui Puţin, conform căreia ţara trebuia să fie o fortăreaţă disciplinată şi unită pentru a face faţă acestei intervenţii străine nejustificate. Cel mai rău este că Occidentul ştie în general acest lucru. A doua zi după ce a prezentat o apărare elegantă şi elocventă a sancţiunilor împotriva Rusiei din cauza anexării Crimeei, un diplomat britanic mi-a mărturisit în particular: „Desigur că acestea nu vor schimba situaţia de pe teren. Dar politicienii vor să facă ceva, iar aceasta este ceva. Sancţiunile sunt... publice, directe. Guvernul poate părea dur".

Acest lucru nu reprezintă nimic în comparaţie cu situaţia din Coreea de Nord. Aceasta suportă sancţiunile americane, într-o formă sau alta, încă din anii '50 şi pe cele ale ONU şi UE din 2006. însă conducătorii săi par dispuşi să reziste până la ultimul nord-coreean de rând. Peste 40% dintre nord-coreeni suferă de malnutriţie, însă datorită

diverselor tertipuri şi a trucurilor de contrabandă, recurgerii la organizaţii ale crimei organizate (discutată în Capitolul 6) şi represiunii brutale a populaţiei, statul supravieţuieşte – iar conducătorii săi prosperă. Se spune că fostul „Lider suprem” Kim Jong-il ar fi cheltuit aproape un milion de dolari pe an făcând contrabandă cu coniac pentru el şi acoliţii săi. Fiul lui, Kim Jong-un, se bucură de iahtul său de lux de 60 m lungime, descris de prietenul său, baschetbalistul american Dennis Rodman, ca o „încrucişare între un feribot şi un vapor Disney”, evaluat la 8 milioane de euro. Dacă alternativa este moartea, închisoarea sau neputinţa, atunci vei face ceea ce trebuie pentru a rămâne la putere.

Multe dintre pretinsele succese ale sancţiunilor internaţionale tind să fie mai degrabă aparenţe decât realităţi. Ţările mai sărace se vor comporta în aşa fel încât să satisfacă Occidentul, dar vor încerca să găsească portiţe de scăpare. Hondurasul a fost sancţionat de către SUA după ce o lovitură de stat militară din 2009 a răsturnat de la putere guvernul Partidului Liberal al lui Manuel Zelaya. Cinci luni mai târziu, după alegeri, sancţiunile au fost ridicate. Acest lucru poate părea un succes, dar Zelaya a

fost împiedicat să participe la scrutin, ceea ce a dus la alegerea candidatului de dreapta Porfirio Lobo Sosa, favoritul generalilor. Un proces similar a avut loc în Republica Centrafricană. în 2003, François Bozizé a organizat o lovitură de stat şi Republica Centrafricană s-a aflat sub sancţiuni până în 2005, după ce acesta a organizat alegeri şi s-a ales singur. Sancţiunile nu sunt în niciun caz inutile: ele semnalează în mod public neliniştea politică, pot viza persoane despre care se crede că sunt implicate în mod special în abuzuri, impun costuri unui anumit regim. îşi au locul lor în cutia cu scule a geopoliticii. Dar, în sine, au o valoare îndoielnică, iar legătura dintre puterea economică şi puterea politică este mai complexă decât sugerează unii susţinători ai armei sancţiunilor.

Acestea reprezintă doar o parte din arsenalul războiului economic. La celălalt capăt al spectrului se află „războiul economic de gherilă”: atacurile cibernetice, manipulările monetare, inundarea unei ţări cu bani contrafăcuţi şi alte tipuri de trucuri murdare secrete sau negabile. Acestea nu sunt neapărat destinate să doboare inamicul, ci să slăbească, să înfurie, să demoralizeze sau să destabilizeze prin nenumărate înţepături mărunte. De exemplu, în mai

2020, nişte presupuşi hackeri iranieni au încercat fără succes să atace instalaţiile

>

israeliene de epurare a apei. A doua zi, un atac cibernetic a făcut să se prăbuşească sistemele de reglementare a fluxului de trafic către şi dinspre portul Shahid Rajaee din Iran. Haosul care a urmat a făcut ca sute de vase să rămână blocate în fata portului, iar navele cu containere să rămână blocate în largul mării, perturbând comerţul maritim iranian timp de câteva zile. Israelul, desigur, a negat totul, dar cu un semn din cap şi făcând şi cu ochiul pentru a fi sigur că Teheranul înţelesese avertismentul.

Sfârşitul hegemoniei SUA

Epoca imperialismului declarat este – în mare parte – de domeniul trecutului, chiar şi în ceea ce priveşte războiul economic. în schimb, avem un imperiu neoficial: în secolul al XXI-lea, externalizarea puterii se manifestă prin eforturile de a folosi un amestec toxic de corupţie, influenţă, promisiuni şi subterfugii pentru a subjuga întreaga conducere a unei ţări, completate adesea de presiuni economice directe.

S-ar putea crede că Washingtonul deţine toate atuurile, nu numai datorită dimensiunii economiei sale – mai mare

decât cea a întregii UE la un loc, ci şi datorită poziţiei sale centrale în cadrul sistemului financiar mondial. SWIFT este o reţea globală care permite băncilor să transfere bani între ele (sau, tehnic vorbind, nu bani, ci ordine de plată pentru aceştia). Deşi are sediul în Belgia, există din ce în ce mai multe dovezi că NSA din SUA nu doar monitorizează comunicaţiile sale referitoare la transferuri, ci şi că Washingtonul a exercitat presiuni asupra reţelei în trecut. în 2012, aceasta a cedat în faţa presiunii americane şi a deconectat majoritatea băncilor iraniene, înregistrându-se apeluri repetate pentru ca acelaşi lucru să fie făcut şi în cazul Rusiei. în momentul de faţă, dolarul reprezintă peste 60% din toate rezervele suverane, iar pietrele de temelie ale arhitecturii financiare mondiale sunt sistemul de compensare a dolarului american şi Rezerva Federală. Aceasta nu este numai banca Washingtonului, ci şi sursa globală crucială de lichidităţi în caz de criză, precum şi seiful metaforic (pentru că în aceste zile aproape toţi banii sunt o marfă virtuală, o anumită constelaţie de unu şi zero binare) în care îşi păstrează rezervele multe alte guverne şi instituţii financiare.

în secolul al XXI-lea, Washingtonul s-a

arătat din ce în ce mai dispus să încerce să folosească această poziţie de pivot în propriul avantaj. Nu doar că impune propriile embargouri, dar aplică şi sancţiuni secundare care taie accesul chiar şi la sistemul

financiar global. Băncile nu pot[5] lucra aşa cum sunt obişnuite, dacă nu au acces la sistemul de compensare a dolarului, iar companiile şi statele pot cu greu să strângă capital suplimentar. Chiar dacă tintele lor sunt duşmanii, aliatii se trezesc adesea obligaţi să intre în războaiele economice ale Washingtonului.

Până acum, aceasta a fost politica imperială. Dar trebuie să ne punem din nou întrebarea fundamentală: funcţionează? Se pare că puterea financiară nu este chiar acelaşi lucru cu puterea militară. Ţările dispuse să plătească pentru privilegiul autonomiei sau care nu văd nicio alternativă, pot neutraliza acest tip de putere economică brutală. Atât Rusia, cât şi China au făcut mari eforturi pentru a-şi „de-dolariza” economiile tocmai din acest motiv. între 2017 şi 2020, de exemplu, titlurile de trezorerie americane deţinute de Moscova – în esenţă, datoria de stat a SUA – au scăzut de la 105 miliarde de dolari la doar 3,8 miliarde de dolari. De asemenea, Rusia a înfiinţat SPFS

(Sistemul de transfer al mesajelor financiare), alternativa sa la SWIFT. Deşi până în prezent acesta este limitat şi reprezintă în mare măsură o alternativă de ultimă instanţă, pe măsură ce începe să se conecteze cu sistemul de plăţi interbancare transfrontalière din China, precum şi cu alte ţări dornice să aibă alternative, începe să erodeze supremaţia anterioară a SWIFT. în 2019, Germania, Franţa şi Regatul Unit au înfiinţat, de asemenea, INSTEX, o alternativă proprie limitată, pentru a permite schimburi comerciale specifice cu Iranul, prin alte valute decât dolarul, ocolind astfel eforturile Washingtonului de a forţa statele europene să respecte sancţiunile americane.

în plus, la fel ca în războiul real, există riscuri atunci când se lansează acest tip de ofensivă economică directă. într-o epocă a comerţului şi a finanţelor globale, în care lumea este legată prin lanţuri de aprovizionare şi consorţii multinaţionale, acest lucru a devenit mult mai periculos pentru toţi cei implicaţi. Sub conducerea lui Donald Trump, SUA a lansat un război comercial intermitent cu China. Până la începutul anului 2020, Washingtonul a impus tarife vamale în valoare de peste 360 de miliarde de dolari pe mărfurile chinezeşti, de la televizoare la piese auto,

iar Beijingul a ripostat cu taxe vamale similare în valoare de peste 110 miliarde de dolari pe produsele americane. Cine plăteşte de fapt pentru asta? în multe cazuri, consumatorul, dar adesea şi alte ţări conectate prin aceleaşi lanţuri de aprovizionare.

în momentul redactării acestei cărţi, în primele luni ale preşedinţiei Biden, încă nu este clar dacă chinezii vor fi dispuşi să facă unele concesii, în special în ceea ce priveşte proprietatea intelectuală – o problemă-cheie, având în vedere înclinaţia lor de a fura pur şi simplu, ca să fim sinceri, proiectele şi inovaţiile altora. Dacă o vor face, acest lucru ar putea fi considerat o victorie condiţionată pentru SUA, dar va fi costisitoare, îi va afecta pe mulţi alţii şi va submina statutul Washingtonului în întreaga lume.

Noii imperialişti?

Vechea înţelepciune convenţională era că democraţiile bogate ar putea recurge la mijloace economice pentru a-i pune cu botul pe labe pe despoţii răi. Aceasta nu trebuie să însemne neapărat sancţiuni: Germania credea că *Wandel durch Handel,* „schimbarea prin comerţ”, va determina Rusia postsovietică să se reformeze şi să se îndepărteze de autoritarism pe măsură ce va fi tot mai

mult implicată în economiile occidentale. Se pare că este un drum greşit. Nu numai că regimurile autoritare pot folosi şi ele comerţul ca armă, dar sancţiunile deschise sunt un instrument foarte contondent.

Fără îndoială, acestea pot să slăbească o ţară şi să contribuie la decăderea ei treptată. Exemplul clasic este prăbuşirea cu încetinitorul a Uniunii Sovietice, în special din cauza propriei ineficienţe economice, dar exacerbată atât de presiunea încercării de a ţine pasul cu SUA în cursa înarmărilor, cât şi de blocarea accesului la tehnologiile moderne şi la capitalul de investiţii. Dar toate acestea au funcţionat pentru că URSS era oricum pe moarte – şi totuşi au fost cât pe ce să ducă America în faliment.

Cea mai recentă înţelepciune convenţională, prin urmare, este că un nou model de război economic permite apariţia unui nou hegemon imperial: China, bogată, ambiţioasă şi care priveşte din ce în ce mai mult dincolo de graniţele sale pentru a-şi stabili un loc serios în lume. Există multe hiperbole cu privire la pretinsele avantaje speciale ale Partidului Comunist Chinez: capacitatea sa cunoscută de a gândi şi de a planifica în termeni de decenii şi generaţii, nu doar

până la ciclul electoral următor, subtilitatea sa şi cinismul său nemilos. Este greu să nu bănuieşti că aceasta spune mai mult despre stereotipurile occidentale. Realitatea deprimantă este mai degrabă că, dincolo de interconectarea imorală dintre marile afaceri şi guvernul din China, adevăratele avantaje ale Beijingului sunt lăcomia, gândirea pe termen scurt şi naivitatea străinilor.

Chinezii au fost fericiţi să împrăştie banii. Iniţiativa Noului Drum al Mătăsii de exemplu, este un proiect de infrastructură masiv şi ambiţios, menit să lege China de pieţele din întreaga lume, care va costa probabil peste un trilion de dolari până în 2028. în timp ce construiesc porturi şi centrale electrice în Africa, drumuri şi căi ferate în întreaga Eurasie şi chiar rute maritime pe „Drumul de gheaţă al Mătăsii” prin mările nordice, pe măsură ce schimbările climatice le uşurează sarcina topind gheţurile, desigur că încearcă, de asemenea, să cumpere prieteni şi să influenţeze oamenii. SUA şi alte puteri precum Australia, India şi Japonia au un motiv special să urmărească alarmate noua politică de forţă a Beijingului, denunţând-o drept „imperialism economic”. Şi totuşi, pentru mulţi oameni,

aceasta este o ofertă greu de refuzat. Chinezii oferă o mulţime de bani, aparent cu puţine condiţii – cel puţin la început: fără pretenţii ipocrite ca partenerii lor să fie democratici sau transparenţi, nici să ia măsuri anticorupţie care să-i oprească pe baronii locali să delapideze pe parcurs o parte pentru ei. Punctul forte al acestei abordări este faptul că nu vine cu o privire încruntată şi un băţ, ci cu un zâmbet şi cu o mână largă, plină de bani.

Pentru că, bineînţeles, există şi condiţii. Uneori, se pare că generozitatea Beijingului este menită să încurajeze, de fapt, alte ţări să intre în capcanele datoriilor. Un exemplu evident este cel al portului Magampura Mahinda Rajapaksa din Sri Lanka. Un fel de sac fără fund de la bun început, când Sri Lanka a cerut împrumuturi de la Beijing pentru el. Beijingul a fost încântat să ajute, dar a stipulat că o companie chineză trebuia să fie principalul constructor şi să folosească muncitori chinezi. De fapt, multe dintre miliardele împrumutate de Sri Lanka de la China s-au întors pur şi simplu în China. Portul nu a avut niciodată sanse să devină viabil, iar odată deschis în 2010, s-a înglodat tot mai mult în datorii. În 2017, a fost închiriat Chinei pentru 99 de ani în schimbul scutirii altor datorii. Multi analişti străini s-au întrebat de ce ar vrea

Beijingul să preia un port care lucrează în pierdere, dacă nu face parte dintr-o agendă strategică mai amplă?

Poate China are impresia că poate face din ea o afacere funcţională, ceea ce Sri Lanka nu a putut. în 2016, la urma urmei, China Ocean Shipping Company a preluat portul grecesc Pireu şi l-a transformat în al doilea hub maritim ca mărime din Mediterana. în orice caz, chiar şi înainte ca pandemia de COVID-19 să zguduie economia globală şi să dea peste cap eşichierul geopolitic, s-a sugerat că, la fel ca alţi presupuşi hegemoni înaintea lor, chinezii se vor lovi de unele limitări ale acestui tip de proiect, atunci când presupuneau că ţările pot fi mai degrabă cumpărate, decât doar închiriate. Multe proiecte din Noul Drum al Mătăsii au rămas neterminate, au devenit neproductive ori au eşuat din cauza defraudării. Parteneri altădată dornici să colaboreze au devenit reticenţi. De la centralele pe cărbune din Pakistan la un aeroport din Sierra Leone, de la un port în Myanmar la un drum în Bangladesh, proiectele Noului Drum al Mătăsii în valoare de miliarde de dolari au fost abandonate sau reduse. Chiar şi cele care păreau poveşti de succes, cum ar fi noile legături feroviare între China şi Europa, rămân viabile doar prin subvenţii de la

Beijing.

Şi probabil că şi acestea se vor reduce, deoarece chinezii înşişi par să-şi pună la îndoială propria strategie. Chiar înainte de coronavirus, creşterea cândva nestăvilită a investiţiilor străine ale Chinei a fost încetinită. Din ce în ce mai multe ţări ₅ beneficiare cer investiţii adecvate şi pe termen lung, mai degrabă decât simple împrumuturi, dacă Beijingul este dispus să plătească pentru a intra în joc. Datoriile care, în esenţă, se returnează direct către China, cum ar fi proiectul portuar din Sri Lanka, sunt un aspect, dar o investiţie adecvată pe termen lung ar fi costisitoare chiar şi pentru economia în plină expansiune a Beijingului. în 2018, directorul adjunct al Centrului de Cercetare şi Dezvoltare al Consiliului de Stat a recunoscut că există deja un deficit de finanţare de 500 de miliarde de dolari în Noul Drum al Mătăsii.

în plus, ce a câştigat China cu adevărat din toate acestea? Un port aici şi o fabrică acolo, cu siguranţă, dar acestea se puteau realiza şi pe calea funcţionării fireşti a pieţei. Ar fi recunoaşterea oficială a Beijingului drept „adevărata” capitală chineză, dar aceasta este o concesie destul de uşor de făcut

pentru ţările îndepărtate de Asia ˃ şi care

oricum pot menţine relaţii diplomatice cu Taiwanul pe alte căi. S-ar putea spune că chinezii descoperă ceea ce au descoperit la vremea lor americanii, sovieticii, francezii, britanicii, ba chiar şi romanii: că imperiile sunt un lux costisitor şi, deşi sunt gândite în beneficiul puterii imperiale, sfârşesc adesea subminate de supuşii lor de la nivel naţional. Bineînţeles, asta nu înseamnă că se bucură cineva sau că ar trebui să aprecieze experienţa imperialismului. însă procesul devine în mod previzibil mai puţin bun pentru imperialişti. Se poate spune că o formă de imperialism mult mai utilă, omniprezentă şi eficientă din punct de vedere al costurilor este nu cucerirea, ci subversiunea economică. Faceţi ca cealaltă tară să râvnească la bunurile, la produsele şi la capitalul vostru. Oferiţi-le liderilor politici şi de afaceri, formatorilor de opinie şi creatorilor de tendinţe motive care să le satisfacă propriul egoism, şi vă vor urma. Poate că, aşa cum vom vedea în capitolul următor, lobbistul, investitorul, influencerul şi corupătorul i-au înlocuit cu adevărat pe cuceritorii cu cască de safari ai imperialismului 1.0, ba poate chiar şi sancţiunile şi megaproiectele unui imperialism 2.0 de scurtă durată?

Vreţi să stiti mai mult?

> > i

în legătură cu sancţiunile şi războiul economic există o literatură foarte bogată, mare parte din ea destul de partizană. Cartea lui Róbert Blackwill, *War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft,* Harvard UP, 2016, rămâne lucrarea standard, chiar dacă *Shrewd Sanctions: Economic Statecraft în an Age of Global Terrorism,* de Meghan O'Sullivan, Brookings, 2002, deşi se concentrează pe un domeniu de interes mai restrâns, subliniază câteva aspecte interesante. Ca în cazul majorităţii colecţiilor editate, lucrarea publicată de Mikael Wigell, Sörén Scholvin şi Mika Aaltola, *Geoeconomics and Power Politics în the 21st Century,* Routledge, 2020, este eterogenă, însă are câteva capitole excelente. în special despre China merită să fie citite *Chinese Economic Statecraft: Commercial*

Actors, Grand Strategy, and State Control, de William Norris, Cornell UP, 2016, şi *Belt and Road: A Chinese World Order,* de Bruno Macaes, Hurst, 2018.

Capitolul 5

Cumpărarea prietenilor şi influenţarea oamenilor

„înaintaţi, ucigând din mers, ca să lăsaţi o dâră de sânge pentru noi!”

Ce căpetenie războinică, ce terorist sau comandant de armată cu mintea înfierbântată a scos acest strigăt de luptă sângeros adresat trupelor sale? Conform publicaţiei Wall Street Journal, *acesta a fost Ren Zhengfei, fondatorul corporaţiei tehnologice chineze Huawei. în 2018, acesta a spus personalului de la Centrul de Cercetare şi Dezvoltare de la Hangzhou că „acum compania a intrat în stare de război” împotriva Occidentului: nu doar cu rivalii săi de afaceri, ci şi cu ţările care au îndrăznit să refuze să lucreze cu Huawei.*

Există o putere care poate fi câştigată prin monopolul asupra activelor strategice. China, de exemplu, controlează cea mai mare parte din aprovizionarea mondială cu neodim şi disprosiu, metale rare utilizate în magneţi

şi în lasere avansate, în anii '70, în perioada sa de glorie, cartelul OPEC controla mai mult de jumătate din producţia mondială de petrol şi, prin urmare, avea o influenţă semnificativă asupra preţurilor. Există şi o putere exercitată prin monopolul asupra segmentelor de

piaţă (întrebaţi Google sau Apple), precum şi a proprietăţii intelectuale vitale. Clişeul modern conform căruia informaţia este „noul petrol” poate fi iritantă şi o analogie problematică, dar tehnologiile utilizate pentru partajarea şi procesarea informaţiilor, cum ar fi informatica cuantică şi inteligenţa artificială vor fi, fără îndoială, surse cruciale de putere în viitor. Cu toate acestea, utilizarea efectivă a acestor resurse pentru a exercita puterea este adesea dificilă. Producătorii vor căuta alţi furnizori sau alte elemente. Companiile nu pot fî întotdeauna transformate în arme în mod fiabil, iar rivalii apar rapid. Datele pot fi furate. Se poate spune că adevărata putere economică este mult mai subtilă şi ea se găseşte la confluenţa dintre tehnologie, investiţii şi lăcomie.

Balamaua Huawei

Huawei s-ar putea să se afle la un punct

de cotitură. Ascensiunea sa părea cândva de neoprit, o metaforă pentru noua capacitate a Chinei de a folosi o combinaţie de valoare autentică, putere pe piaţă, conexiuni politice şi interese proprii pentru a-şi cumpăra un întreg imperiu neoficial. Compania – al cărei nume poate fi tradus în diverse moduri: „China poate” şi „acţiune splendidă” – a fost de la început apropiată de stat. Pentru unii, nu este nimic altceva decât o companie de faţadă a Partidului Comunist Chinez, iar pentru alţii o companie care înţelege când este cazul să facă favoruri guvernului. Dar, în multe privinţe, această dezbatere nu are sens.

China, la fel ca Rusia lui Puţin şi multe alte ţări capitaliste cu regim autoritar din întreaga lume, este un stat hibrid, în care graniţele dintre public şi privat (între legal şi ilegal, după cum ar spune unii) sunt mobile, poroase, uneori chiar nesemnificative.

Cu toate acestea, dincolo de calitatea şi de valoarea produselor sale, ascensiunea Huawei în străinătate reflectă faptul că poate fi mult mai eficient să şopteşti promisiuni dulci de profit decât să strigi ameninţând cu sancţiuni.

înfiinţată în 1987, Huawei a deschis birouri în Marea Britanie şi SUA de-abia

în 2001, pe fondul boomului din domeniul telecomunicaţiilor. Chiar de la început, au existat preocupări legate de securitate. Huawei nu numai că era cunoscută pentru copierea tehnologiei altora, dar existau şi temeri că, dacă i se permitea să deţină o participaţie în telecomunicaţiile naţionale, i se va deschide uşa din spate pentru spionajul electronic chinezesc. Deşi teoretic independentă, compania de telecomunicaţii în valoare de 122 de miliarde de dolari nu poate funcţiona fără permisiunea statului, iar Washingtonul consideră că cele câteva sute de angajaţi ai săi de rang înalt au legături cu armata sau cu agenţiile de informaţii. Ren Zhengfei însuşi este un fost inginer din armata chineză.

Cu toate acestea, Huawei a fost competitivă, agilă şi foarte, foarte prietenoasă. în Marea Britanie, a băut şi a luat masa cu politicieni şi cu formatori de opinie de toate nuanţele politice, a pompat milioane de euro în universităţi şi a angajat câteva dintre cele mai puternice grupuri de lobby şi firme de relaţii publice din zonă. în 2015, l-a angajat pe lordul Browne, om de afaceri cu multe relaţii, fost director şi senior business manager al companiei petroliere British Petroleum, consilier de afaceri al fostului prim-ministru David Cameron, pentru a

prezida consiliul de administraţie al ramurii britanice a organizaţiei, şi a plătit cu peste 100 000 de lire sterline pe an alti câţiva foşti înalti funcţionari publici şi oameni de afaceri pentru a face parte din consiliul de administraţie în calitate de membri neexecutivi.

Dar printr-o mişcare poate mai importantă, Huawei i-a determinat pe operatorii locali de telecomunicaţii BT, Three şi Vodafone să participe la planurile lor ambiţioase de dezvoltare. Când a început dezbaterea despre cine ar trebui să se afle în centrul desfăşurării reţelelor foarte rapide şi foarte bogate de servicii de date mobile 5G, Huawei era perfect poziţionată, iar companiile locale acţionau ca susţinătoarele cele mai înfocate ale ei. Confruntat cu o falangă solidă de „mari şi buni” care făceau lobby pentru Huawei, în timp ce compania însăşi promitea să facă din Marea Britanie o naţiune 5G de talie mondială, la un preţ avantajos, premierul britanic Boris Johnson părea convins. Nu părea îngrijorat nici măcar de faptul că SUA erau furioase şi afirmau că aceasta va afecta cooperarea în domeniul serviciilor de informaţii. Se spune că Ren a jubilat. într-un limbaj militar caracteristic, compara această victorie cu bătălia pentru Stalingrad din cel de-Al Doilea

Război Mondial, bătălie care a întors situaţia împotriva Axei. Nu era
doar un contract profitabil, ci un avantaj de negociere care putea fî valorificat pentru alte contracte din întreaga lume.

Apoi, în 2020, lucrurile s-au schimbat. în mod ironic, este posibil ca acest lucru să fî fost provocat de pandemia de coronavirus şi de furia Beijingului pentru că fusese învinuit (deşi pe bună dreptate) pentru întârzierea şi reticenţa cu care anunţase restul lumii despre ameninţarea care venea din Wuhan. Atunci când Australia a cerut o anchetă independentă privind originile virusului, China a ripostat – surpriză, surpriză! – prin sancţiuni economice. în urma dezbaterilor globale, când Beijingul a refuzat să fie complet sincer cu privire la epidemie, trollii chinezi de pe internei şi site-urile de dezinformare au început să difuzeze tot felul de discursuri alternative toxice, sugerând chiar şi că virusul ar fi fost un atac biologic al SUA. Ţările care au îndrăznit să-şi exprime îngrijorarea au fost luate la întrebări de o reţea nediplomatică de „lupi războinici” diplomaţi – care îşi iau numele de „lupi războinici” de la filmele de acţiune patriotice descrise în Capitolul 10 – şi ameninţate cu sancţiuni.

Probabil că acesta se va dovedi un

punct de cotitură în politicile Chinei faţă de lumea exterioară. China a folosit criza ca o scuză pentru a impune noi legi de securitate în fosta colonie britanică Hong Kong, sfidând termenii retrocedării. Când Londra sa plâns, Beijingul a ameninţat cu contramăsuri nespecificate. Dezbaterea s-a schimbat, iar criticii companiei Huawei au primit noi împuterniciri. în funcţie de perspectiva dumneavoastră, Huawei a fost fie prinsă în focul încrucişat, fie demascată ca fiind un reprezentant al statului chinez, aşa cum fusese întotdeauna. în orice caz, a început să fie eliminată treptat din proiectul sistemului 5G din Marea Britanie. Londra încearcă să formeze un consorţiu de naţiuni democratice „D10” care şi-ar putea dezvolta propria tehnologie 5G pentru a marginaliza complet Huawei.

Aceasta este, desigur, povestea unei singure companii, a unui singur contract şi a unui singur moment în timp. Cu toate acestea, lecţiile sunt de două feluri. în primul rând, atunci când statele încep să ameninţe cu sancţiuni economice directe, acestea pot ajunge să se simtă ca nişte mari puteri, dar este posibil să nu-şi atingă obiectivele. A doua este că, dacă Beijingul nu ar fi cedat tentaţiilor grandomaniei geopolitice, China ar fi putut foarte bine să-şi insereze cu succes

tehnologia – şi, poate, ochii de spionaj şi uşile discrete din spate – în sistemul de telecomunicaţii din Marea Britanie.

Cumpărarea unei voci

Totuşi, nu toată lumea are o asemenea pondere în economia globală. Mult mai ieftină şi, dacă se face în mod corespunzător, mult mai puţin costisitoare este operaţiunea de influenţare a oratorilor. Banii pot fi folosiţi ca armă pentru a cumpăra o voce sau pentru a influenţa un vot, pentru a pune botniţă unui ziar sau pentru a face publicitate unui proiect. Uneori, acest lucru se face prin corupţie totală. Poate că ne place să credem că aceasta este o problemă mai puţin gravă în cea mai mare parte a Europei şi în America de Nord şi că, în principal, vechiul obicei de predare-primire discretă a plicurilor clandestine cu bancnote este un lucru de domeniul trecutului. Cantităţile mari de numerar sunt greu de utilizat în economia *tap-to-pay* de astăzi, iar bogăţia inexplicabilă poate fi vizibilă (şi ce rost are să iei mită dacă nu te poţi bucura de ea?). Asta cu siguranţă nu înseamnă că astăzi corupţia este de domeniul trecutului.

Anchete precum cea efectuată de Transparency International privind

Indicele de Percepţie a Corupţiei Internaţionale – care identifică un spectru de venalitate, incluzând ţări sărace precum Afganistan şi Sudanul de Sud în partea de jos (cele mai corupte), respectiv stabila şi prospera Danemarca şi Noua Zeelandă în top (cele mai puţin corupte) – încurajează iluzia reconfortantă că dezvoltarea şi onestitatea merg mână în mână. Cu toate acestea, cine oferă cea mai mare parte a mitei în ţările mai sărace? Şi unde ajunge cea mai mare parte a acestor bani? în supermaşini italiene, iahturi franceze, penthouse-uri londoneze, spălătorii de bani scandinave, corporaţii-fantomă din Delaware şi conturi bancare din Liechtenstein. Corupţia este, în multe privinţe, o înşelătorie care transferă active dinspre emisfera sudică mai săracă spre cea nordică mai bogată, dar despre aceasta putem scrie o altă carte.

Ceea ce înseamnă că nu putem presupune că este vorba de o bătălie deja câştigată sau de una uşoară. Au existat unele progrese – mult prea limitate – prin măsuri precum Legea americană privind practicile de corupţie în străinătate, Legea privind mita din Regatul Unit şi reţeaua FINCEN împotriva spălării banilor. Dar corupţia se adaptează, iar acum este adesea indirectă: un post de

director neexecutiv care se plăteşte bine, dar care cere puţin; o deplasare „de documentare” la fata locului cu toate cheltuielile plătite într-un loc cald şi confortabil; împrumutul pentru o casă de vacanţă; contribuţii pentru o campanie de realegere. Deşi majoritatea democraţiilor dispun de sisteme pentru a monitoriza – cu mai mult sau mai puţin succes – aceste tipuri de cumpărare de influenţă, clientelismul este la fel de vechi ca politica.

Şi nici nu este neapărat un proces ascuns. Atunci când a fost înfiinţată compania Nord Stream AG pentru a construi controversatul gazoduct rusesc cu acelaşi nume, acţionarul majoritar Gazprom – la care, la rândul său, acţionarul majoritar este statul – ştia că îl aşteaptă lupte grele. în fond, proiectul gazoductului nu era doar o aventură economică, ci şi una politică. Aşadar, l-a angajat ca preşedinte al consiliului său de administraţie pe Gerhard Schroder, fostul cancelar german, cu o indemnizaţie de 250 000 de euro pe an, adică de aproape trei ori mai mult decât pensia sa. Schroder a fost un lobbist deschis şi eficient, aşa cum îi cerea funcţia, iar acest lucru se desfăşoară în întregime într-un mod onest.

Cu toate acestea, trebuie să

recunoaştem ceea ce fostul preşedinte eston Toomas Ilves a numit „Schroderizaţia” – un cuvânt care a intrat acum în germană sub forma de Schrbderisierung şi în engleză ca Schroederization, şi care este folosit de analiştii politici şi de activiştii pentru drepturile omului când se referă la corupţia la nivel de individ a politicii unei alte ţări într-o formă complet legală (chiar dacă problematică din punct de vedere etic). Este un laitmotiv al lumii moderne. Şi dacă toate celelalte metode eşuează, puteţi angaja ceea ce nu puteţi cumpăra: lobbişti, specialişti în PR şi profesionişti în „managementul reputaţiei” de toate felurile vă stau la dispoziţie contra cost, pentru a vă ajuta să vă transmiteţi mesajul şi să influenţaţi politica. Exemple precum răspunsul Arabiei Saudite la asasinarea lui Khashoggi au fost deja menţionate, dar aceasta este o industrie globală uriaşă (în valoare de 3,5 miliarde de dolari pe an numai în SUA) şi aproape toată lumea se poate alătura. Majoritatea copleşitoare este reprezentată de lobbyul corporatist, dar, într-o epocă în care multe companii sunt deţinute de stat, sunt influenţate de stat sau pur şi simplu caută să obţină aprobarea unui stat, distincţia poate fi vagă.

Holdingul Huawei, de exemplu, este deţinut în proporţie de 1% de Ren Zhengfei şi 99% de către lucrătorii săi – cu excepţia faptului că nu muncitorii înşişi deţin acţiunile, ci un comitet sindical care, la rândul său, îşi plăteşte cotizaţiile către filiala Shenzhen a Federaţiei Sindicatelor din întreaga Chină, iar aceasta, desigur, este controlată de Partidul Comunist Chinez. Aşadar, cine face lobby, o companie privată sau o agenţie de stat? Din punct de vedere tehnic, prima, dar în practică se poate spune că este a doua. De asemenea, până să fie vândut către Elbit Systems în 2018, Israel Military Industries era un producător de armament deţinut în totalitate de stat. După anul 2000, atunci când a făcut lobby intens în favoarea vânzării către Turcia, chiar în perioada în care Tel Avivul îşi facea propriile demersuri la Ankara, compania dirija politica sau politica dirija compania? în realitate, de multe ori este greu să le deosebim una de alta.

Fie că este vorba de corupţie grosolană, de clientelism de tip locuri de muncă pentru copii, de traficul de favoruri sau de lobby profesionist, democraţiile şi autocraţiile sunt vulnerabile la acest tip de influenţă din partea guvernelor şi a

clienţilor lor, a pionilor şi a reprezentanţilor din sectorul privat. De ce să încerci să cumperi o ţară, când s-ar putea să ai nevoie să cumperi numai un consilier prezidenţial aici sau un parlamentar influent dincolo?

Agenţi de influenţă, agenţi de afluenţă

Bineînţeles, este încă şi mai bine dacă nu trebuie să le spuneţi ce să facă. Lăsându-l la o parte pe Machiavelli, poate că cei care vor să fie astăzi influnceri ar trebui să-l asculte pe Winnie-the-Pooh. Când este întrebat ce-i place cel mai mult, simpaticul ursuleţ mâncăcios al lui A.A. Milne stă o clipă pe gânduri. „Pentru că, deşi este foarte plăcut să mănânci miere, există un moment, chiar înainte de a începe să o mănânci, mult mai bun decât mâncatul în sine, dar el nu ştia cum se numeşte acesta.” Banii, precum mierea, sunt o delicatesă care trebuie savurată, dar de multe ori gândul de a-i pierde poate avea un impact chiar mai mare decât pierderea efectivă.

Poate că lumea a devenit prea complexă, prea versată pentru imperialismul făţiş, fie că este vorba de armă sau de carnet de cecuri. Totuşi, aceasta nu înseamnă că banii nu cumpără putere – se poate spune chiar dimpotrivă. în schimb, obiectivul plauzibil trebuie să

fie nu dominaţia, ci domesticirea. Atunci când naţiunile încearcă să-şi

impună voinţa fără menajamente, prin intermediul unor instrumente precum sancţiunile, de obicei eşuează. în schimb, transformarea mai subtilă a puterii economice într-o armă se face prin îndreptarea ţintei spre obiceiuri utile, ceea ce ruşii numesc „control reflexiv". Uneori, aceasta înseamnă un control atent dozat de consolidare negativă: poate sancţiuni sau bunuri şi industrii vizate de atacuri cibernetice, aşa cum se discută în Capitolul 6, sau percheziţionate şi îngheţate prin proceduri legale, ceea ce constituie subiectul Capitolului 8. Totuşi, acest lucru este urât şi vizibil, şi – aşa cum am discutat deja – are adesea o valoare îndoielnică. Se poate uşor întoarce împotriva noastră, întărind coloana vertebrală a celor atacaţi în faţa presiunilor străine.

Mult mai eficientă însă este consolidarea pozitivă, care se combină cu politica locală şi cu interesele individuale şi facţionale. De exemplu, când Moscova sprijină partidele şi politicienii populişti din Europa, nu o face atât cu intenţia de a le schimba opiniile, ci mai degrabă pentru că aceştia au deja opinii pe care le consideră utile. Mişcarea de stânga Cinci Stele şi Liga Nord de dreapta din Italia,

partidul antimigraţie Alternativa pentru Germania (AfD) şi o serie de alte forte radicale au fost susţinute în mod deschis de către mass-media de stat din Rusia şi voalat de trolli şi instrumentele de dezinformare, nu ca parte a vreunui quid pro quo convenit, ci pur şi simplu pentru că Moscova consideră că succesele acestora ar servi intereselor sale. Legăturile mai directe sunt mai puţin frecvente, dar nu total necunoscute. În 2014, Frontul Naţional francez al lui Marine Le Pen a primit un împrumut în valoare de 9,4 milioane de euro (12,2 milioane de dolari) de la o bancă rusească mică şi dubioasă legată de
guvern, după ce Frontul a aprobat anexarea Crimeei. Ulterior a ieşit la iveală un fişier piratat al unui oficial de la Kremlin în care se spune că „ea nu ne-a trădat aşteptările”.

Dar perspectiva câştigurilor personale şi corporatiste este cea care tinde să fie încă şi mai semnificativă. Adevărata forţă a economiei chineze i
în valoare de 11 trilioane de dolari este ca gravitaţia: deformează orbitele şi ridică mareele fără a fi
vizibilă cu ochiul liber. Voinţa politică de a cere socoteală Chinei pentru abuzurile interne privind drepturile omului şi agresiunea externă este în mod constant

subminată de preocuparea de a nu periclita investiţiile şi de a nu pierde pieţe. Dezbaterea din Germania cu privire la Huawei, de exemplu, a fost influenţată de industria auto, îngrijorată că ar putea fi prinsă în orice reacţie, având în vedere faptul că una din trei maşini germane este vândută în China.

Nu este deloc singurul exemplu. în 2008, când s-a anunţat că preşedintele francez de atunci, Nicolas Sarkozy, se va întâlni cu Dalai Lama, liderul spiritual în exil din Tibetul ocupat de chinezi, Beijingul a anulat mai multe vizite comerciale şi o comandă de

150 de avioane de pasageri Airbus. Industriaşii francezi, inclusiv producătorii de automobile şi giganţii supermarketurilor, au făcut presiuni frenetice asupra Parisului, iar guvernul a emis conştiincios o recunoaştere oficială a faptului că Tibetul era parte a Chinei. Afacerile au fost reluate, iar ziarul de stat *The China Daily* a jubilat: „Franţa se întoarce pe lista de cumpărături a Chinei”. Mai recent, întreprinderile americane dependente de produse industriale ieftine din China s-au plâns îndelung şi zgomotos de escaladarea războiului tarifar din ce în ce mai dur al lui Donald Trump cu Beijingul. De ani întregi, conducerea Partidului Comunist

Chinez pusese industriile să facă lobby pentru cauza sa, fără să fie nevoită să ridice un deget sau să plătească un singur dolar sau euro.

Nu trebuie să fii China pentru a descoperi că ai mai mulţi prieteni decât te aşteptai atunci când este ameninţată găinuşa cu ouă de aur. în 2014, poziţia Marii Britanii în discuţiile privind sancţiunile UE împotriva Rusiei a făcut obiectul unor presiuni semnificative din culise din partea instituţiilor financiare şi a firmelor de avocatură care se îngrăşaseră[5] cu banii oligarhilor ruşi care veneau în City-ul din Londra. Nu există nicio dovadă că Moscova a exercitat presiuni asupra lor să facă acest lucru: interesul personal i-a determinat să ducă o campanie pentru a atenua sancţiunile pe care Rusia trebuia să le plătească pentru invadarea Ucrainei.

Cel mai izbitor este calculul politic din spatele politicilor de achiziţii de arme ale Arabiei Saudite. Regatul cheltuie cu entuziasmul risipitor al amantei unui oligarh. Cheltuielile pentru apărare reprezintă circa 10% din PIB-ul său – mai mult decât dublul cotei Rusiei şi de cinci ori mai mult decât valoarea de referinţă a NATO – iar în 2020, 18% din bugetul naţional. Cu aproximativ 48,5 miliarde de dolari, se situează pe locul cinci în topul

mondial în ceea ce priveşte cheltuielile militare totale. Având în vedere faptul că, exceptând un rol minor jucat în Războiul din Golf, singura aventură militară recentă a Arabiei Saudite a fost sprijinul acordat guvernului Yemenului într-un război civil continuu, acest lucru pare excesiv. Dar ceea ce cumpără cu adevărat Riadul este influentă. Atunci când anunţă o nouă rundă de cumpărături, potenţialii vânzători se înghesuie să câştige contractul. Industriaşii din domeniul apărării devin lobbişti acasă, îndemnând guvernele lor naţionale să omită încălcarea drepturilor omului din Arabia Saudită, pentru a curta regatul. Aşa se explică de ce saudiţii nu numai că au mai multe avioane, vehicule şi alte sisteme decât pot utiliza şi întreţine, ci şi un mix ciudat: avioane de luptă americane şi europene, nave franceze, americane şi britanice, chiar şi un tip de rachetă din China, cu rază lungă de acţiune. Ar putea fi semnificativ faptul că, pe măsură ce preocupările din SUA cu privire la politicile
Riadului au crescut începând cu 2010, a crescut şi ponderea cheltuielilor saudite cu armamentul care merg către companii americane. Potrivit raportului „Tendinţe în transferurile internaţionale de arme”, publicat în 2019 de Institutul

Internaţional de Cercetare pentru Pace din Stockholm (SIPRI), 70% din arsenalul său este acum fabricat în America.

Societăţile democratice şi economiile liberale deschise sunt mult mai vulnerabile la acest imperialism economic informai, iar acesta este adesea abia vizibil atunci când se desfăşoară – şi odată realizat, victimele se controlează singure. Nu statele ca atare sunt atacate în mod direct, ci mai degrabă elitele lor. Industriile, politicienii şi persoanele cu influenţă – toţi aceştia pot fi recrutaţi, cooptaţi, condiţionaţi şi constrânşi, uneori fără ca ei să-şi dea seama. Ziarele obişnuite să fie plătite pentru a difuza reclame profitabile care preamăresc virtuţile modernizării chinezeşti sau reforma saudită optează pentru autocenzură ca să nu le piardă, la fel cum universităţile dependente de granturi din străinătate sau de studenţii străini îşi pot modifica în linişte politicile pentru a se adapta, chiar dacă îşi proclamă sus şi tare (şi din punct de vedere tehnic încă îşi păstrează) independenţa. Suntem liberi – liberi să ne supunem.

în sine, fiecare dintre aceste efecte poate fi relativ minor, uneori chiar caraghios. Cu toate acestea, importanţa lor reală este dublă. în primul rând, ele se acumulează, construind încet obiceiuri de

respect şi cooperare. în al doilea rând, şi poate cel mai important aspect, se combină cu alte instrumente
ale conflictului modern. Este mult mai uşor să modelezi naraţiunile politice, dacă mass-media unei alte ţări este deja îmblânzită, iar experţii săi compromişi şi politicienii cumpăraţi şi plătiţi (sau cel puţin închiriaţi din când în când). Cu bani, dar şi cu consensul deja favorabil al sistemului local, modelarea legilor şi influenţarea politicii devin mult mai posibile. Cu alte cuvinte, banii nu sunt doar o armă în sine, ci fac şi ca toate celelalte arme care vor fi discutate în capitolele următoare să devină încă şi mai puternice. în acest război, aurul cumpără în mod sigur soldaţi buni.

Ne apărăm sau răbdăm?

Deci, ce putem face, în această epocă în care Henry Farrell şi Abraham Newman vorbesc despre aşa-numita „interdependenţă transformată în armă”? Cu totii avem nevoie să facem comerţ, să investim, să călătorim şi să ne conectăm, astfel încât răspunsul nu poate fi autarhia, adică încercarea de a crea economii închise ermetic. Se va recurge din ce în ce mai mult la războiului economic şi la influenta pozitivă şi

negativă. Crezul liberal conform căruia orice comerţ este bun şi naţiunile care fac comerţ nu
se războiesc este din ce în ce mai puţin verificabil, deoarece acestea nu mai sunt alternative binare. în momentul redactării acestei lucrări, trupele indiene şi chineze se ciocnesc sporadic în cadrul unei dispute la graniţa din Himalaya, soldaţii sunt ucişi cu bâte şi aruncaţi de pe versantii munţilor. Cu toate acestea, schimburile comerciale bilaterale dintre cele două ţări au o valoare de peste 100 de miliarde de dolari. Cu excepţia cazului în care vom vedea tratate care vor face pentru conflictul economic ceea ce au făcut cândva pentru lupta armată şi armele nucleare – şi asta s-ar putea întâmpla într-o zi naţiunile vor trebui să decidă ce costuri sunt dispuse să suporte pentru a se proteja, sau chiar pentru a-şi folosi în mod agresiv „muşchii” economici.

De asemenea, nu este întotdeauna clar cine ce este. Conducta Nord Stream 2 va transporta gazul rusesc în Germania, traversând adâncul Mării Baltice. Germania consideră acest lucru drept o chestiune de securitate economică, asigurând aprovizionarea cu gaze naturale la preţuri mai mici; Rusia doreşte să vândă gazul; America se

opune, susţinând că, de fapt, subminează securitatea energetică europeană, menţinând-o dependentă de resursele ieftine ale Rusiei; iar cinicii sugerează că SUA vor doar să vândă o cantitate mai mare din gazul lor natural lichefiat (GNL) mai scump. Washingtonul ameninţă cu sancţiuni împotriva companiilor implicate în proiectul care, în momentul redactării acestei cărţi, este încă în construcţie, deşi lucrările merg încet. Adevărul este că toată lumea are interese proprii (iar pentru Germania, însăşi abordarea dură a SUA a ajuns să fie văzută ca o provocare politică de securitate) şi fiecare încearcă să folosească toate pârghiile pe care le are la dispoziţie.

Asa cum se va afirma ca un crez tot mai ferm în >

această carte, cele trei răspunsuri-cheie sunt: reziliența, conştientizarea şi voinţa politică, vigilenţa publică. Rezilienţa este, în mod evident, în parte o chestiune de minimizare a riscurilor. Ţările devin cele mai vulnerabile atunci când sunt excesiv de dependente, fie de surse unice de investiţii, energie sau materii prime, fie de anumite importuri sau pieţe de export. Unele dintre acestea sunt greu de evitat, dar, ori de câte ori este posibil, diversificarea trebuie să fie o prioritate sub toate aspectele. Dependenţa Ucrainei

de gazul rusesc (şi de surplusul de venituri din gazul care traversează teritoriul său spre Europa) a însemnat că a fost vulnerabilă faţă de întreruperile şi restricţiile periodice din aprovizionare – de obicei în miezul iernii. în prezent, chiar dacă Moscova şi-ar putea permite să închidă conductele, Ucraina are mai multe opţiuni, inclusiv GNL-ul american. De asemenea, India a depus eforturi pentru a se lipsi de petrolul iranian după impunerea sancţiunilor.

Rezilienţa este şi o chestiune de convingere: capacitatea de a accepta costurile economice ca preţ pentru independenţa politică. Pentru aceasta este nevoie de conştientizare şi de voinţă politică, două fatete ale aceleiaşi monede. Provocările trebuie să fie discutate, analizate, planificate ca jocuri şi jucate ca un joc de război cu aceeaşi vigoare şi candoare precum cele militare convenţionale. Rezilienţa trebuie nu numai să fie integrată în strategiile economice ale unei ţări, ci şi să fie cerută şi din partea campionilor săi corporativi naţionali. Pentru companii, acest lucru înseamnă un nivel complet nou de analiză a riscurilor politice şi de acoperire a riscurilor de pe anumite pieţe şi surse de aprovizionare specifice. Acest lucru nu se poate realiza fără un cost şi, deşi uneori

spiritul public şi patriotismul (sau, ceva mai puţin înălţător, teama de publicitate negativă) pot fi un stimulent adecvat, este nevoie să fie aplicat şi menţinut prin lege, precum şi susţinut de stat.

De asemenea, guvernele trebuie să facă mult mai mult pentru a se apăra pe ele însele şi societăţile lor de influenţa corupţiei vădite şi a corupţiei indirecte. Există un consens general cu privire la ceea ce este necesar pentru aceasta: transparenţă adecvată în finanţarea politică şi în activitatea de lobby, identificarea proprietarului final beneficiar al organizaţiilor implicate în astfel de activităţi (pentru ca aceştia să nu se poată ascunde în spatele unor societăţi şi trusturi fantomă), instanţe juridice independente şi legi bine elaborate, aplicarea riguroasă a declaraţiilor de venit pentru funcţionarii publici şi pentru guvernanţa corporatistă din sectorul privat şi o presă liberă şi de investigaţie. Adevărul deprimant este că, în practică, aceste lucruri adesea nu funcţionează. Partidele politice nu vor să renunţe la contribuţiile pe care au ajuns să se bazeze, industriile care s-au dezvoltat pentru a facilita aceste fluxuri de bani discutabile nu doresc să se schimbe, iar lobbiştii şi clienţii lor sunt mulţumiţi cu statu-quoul.

Pentru toate acestea va fi nevoie de un angajament politic, deci, de ceva ce ar putea fi dificil de mobilizat şi de menţinut în fata influentei economice de tip „morcov sau băţ”. Pe lângă faptul că va trebui să ne concentrăm asupra pericolelor pentru securitate pe care le implică faptul de a deveni dependenţi şi apoi modelaţi de o altă putere, poate fi utilă şi aprecierea avantajelor potenţiale ale rezistenţei. Să luăm în considerare exemplul statului Palau din capitolul anterior, lovit de boicotul chinezesc. Pe termen scurt, acest lucru a adus suferinţă economică, dar boomul său turistic era, fără îndoială, nesustenabil, ceea ce a dus la creşterea chiriilor şi a preţurilor alimentelor şi a încurajat construcţiile rapide şi precare, fără prea multă reflecţie la impactul acestora asupra mediului local. După ce a supravieţuit şocului iniţial, Palau se reorientează acum spre un ecoturism cu o valoare mai mare, cu impact de mediu mai redus, şi spre o cale de dezvoltare viitoare incontestabil mai sustenabilă şi mai umană. în viitor, Palau ar putea simţi că are o datorie ironică faţă de Beijing pentru consecinţele neintenţionate ale încercării sale de a obţine prin intimidare ceea ce îşi dorea. în mod similar, este posibil ca reacţia de fanfaronadă a Chinei

la coronavirus să fi salvat Marea Britanie de dominaţia companiei Huawei.

în cele din urmă însă, nu se poate aştepta altceva de la guverne decât să menţină presiunea şi să-şi supravegheze propriii donatori, aliaţi şi prieteni, dacă sunt fortate să o facă. Aceasta este sarcina vigilenţei publice. Avem guvernele pe care le meritǎm, iar dacă noi, în calitate de alegători, nu reuşim să le cerem reprezentanţilor noştri politici să ne protejeze autonomia naţională, nu putem da vina pe altcineva. Bineînţeles, dacă nu pot obţine ceea ce doresc prin utilizarea în mod legitim – sau prin abuzul de acestea – a companiilor şi a structurilor politice, pot apela la cele nelegitime, iar de acest aspect ne vom ocupa în continuare.

Vreţi să stiti mai mult?

> >3

Cel mai bun studiu referitor la lumea corupţiei, a lobbyului şi a finanţării globale ascunse este lucrarea lui Oliver Bullough, *Moneyland: Why Thieves and Crooks Now Rule the World and How to Take It Back,* Profil, 2018. *Kleptopia: How Dirty Money is Conquering the World,* de Tom Burgis, William Collins, 2020, şi *The Panama Papers: Breaking the Story of How the Rich and Powerful Hide Their*

Money, de Frederik şi Bastian Obermayer, One world, 2017, merită, de asemenea, o lectură. *Thieves of State: Why Corruption Threatens Global Security,* de Sarah Chayes, W.W. Norton, 2015, este un studiu clasic despre modul în care grefa— este o problemă de securitate. Este uşor să ne concentrăm asupra problemei mai degrabă decât asupra soluţiilor, dar lucrarea *Transitions to Good Governance: Creating Virtuous Circles of Anticorruption,* editată de Alina Mungiu-Pippidi şi Michael Johnston, Edward Elgar, 2017, se referă la ceea ce trebuie făcut.

Capitolul 6

Infracţiunea

în septembrie 2014, Eston Kohver, ofiţer al poliţiei estoniene de securitate (KAPO), se ducea să discute cu unul dintre informatorii săi, un mic contrabandist pe nume Maxim Gruzdev. întâlnirea urma să aibă loc în pădurea din apropierea satului Miikse, lângă graniţa cu Rusia, dar nu existau motive speciale de îngrijorare. Nu lucra la un caz de mare risc, sensibil din punct de vedere politic, ci la un caz de urmărire a unor contrabandişti care introduceau ţigări

contrafăcute şi tutun neimpozitat peste graniţă, evitând astfel plata accizelor de 30% din Estonia. Este genul de contrabandă măruntă care se desfăşoară tot timpul. în plus, avea la îndemână pistolul de serviciu Taurus şi o echipă de sprijin era pregătită în apropiere. Ce putea să meargă prost?

Dintr-o dată, în spatele lui au explodat grenade fumigene, ascunzându-i vederii colegilor săi, ale căror staţii radio au început în acelaşi timp să fie bruiate de emiţătoare de nivel militar. Kohver însuşi a fost ameţit de o grenadă luminoasă paralizantă şi în câteva secunde a fost înhăţat de către comandourile puternic înarmate din trupele de elită Alpha ale forţei antiteroriste din Serviciului Federal de Securitate al Rusiei (FSB), toţi purtând cagule şi veste antiglonţ. Lau transportat peste graniţă. în aceeaşi zi era la

Moscova, acuzat de intruziune pe teritoriul Rusiei într-o misiune de spionaj – chiar dacă gărzile de frontieră ale Rusiei, care, evident, nu fuseseră puse la curent cu complotul, au semnat un comunicat comun cu omologii lor estoni, confirmând că acţiunea avusese loc de cealaltă parte a frontierei. Avea să treacă un an până când Kohver se va întoarce acasă, dat la schimb pentru Alexei

Dressen, un ofiţer KAPO care lucrase pentru ruşi. Dar nu acesta fusese motivul pentru care Kohver fusese răpit.

S-a aflat că micii contrabandişti pe care îi investiga erau sub controlul ruşilor. Li se permitea să se deplaseze liber peste graniţă în schimbul efectuării unor misiuni de spionaj la scară mică. În plus, aceştia primeau o parte din profiturile lor în conturile bancare europene pe care le aveau la dispoziţie ruşii şi pe care le puteau folosi ca sursă de *ciornaia kassa* – „cont negru” – pentru a face rost de bani. Acestea sunt fonduri fără amprente aparente ale Kremlinului pe ele, care pot fi apoi folosite în operaţiuni politice în Europa.

Gruzdev s-a dovedit a fi, de fapt, doar unul dintro serie de astfel de contrabandişti transformaţi în agenţi: KAPO a identificat cel puţin cinci, adesea etnici ruşi cu cetăţenie estonă – prăbuşirea URSS din 1991 a lăsat tot felul de comunităţi amestecate şi în derivă în spaţiul postsovietic –, care fuseseră recrutaţi în acest mod. De regulă, la un moment dat, aceştia erau racolaţi sau cădeau altfel în dizgraţia FSB şi li se oferea posibilitatea de a alege între o înţelegere şi închisoare – ba mai rău chiar, o închisoare rusă. Nu e de

mirare că acceptau înţelegerea.

Aceştia nu sunt peşti mari. Într-adevăr, estonii îi numesc *prugikala,* „peştişori” sau „plevuşcă”. Pot fi folosiţi pentru a aduna informaţii de bază. Unul dintre ei, Pavel Romanov, a început prin a transmite ruşilor informaţii despre poliţiştii de frontieră estoni, după care a fost însărcinat să caute informaţii despre instalaţiile militare şi genul de informaţii personale pe care niciun satelit de spionaj sau de interceptare a comunicaţiilor nu le poate aduna: bârfe despre poliţiştii şi ofiţerii de securitate, cine avea probleme cu băutura, cine avea probleme cu banii, cui îi fugeau ochii după femei.

Nimic din toate acestea nu era de importanţă critică, dar arta de a aduna informaţii se referă la fel de mult la colectarea cu răbdare a acestor tipuri de amănunte, care într-o zi pot deveni la fel de valoroase – poate fi recrutat acel ofiţer care joacă jocuri de noroc? – ca operaţiunile majore şi loviturile de spionaj. Fiecare dintre aceşti peştişori era un agent mărunt, o sursă minoră de venit, dar şi o investiţie şi o pierdere minore atunci când erau prinşi. Dar, împreună, ei şi alţi peştişori pe care KAPO nu i-a prins încă suplimentează operaţiunile obişnuite de informaţii şi de influenţare ale Moscovei.

Iar acesta nu este singurul teatru de operaţii pentru astfel de activităţi. De exemplu, fără îndoială, cel mai eficient dintre aşa-numiţii „ilegali” – agenţi ruşi cu o bună acoperire descoperiţi în SUA în 2010
(pentru care Moscova trebuie să fi cheltuit milioane de euro şi care probabil că nu a fost niciodată prezentat altfel decât cel mai bun loc de unde poţi cumpăra un latte în centrul oraşului Washington) – a fost „Christopher Metsos”, al cărui nume real era probabil Pavel Kapustin. Când restul reţelei a fost spulberat de FBI, „Metsos” a ajuns până în Cipru, unde i s-a pierdut urma. Mai mulţi ofiţeri de securitate europeni mi-au spus că ei cred că fusese adus în Grecia de către un grup de traficanţi de persoane profesionişti – experţi, la urma urmei, în trecerea clandestină a oamenilor peste graniţe –, de unde a putut fi apoi recuperat şi dus înapoi în Rusia.

Legătura dintre gangster şi spion

Nu este nimic nou în faptul că infractorii sunt recrutaţi ca agenţi în războaiele declarate şi nedeclarate. Asasinii plătiţi au fost o armă obişnuită în luptele dintre oraşele-stat din Renaşterea italiană, dintre principate şi familii. După

cum s-a menţionat deja, corsarii – piraţi autorizaţi – au fost folosiţi din cele mai vechi timpuri. în cel de-Al Doilea Război Mondial, guvernul american şi Mafia au avut propriile înţelegeri. Mai întâi, gangsterii i-au urmărit pe spionii şi pe sabotorii Axei din docurile din New York în numele Oficiului de Informaţii Navale al

Statelor Unite, iar mai târziu şi-au extins[5] activitatea şi la suprimarea protestelor muncitoreşti. Cu timpul, aceştia vor furniza aliati locali şi informaţii pentru a-i ajuta pe Aliaţi să cucerească Sicilia în 1943, primind în schimb mână liberă să se restabilească în sudul Italiei şi recâştigând astfel o mare parte a terenului pierdut din cauza poliţiei fasciste.

în timpul Războiului Rece, Mafia a fost angajată să-l ucidă pe liderul revoluţionar cubanez Fidel Castro şi, în timp ce o parte a ei din Washington a luptat cu disperare împotriva cartelurilor de cocaină din America Latină şi a prietenilor şi acoliţilor acestora, o altă parte a fost folosită împotriva influenţei sovietice. S-a trecut cu vederea faptul că forţele Contras cumpărau arme pentru lupta împotriva regimului revoluţionar din Nicaragua cu profiturile obţinute din cocaină. Dictatorul militar din Panama,

Manuel Noriega, individ care a făcut milioane de dolari transformându-şi tara într-un paradis al traficanţilor, a fost un aliat apropiat al CIA până când modul brutal în care „Faţă de ananas” îşi guverna ţara şi corupţia lui din ce în ce mai flagrantă au determinat SUA să-l răstoarne de la putere în 1989.

Dar americanii nu au fost singurii care au apelat la lumea interlopă pentru a recruta agenţi şi aliaţi convenabili. încă de la început, sovieticii i-au folosit pe infractori ca instrumente locale, de la alcătuirea poliţiei lor secrete până la controlul lagărelor de muncă (GULAG). Era puţin probabil să se jeneze să-i folosească în străinătate. Ei au găsit o rezervă specială de cadre în gherile, radicali, revoluţionari şi terorişti. Banda Baader-Meinhof din Germania (preferau să-şi spună Facţiunea Armata Roşie) a primit la un moment dat chiar azil în Polonia controlată de sovietici.

în ceea ce îi priveşte pe palestinieni, care o perioadă au deturnat avioane pe o scară aproape industrială, transfugul român Ion Mihai Pacepa afirma că generalul Aleksandr Saharovski, şeful departamentului de informaţii externe al KGB-ului, se lăudase că „deturnarea de avioane este invenţia mea.

Cu toate acestea, ei nu s-au ferit să

folosească şi infractori nonideologici. De exemplu, în anii '70, când a permis unui număr mai mare de evrei să emigreze în SUA, Moscova a folosit acest lucru ca pe o oportunitate pentru a-şi goli închisorile de infractorii de carieră evrei. Cei mai multi şi-au construit alte vieţi noi, legale, dar unii, precum Evsei Agron, gangsterul care a devenit şeful cartierului Brighton Beach al ruşilor şi evreilor din New York – şi al cărui instrument preferat era bastonul electric pentru vite –, au rămas la modul lor de viaţă infracţional. Moscova a transferat astfel una dintre problemele ei asupra rivalului geopolitic, iar unii dintre gangsterii expulzaţi puteau chiar să devină potenţiali agenţi în viitor. între timp, aliaţii sovietici şi statele clientelare, de la Cuba la Bulgaria, au fost implicaţi în traficul de droguri şi de arme, sub supravegherea KGB-ului, pentru a combina provocarea necazurilor pentru Occident cu câştigarea dolarilor atât de necesari.

Noua ordine mondială interlopă

în umbra lumii interlope globale de după Războiul Rece, criminalitatea, de la recrutarea de gangsteri şi manipularea fluxurilor de droguri, arme şi migranţi, până la simpla corupţie, a devenit din ce în ce mai importantă în noile conflicte

geopolitice. Gangsterii ajută statele paria să încalce sancţiunile şi să strângă fonduri. Coreea de Nord, de exemplu, a oficializat acest lucru în aşa fel încât Biroul 39 al Comitetului Central al Partidului Muncitorilor din Coreea, cu toată denumirea sa pompoasă, este de fapt biroul pentru crimă organizată a Regatului Eremit. Face trafic de metamfetamine (fabricate în laboratoare guvernamentale), de bancnote străine false (tipărite în monetăria guvernamentală) şi contrabandă cu orice, de la cărbune la textile false „Made în China” (toate provenind, desigur, din minele şi fabricile guvernului). Adesea, colaborează cu alte organe ale statului pentru a strânge fonduri: potrivit UE, a fost în spatele unei înşelătorii prin care Corporaţia Naţională de Asigurări din Coreea a fost implicată în fraude internaţionale, despre care un dezertor a declarat că aduc Phenianului un câştig de zeci de milioane de dolari în fiecare an. O mare parte din suma estimată între 500 de milioane şi 1 miliard de dolari pe care le obţine în fiecare an se duce pe susţinerea stilului de viaţă al liderului suprem Kim Jong-un, dar a finanţat şi programul nuclear al ţării şi a cumpărat şi computerele avansate pe care le folosesc hackerii nord-coreeni pentru a

comite infracţiuni cibernetice – făcând astfel şi mai multi bani – şi pentru a-şi hărtui adversarii din întreaga lume.

Coreea de Nord nu este nici pe departe singura tară care a reuşit să ocolească sau să minimizeze sancţiunile prin infracţionalitate. Deşi cei care s-au autofinanţat prin „minerale de conflict”, precum „diamantele însângerate” în valoare de 125 de milioane de dolari pe an pe care brutalul Front Unit Revoluţionar din Sierra Leone le-a scos prin contrabandă pe pieţele internaţionale, au fost, în principal, lorzii războiului şi insurgenţii, totuşi poate fi vorba şi de state ca atare. În 2004, Republica Congo a fost expulzată din Procesul Kimberley al ONU, un sistem gândit tocmai pentru a exclude „diamantele însângerate”, pentru că regimul profund al lui Sassou Nguesso reuşise să exporte de o sută de ori mai multe diamante decât produsese oficial. în mod clar, era vorba de o încălcare a sancţiunilor, de diamante de faţadă extrase din minele de dincolo de graniţe, în Republica Democrată Congo şi în Angola. Cu toate acestea, timp de câţiva ani, au oferit o sursă de venit suplimentară profitabilă pentru un guvern care, altfel, avea puţini prieteni şi un cerc de conducători cu gusturi scumpe.

Iranul se află sub sancţiuni, de aceea Corpul Gardienilor Revoluţiei intră în afacerea de contrabandă cu heroină (şi impozitează contrabanda peste graniţele Iranului efectuată de bandele existente) ca să strângă fonduri pentru modernizare şi pentru operaţiunile sale din străinătate. Forţa sa de elită, Quds, transportă heroina afgană în Europa, unde o vinde reţelelor infracţionale locale, iar guvernul SUA l-a identificat pe generalul Gholamreza Baghbani, unul dintre ofiţerii superiori ai Gardienilor Revoluţiei, drept „traficantul special desemnat pentru narcotice”. Venezuela este supusă unor sancţiuni, dar, conform guvernului american, a redus sancţiunile împotriva traficanţilor de droguri, inclusiv împotriva narcoteroristilor din mişcarea columbiană FARC, dându-le posibilitatea să-şi transporte liber marfa şi permiţând avioanelor lor să zboare nestingherite deasupra ţării, în schimbul unei cote-părţi.

în anii '90, însă, cea mai mare teamă era că infractorii ar putea achiziţiona materiale nucleare sau chiar arme din arsenalele dezafectate şi

>

necontrolate ale fostei Uniuni Sovietice. Aceasta deţinea aproximativ 39 000 de arme nucleare şi aproximativ 1,5 milioane

de kilograme de plutoniu şi uraniu puternic îmbogăţit. Ar putea gangsterii să sileascăunele ţări să plătească răscumpărări sau să vândă focoase nucleare statelor banditeşti care doresc să cumpere o capacitate nucleară gata de utilizare? Nu era o temere complet ridicolă. în 1993, de exemplu, doi ofiţeri de marină ruşi ghinionişti au mers cu maşina la şantierul naval Sevmorput din afara oraşului-port Murmansk din nordul ţării şi au trecut de cei doi soldaţi plictisiţi care stăteau de pază la poartă printr-un procedeu simplu: s-au strecurat printr-una dintre cele câteva găuri din gardul de securitate. Au tăiat cu ferăstrăul lacătul vechi de la uşa buncărului care conţinea combustibil pentru submarine nucleare şi au furat trei din cele 100 de bare de uraniu pe care le-au găsit acolo. După cum au remarcat mai târziu anchetatorii militari nemulţumiţi, „până şi cartofii sunt păziţi mai bine”. Hoţii au fost prinşi şase luni mai târziu, când s-au confesat unui coleg, în speranţa că acesta îi va ajuta să vândă uraniul – nici măcar nu se gândiseră cum să vândă uraniul atunci când comiseseră furtul.

Aceştia nu erau chiar lorzi ai crimei, iar aceasta ne [illegible] ajută să explicăm de ce situaţiile extreme

à la James Bond ale celui mai rău scenariu nu s-au adeverit niciodată. în fond, aşa cum mi-a spus o dată un oficial israelian, probabil nu chiar fără nicio fără legătură cu agenţia lor de informaţii cu dinţi ascuţiţi, Mossad: „Gangsterii vor să se bucure de profiturile lor. Ei ştiu că dacă ar ameninţa statul Israel, ca să nu mai vorbim de a le vinde teroriştilor o bombă nucleară, nu ne vom calma niciodată, nu vom renunţa niciodată, nu vom lăsa nimic să stea în calea răzbunării noastre."

A existat un fel de piaţă interlopă de materiale nucleare, deşi, de obicei, mai degrabă ca în cazul Murmansk, erau doi şmecheri cu un portbagaj plin de deşeuri radioactive de nivel scăzut, obţinute de la o fabrică de scanere medicale. De cele mai multe ori, aceştia sfârşesc încercând să vândă prada unor ofiţeri de poliţie sub acoperire. Astfel, a apărut o întreagă economie în jurul complet miticului „mercur roşu". Se presupune că acesta ar fi fost o invenţie sovietică supersecretă, de tipul unei chei alchimice pentru orice, de la bombe atomice până la peliculă de acoperire pentru avioanele invizibile. Pentru o vreme, acest lucru a generat o economie stranie autosustenabilă, căci escrocii încercau să convingă potenţialii cumpărători să plătească 100 000, 200

000 de dolari sau chiar, într-un caz aberant, 1,8 milioane de dolari pentru un kilogram de ceea ce adesea nu era altceva decât un lichid roşu oarecare, uşor iradiat pentru a adăuga verosimilitate. între timp, teroriştii (printre care se presupune că se număra şi Osama bin Laden), statele banditeşti şi agenţiile de informaţii care desfăşoară operaţiuni sub acoperire – toate au încercat să cumpere materialul, dându-le şi mai mult curaj escrocilor. Până în anii 2000, această piaţă a falsului se cam stinsese de la sine, dar a existat încă o bizară revigorare în Arabia Saudită în 2009. S-au răspândit zvonuri că maşinile de cusut Singer aveau mercur roşu în ace. De ce să fi fost aşa, nu s-a explicat niciodată cu adevărat, dar cu toate acestea preţul de piaţă pentru maşinile respective a crescut brusc înzecit. Văzând că apare o nouă piaţă profitabilă, bandele au început să spargă magazinele şi depozitele croitorilor ca să le fure. în ce măsură achiziţiile, ca şi furturile, au fost în esenţă „raiduri speculative” – căci oamenii sperau că piaţa va mai creste în continuare –, nu se ştie cu certitudine, deşi au existat zvonuri inevitabile despre o anumită forţă care ar fi dorit să cumpere maşini de cusut, de la o firmă multinaţională din Kuweit până la jucători

şi mai obscuri.

Dar adevăraţii comercianţi nucleari poartă costume şi halate de laborator. Fizicianul nuclear pakistanez[5] dr. Abdul Qadeer Khan a fost omul din spatele industriei de îmbogăţire a uraniului din ţara sa, pion esenţial în programul de arme nucleare, cel care a transmis secretele învăţate anterior lucrând la Corporaţia Europeană de îmbogăţire a Uraniului prin Centrifugare. A înfiinţat de asemenea o serie de companii de faţadă pentru a cumpăra componentele pe care Pakistanul nu le putea construi. Dar nu s-a oprit aici, iar aşa-numita reţea AQ Khan a fost asociată nu doar cu traficul de bombe sau izotopi, ci şi de *know-how:* datorită ei, Iranul şi Libia şi-au putut construi propriile centrifuge de îmbogăţire. în plus, Pakistanul avea nevoie de tehnologie de rachete pentru a-şi livra bombele, iar Coreea de Nord avea rachete, dar dorea să amplaseze pe ele ceva mai pirotehnic, aşa că, de-a lungul anilor '90, Khan a intermediat un schimb constant de cunoştinţe între cele două ţări, iar sancţiunile s-au transformat într-un schimb reciproc de informaţii, în 2004, acţiunile lui Khan au fost oficial condamnate de Islamabad, iar acesta a fost plasat în arest la domiciliu, dar foarte

confortabil, pe proprietatea lui întinsă de la periferia capitalei. Cu toate presiunile SUA, în 2009 a fost eliberat în mod oficial. De atunci, este sărbătorit ca un erou naţional, Mohsin e-Pakistan, sau salvatorul Pakistanului. Cine spune că infracţiunea nu este rentabilă?

Cu alte cuvinte, cu o cifră de afaceri anuală estimată la peste un trilion de dolari şi o interconectare care se întinde pe tot globul, lumea interlopă devine un instrument tentant şi periculos pentru a sfida ordinea internaţională. Există întotdeauna un cost când faci acest lucru, în ceea ce priveşte reputaţia internaţională şi chiar securitatea internă (întrucât înţelegerile cu infractorii sunt predispuse la renegocieri), dar, dacă alternativa este capitularea, atunci aceste regimuri vor fi, în general, foarte dispuse să plătească acest cost. în plus, lumea interlopă nu este doar un element în esenţă defensiv, capabil să atenueze impactul presiunilor din exterior; poate fi folosită şi ca un instrument foarte ofensiv, o armă care poate fi negată oricând şi, în acelaşi timp, asimetrică, pe care chiar şi cea mai mică ţară poate să o folosească împotriva uneia mai mari – dacă este pregătită să-şi asume riscul.

„Hackeri patrioţi” şi mercenari

cibernetici

Dark Basin este, sau poate că a fost, un grup de hackeri care putea fi angajat cu contract. Se pare că a creat nu mai puţin de 28 000 de pagini web care arătau ca nişte site-uri populare precum YouTube şi Dropbox, spre care e-mailurile false au încercat să direcţioneze sute de jurnalişti, grupuri de susţinere, politicieni şi companii. Acestea faceau parte din aşa-numitul „spear phishing”, încercând să determine victimele să-şi tasteze parolele, care puteau fi folosite după aceea pentru a le accesa datele de identificare şi e-mailurile. Printre tinte s-au numărat militanti pentru protecţia mediului cum ar fi Greenpeace şi Union of Concerned Scientists, care au intrat în conflict cu industria petrolieră, precum şi criticii unei companii germane de tehnologie, suspectată de fraudă contabilă. Unii au sfârşit prin a fi bombardaţi zilnic cu e-mailuri, alţii au avut parte de scurgeri din corespondenţa privată pe internet.

Un raport realizat de Citizen Lab, o iniţiativă a Şcolii Munk pentru Afaceri Globale şi Politică Publică de la Universitatea din Toronto, afirmă că „este o probabilitate foarte mare” ca aici să fie vorba de o companie indiană numită BellTroX InfoTech. O firmă obscură de

consultantă în domeniul tehnologiei, a cărei adresă este o încăpere aflată deasupra unui chioşc de ceai, se prezintă totuşi ca furnizor de informaţii cibernetice cu sloganul pompos „Tu doreşti, noi facem!” Ceea ce doresc anumiţi clienţi, care îşi ascund identitatea sub un văl gros de organizaţii de faţadă, acorduri de confidenţialitate şi documente juridice şi firme legale, este, se pare, să sâcâie, să intimideze şi să se amestece în viaţa privată a duşmanilor lor, iar cineva „a făcut aceasta”.

Acest lucru face parte dintr-o tendinţă mai largă de creştere a numărului de mercenari cibernetici organizaţi care pot face orice, de la spargerea şi pătrunderea în reţele de comunicaţii securizate şi până la hărţuirea persoanelor, şi care îşi vând serviciile oricui le doreşte. La început, era vorba de infractori şi de sectorul privat. Doreşte cineva să subtilizeze 50 000 de puncte de recompensă din partea hotelului din contul altcuiva? După cum afirmă Dell Secure Works, preţul este de numai 10 dolari. Dar pentru 10 000 de dolari pe lună, un hacker britanic cunoscut sub numele de Spdrman a fost angajat de o persoană de rang înalt de la o companie de telecomunicaţii din Liberia pentru a ataca un rival, lucru pe care l-a făcut în

2016 cu un entuziasm atât de exagerat, încât a făcut să se prăbuşească întregul internei din Liberia.

Hackerii vor apărea mereu pe parcursul acestei cărţi: pe măsură ce o parte tot mai mare din lume devine electronică şi virtuală, s-ar putea ca la un moment dat să considerăm că este redundant să vorbim în mod particular despre „infracţionalitatea informatică”, pur şi simplu pentru că foarte multe infracţiuni vor fi migrat pe internei. Cu siguranţă, internetul este cel mai bun prieten al naţiunii ostile şi al gangsterilor lacomi deopotrivă. Cu toate acestea, merită să zăbovim pentru o vreme asupra modalităţilor specifice în care statele utilizează noile capacităţi ale internetului.

Uneori, chiar statele desfăşoară activităţi asociate cel mai adesea cu infractorii cibernetici obisnuiti. Biroul General de Recunoaştere din Coreea de Nord, de exemplu, a fost implicat într-o serie de jafuri online, astfel încât, în 2019, un raport al Consiliului de Securitate al ONU a estimat că hackerii acestuia au furat aproximativ 571 de milioane de dolari în doar 20 de luni de activitate. Bilanţul infracţiunilor puse pe seama Phenianului este impresionant: furtul a 81 de milioane de dolari din contul Băncii Centrale a Bangladeshului

din Rezerva Federală din New York în 2016; 13,5 milioane de dolari din contul băncii Cosmos a Indiei, în 2018; 10 milioane de dolari din reţeaua de bancomate a Băncii Statului Chile. Pentru o tară care pluteşte la limita înfometării, astfel de atacuri sunt o modalitate valoroasă şi viabilă de a strânge fonduri – dând cu tifla lumii exterioare ostile.

Alteori, statele îi recrutează pe hackeri. Pe măsură ce diversele agenţii de informaţii şi de securitate concurente au început să aprecieze valoarea operaţiunilor cibernetice, Serviciul de Informaţii Externe al Ministerului de Externe (SVR) şi Serviciile de Informaţii Militare (GRU) au acceptat calea convenţională, angajând tineri absolvenţi de informatică şi dezvoltându-le capacităţile cibernetice. Serviciul Federal de Securitate (FSB) – vechiul loc de muncă al lui Vladimir Puţin, mai arogant şi mai puţin constrâns de reguli şi tradiţii – a crezut că o poate lua pe scurtătură. Avea de mult timp legături strânse cu lumea hackerilor. Acestea iau stimulat pe „hackerii patrioţi”, atunci când Moscova şi-a dorit atacuri masive împotriva unor ţinte ca Estonia în 2007 (din cauza unei dispute legate de eliminarea monumentelor ruseşti), Georgia în 2008 (în timpul

scurtului război ruso-georgian) şi Ucraina din 2014 (în paralel cu intervenţia politico-militară). Mulţi au fost sincer încântaţi să-şi ajute ţara, iar altora li s-a oferit în esenţă posibilitatea de a alege între participare şi închisoare.

FSB a mers mai departe şi le-a oferit un loc de muncă unor hackeri în cadrul ŢIB, Centrul pentru Securitatea Informaţiilor, tot ca o alternativă la închisoare. Era o ofertă pe care nu o puteau refuza. Totuşi, nu este surprinzător că mulţi dintre ei nu sau metamorfozat brusc în drone loiale ale statului doar pentru că li s-a dat o identitate militară şi un grad. Ceea ce FSB a considerat a fi o modalitate abilă de a dobândi un avantaj în faţa rivalilor săi şi de a valorifica talentele hackerilor a dus de fapt la situaţia în care infractorii au obţinut posibilitatea de a-şi comite infracţiunile cu sprijinul deplin al statului sau pentru a pune beţe în roate vechilor tovarăşi. De exemplu, maiorul Dmitri Dokuceaiev, care, în calitate de hacker, a purtat numele de „Forb”, a fost acuzat de FBI că i-a angajat pe cei trei hackeri care au furat datele a jumătate de milion de utilizatori Yahoo în 2014: pe el îl interesau informaţiile, iar hackerii puteau apoi să vândă restul.

Cu toate acestea, tentaţia de a folosi acest acces în propriile scopuri a părut

irezistibilă. Se poate spune că acesta a fost principalul motiv pentru care deveniseră hackeri. Destul de jenant, la sfârşitul anului 2016, FSB a fost nevoit să-l aresteze pe Dokuceaiev, împreună cu directorul adjunct al ŢIB, Serghei Mihailov. Aceştia au fost în cele din urmă condamnaţi pentru acuzaţii de trădare, dar se pare că au fost, de asemenea, implicaţi într-o serie de operaţiuni penale. Nu în ultimul rând, aceştia aveau legătură cu Anonymous Internaţional, un grup de hackeri cunoscut pentru scurgeri de documente guvernamentale ruseşti şi informaţii jenante despre înalţi demnitari, uneori pentru bani, alteori din răutate, postându-le pe blogul lor, *Şaltai Boltai* („Humpty Dumpty”).

Desigur, aceasta nu este doar o problemă rusească. Atât hackerii chinezi, cât şi cei nord-coreeni angajaţi de stat lucrează la negru pentru câştigul lor personal. De exemplu, grupul de hackeri cunoscut în Occident sub numele de Advanced Persistent Threat (APT) 17 este condus de biroul din Jinan al Ministerului Securităţii Statului din China, dar instrumentele şi stilul de operare s-au dovedit a fi identice cu cele ale grupului hackerilor din APT 41, o echipă implicată în hackingul privat şi care pot fi chiar angajaţi. în mod grăitor, membrii APT 41

şi cei ai APT 17 nu par să opereze niciodată în acelaşi timp, ceea ce confirmă bănuiala că sunt aceiaşi: operatori guvernamentali care utilizează după orele de program instrumentele avansate pe care le au la dispoziţie pentru a se îmbogăţi.

Oricum ar fi, estomparea graniţelor dintre reţelele de stat legale şi reţelele ilegale, între infracţionalitate şi statalitate, este vizibilă cel mai mult pe tărâmurile necontrolate şi în schimbare rapidă ale spaţiului cibernetic. Acestea reprezintă noi oportunităţi, uneori infracţiuni cu totul noi. Ironia este că cealaltă oportunitate specială pentru state de a recurge la gangsteri ca instrument de război ascuns este – dacă excludem smulgerea unui măr din Pomul Cunoaşterii – cea mai veche fărădelege: asasinatul.

Asasinat S.R.L.

Rojava este o regiune din nordul Siriei, a cărei majoritate kurdă s-a ridicat împotriva regimului brutal al lui Bashar al-Assad, dar care s-a opus în egală măsură atât jihadiştilor din Statul Islamic, cât şi guvernului turc vecin, care de generaţii întregi îi asupreşte pe kurzii de pe teritoriul său. Au sperat ca, în mijlocul haosului Războiului Civil Sirian, să-şi

poată forma propria structură politică independentă sau, cel puţin, să obţină un teritoriu autonom. în octombrie 2019, Hevrin Khalaf, secretara generală a partidului kurd Viitorul Siriei, mergea cu maşina împreună cu alte două persoane pe autostrada M4, când câţiva bărbaţi înarmaţi au oprit maşina şi au tras-o afară din ea. A fost executată pe marginea drumului, iar corpul ei ciuruit de gloanţe a fost filmat cu un telefon şi pus pe internet.

Aceasta s-a întâmplat la câteva zile după ce armata turcă îşi lansase ofensiva în nordul Siriei, hotărâtă să pună capăt cu fermitate oricărei perspective a unui stat kurd sirian. Crima a fost ţintită clar, nu a fost un act de violenţă întâmplător. Familia ei, partidul Viitorul Siriei şi organismele internaţionale pentru drepturile omului suspectează că a fost comisă de Ahrar al-Sharqiya, o miliţie islamistă înarmată şi finanţată de Ankara. După cum a precizat Amnesty International, Turcia „externalizează crimele de război unor grupuri armate”.

Există întotdeauna momente când statele vor să ucidă – şi chiar simt nevoia să ucidă. îşi pot folosi propriii agenţi, dar acest lucru presupune tot felul de riscuri, mai ales în societatea modernă, suprasaturată de mijloace de

supraveghere, în care fiecare smartphone, fiecare cameră de supraveghere, fiecare zbor computerizat sau înregistrare la un hotel poate genera o pistă. Atunci când Tau ademenit pe jurnalistul disident famal Khashoggi la consulatul din Istanbul pentru a-l ucide, cei 15 membri ai echipei de la Direcţia Generală de Informaţii din Arabia Saudită nu aveau nici cea mai

5

mică idee că erau înregistraţi şi că acest lucru va deveni un scandal internaţional. în 2018, când au încercat să-l otrăvească pe fostul spion Serghei Skripal, cei doi ofiţeri GRU nu aveau nici cea mai mică idee că vor fi identificaţi atât de repede sau că acest lucru va declanşa un val internaţional de expulzări care va viza 153 de agenţi şi diplomaţi ruşi din 27 de ţări.

Şi asasinatele au devenit prea greu de ascuns, prea provocatoare pentru a fi ignorate. (Şi nu toată lumea se poate baza pe drone pentru a-i ucide pe cei pe care ar vrea să-i ştie morti sau eliminaţi din

J > »

acţiune.) Dar statul poate apela la profesionişti din domeniul crimei atunci când vrea să ajungă şi să lovească pe cineva. în întreaga Europă au fost ucişi mai mulţi ceceni care fie luptaseră împotriva Moscovei în cele două războaie

de independenţă eşuate, fie furnizaseră rebelilor fonduri şi sprijin. De nenumărate ori, ucigaşii s-au dovedit a fi gangsteri angajaţi pentru aceste misiuni. De exemplu, hoţii de maşini neonazişti din Moscova, care s-au dus în 2011 în Turcia doar pentru a împuşca trei ceceni şi apoi s-au întors acasă. Sau ucigaşul plătit căutat de poliţie – al cărui cazier penal fusese şters în mod misterios –, care în 2019 s-a dus la un cecen din Berlin şi l-a împuşcat de două ori în cap. Toată lumea presupune că mâna Moscovei a apăsat pe trăgaci, dar de dovedit este mult mai greu.

Ruşii sunt deosebit de dispuşi şi capabili să folosească gangsteri ca agenţi, dar nu sunt singurii, mai ales dacă lărgim aria de acţiune şi includem pe lângă crimă folosirea violenţei şi intimidării. în 1997, după ce a recâştigat controlul asupra Hong Kong-ului, China a încurajat în mod special Triadele să rămână pe loc, spunând că „Triadele patriotice” nu aveau de ce să se teamă. Dar, în mod clar, a existat un quid pro quo şi, începând din 2014, protestatarii împotriva Beijingului au fost atacaţi de bande de huligani care au dat dovadă de şi mai puţină reţinere decât poliţia. Acest lucru nu se limitează nici la Hong Kong: Partidul Promovării Unificării Chinei din Taiwan a fost fondat

de un fost lider al triadei Bambusul Unit, care a petrecut mult timp pe continent. Acesta organizează în mod regulat proteste violente, nu în ultimul rând pentru a destabiliza tara şi pentru a-i submina instituţiile şi viabilitatea democratică.

Războiul expediţionar, în stilul *Naşului*

Contează cu adevărat acest tip de operaţiuni în marea schemă a lucrurilor? Deşi infractorii, precum hackerul care a făcut să se prăbuşească Liberia, pot juca un rol în tipul de anarhie transformată în armă pe care o discutăm în Capitolul 11, în general, ei nu vor doborî o tară şi nici nu vor forţa o schimbare de 180 de grade a politicii, deşi pot submina sancţiunile. Impactul real al transformării infractionalităţii în armă este mult mai subtil. Acesta reprezintă un multiplicator cu forţă substanţială pentru alte mijloace agresive de coerciţie şi persuasiune, care pot fi – şi sunt folosite – cu scopul de a strânge fonduri din „conturile negre” pentru a sprijini subversiunea politică. Sunt capabili să-i reducă la tăcere pe cei care denunţă lipsa de integritate şi pe criticii supărători. Piratează informaţii compromiţătoare pe care le pot exploata

spionii dumneavoastră. în ultimă instanţă, aşa cum au demonstrat americanii de ieri în Sicilia şi rusii de
5 5 astăzi în Ucraina, statele ostile se pot folosi chiar şi de crima organizată pentru a-şi netezi calea spre operaţiuni militare mai convenţionale.

în al doilea rând, ele erodează resursele politice şi economice ale unui stat-ţintă. Dacă vă trec graniţele contrabandiştii fără să fie pedepsiţi, dacă hackerii par capabili să se joace cu sistemele voastre critice fără probleme, dacă bandele se luptă şi se ucid pe străzile voastre fără jenă, atunci care mai este credibilitatea statului şi care este probabilitatea ca oamenii să înceapă să caute soluţii alternative şi radicale la problemele lor? Retorica dură faţă de criminalitate a facilitat ascensiunea populiştilor autoritari corupţi, de la Rodrigo Duterte în Filipine (care a jurat „să umple Golful Manila cu cadavrele infractorilor”) la Jair Bolsonaro în Brazilia (care a afirmat că „un poliţist care nu ucide nu este poliţist”), mulţi dintre ei adoptând aşa-numita abordare „plăteşte ca să joci”, prin care ţările şi companiile străine pot să încalce legile locale şi să modeleze politica, dacă în felul acesta au de profitat persoanele potrivite. Alteori, necesitatea de a lupta împotriva criminalităţii poate chiar să expună o ţară la şantaj. De

exemplu, în regiunea Karen din Myanmar, de mult timp teatrul unui conflict violent între separatişti şi forţele guvernamentale, au apărut tot felul de afaceri infracţionale, precum cazinouri ilegale şi zone industriale, în mare parte legate de Triadele forţate să plece din Cambodgia. Problema a căpătat o asemenea amploare, încât Myanmar a trebuit să apeleze la ajutorul Chinei pentru rezolvarea acesteia, consolidând astfel şi mai mult dependenţa faţă de vecinul său din nord.

în general, infracţiunea costă. în 2019, Agenţia Naţională Britanică pentru Combaterea Infracţionalităţii a estimat că infracţiunile grave şi organizate au costat ţara cel puţin 37 de miliarde de lire sterline pe an: aproape cam tot atât cât bugetul total al apărării din Regatul Unit. Dacă sunteţi nevoiţi să redirecţionaţi resurse pentru patrulele vamale şi centrele de tratare a drogaţilor, pentru programele de restituire a fraudei şi de restructurare a poliţiei, atunci acei bani nu pot fi cheltuiţi pe armată, pe ajutor extern sau pe alte instrumente de proiecţie a puterii. Vorbind de proiecţia puterii, statele pot folosi lumea interlopă pentru a ocoli şi submina sancţiunile şi alte tipuri de instrumente folosite adesea pentru a încerca să limiteze acţiunile

regimurilor agresive sau transgresive.

Mai mult chiar, penetrarea economică descrisă în capitolele anterioare se realizează adesea împreună cu sau în colaborare cu infractorii. Operaţiunea Sidewinder a fost o investigaţie comună a Poliţiei Regale Canadiene Călare şi a Serviciului Canadian de Securitate şi Informaţii, care a vizat achiziţionarea strategică de întreprinderi şi proprietăţi de către triadele chineze legate de agenţiile de informaţii ale Beijingului. Pe această bază, s-a ajuns la concluzia că „China rămâne una dintre cele mai mari ameninţări actuale la adresa securităţii naţionale a Canadei şi a industriei *> 5 3 canadiene”. Poate că acest lucru nu este un şoc; mai alarmant ar putea fi faptul că raportul datează din 1997 şi că acesta a fost suprimat, apărând mai târziu în formă mult diluată. Ottawa părea chiar şi atunci reticentă să recunoască existenţa unei „legături între gangsteri şi spioni” şi să supere Beijingul. Dar acelaşi tipar a apărut de fiecare dată de atunci, din Australia până în Zimbabwe. Ruşii pot strânge informaţii folosind „plevuşcă”, dar spionii şi influencerii ascunşi ai Chinei călăresc pe rechinii din tara lor.
5

Politia înseamnă securizare

Relaţia dintre infractionalitate şi stat a fost
5 5 5

întotdeauna complexă. Nu este vorba doar de câţiva gangsteri care sunt folosiţi pentru intimidare sau pentru obţinerea de informaţii. La fel cum procesele de creare a statului din epocile medievale târzii şi renascentiste s-au inspirat din tacticile crimei organizate – aşa cum observa Charles Tilly –, la fel şi astăzi graniţele dintre state şi bande au devenit mai permeabile decât suntem dispuşi să recunoaştem. Piraţii din statul federat somalez

Puntland[5] s-au réinventât[5] ca vânători de piraţi atunci când au încheiat un acord convenabil cu comunitatea internaţională, iar în acest proces şi-au format propriul stat de facto. E drept că acesta încă nu are recunoaştere oficială, dar are propria marină, steag, canal de televiziune şi aeroport. Porţiunea separatistă din Moldova care se numeşte Republica Moldovenească Nistreană a fost creată, de asemenea, în anii '90 ca o afacere comună între gangsterii locali şi imperialiştii ruşi. Războiul în

curs de desfăşurare din sud-estul Ucrainei îşi

datorează o parte[3] din longevitate modului[3] în care „republicile populare” sunt conduse de interesele baronilor războiului şi ale contrabandiştilor, care îşi[5] [5] [3]

declară loialitatea faţă de Moscova, dar fac adesea bani chiar pe seama acesteia.

Dacă graniţele dintre infracţionalitate şi statalitate au devenit mai înceţoşate ca oricând, atunci trebuie să o tratăm şi pe prima cu aceeaşi seriozitate ca şi pe cea de-a doua. La urma urmelor, lumea interlopă este adesea definită de toleranţele „lumii de sus”. După 11 septembrie 2001, de exemplu, necesitatea de a combate Al-Qaeda a dus la o campanie de succes condusă de SUA împotriva finanţării terorismului. Reţelele care transportau şi spălau „banii negri” au înţeles că era periculos şi costisitor să gestioneze fonduri jihadiste şi fie au refuzat, fie au mărit preţurile până la niveluri împovărătoare. (Al-Qaeda a fost uneori nevoită să apeleze la curieri care transportau valize cu diamante şi bancnote – mulţi dintre aceştia au profitat de ocazie şi au dispărut, începând apoi o viaţă nouă bine finanţată.) Cu toate acestea, de atunci, noi nu am reuşit să învăţăm

lecţiile de mai mare amploare. Nu am anihilat canalele şi brokerii care transferă şi spală bani în toată lumea pentru infractori, cleptocraţi, miliardari individuali şi corporaţii care se sustrag de la plata taxelor şi a impozitelor; i-am convins doar să nu facă afaceri cu un

anumit client foarte exact definit.

De asemenea, cu toate că statele afirmă cu toată tăria că infracţionalitatea este şi o problemă de securitate, în general acest lucru nu se manifestă în

practică. Şi nu este nimic de mirare: poliţiştii şi ofiţerii de securitate lucrează în moduri diferite şi au obiective diferite. Politia urmăreşte să menţină liniştea şi ordinea pe străzi şi se bazează pe cazurile câştigate cu probe prezentate în faţa instanţei. Dar spionii sunt mai interesaţi de perturbarea activităţilor, de „întoarcerea" informatorilor, de furnizarea de informaţii false, acordând prioritate statului în detrimentul securităţii publice.

Şi aşa şi trebuie să fie. Dacă agenţiile de securitate ar trebui să se bazeze întotdeauna pe surse pe care le pot prezenta în instanţă, ar fi frânate în activitatea lor; dacă le dăm poliţiştilor posibilitatea de a nu prezenta dovezile în instanţă, suntem pe cale să devenim un stat poliţienesc. Cu toate acestea, trebuie să existe o concentrare serioasă şi susţinută

asupra acelor infracţiuni şi infractori care par să faciliteze o ingerinţă străină malignă. La urma urmelor, resursele reprezintă adesea o constrângere în activitatea poliţienească. Forţele de

poliţie care operează cu bugete limitate şi de la care avem aşteptări sociale şi politice nerealiste vor acorda prioritate operaţiunilor pe străzi şi cazurilor susceptibile de a duce la o condamnare rapidă şi de succes. Criminalitatea organizată gravă, traficanţii de bani cleptocraţi, bandele care au legături cu agenţiile de informaţii – toate acestea sunt ţinte dificile, cu un grad considerabil de securitate operaţională şi capabile să angajeze cei mai buni avocaţi şi lobbişti pentru a-i apăra.

Pentru a le face faţă, poliţia ar putea avea nevoie de legi noi sau mai bune – mai ales când este vorba de „bani negri” dar, în general, are nevoie atât de resursele necesare pentru a-şi face treaba, cât şi de spaţiul indispensabil pentru a o face. Investigaţiile de acest gen sunt adesea de lungă durată şi costisitoare, şi este greu de obţinut o condamnare. Poliţia şi procurorii trebuie să aibă voie să eşueze – în limite rezonabile – pentru a nu se ajunge la o obsesie brutală privitoare la numărul de condamnări, care să-i facă pe poliţişti să evite cazurile dificile.

în plus, statele trebuie să fie dispuse să-şi respecte promisiunile lor virtuoase de a combate corupţia în întreaga lume, chiar şi atunci când lupta devine

dezavantajoasă din punct de vedere economic sau delicată în plan politic. în Balcani, de exemplu, Uniunea Europeană predică transparenţa, dar îi tolerează încântată de mult timp, ba chiar îi încurajează pe aşa-numiţii lideri „stabilocraţi”, care vorbesc corect şi democratic, dar guvernează regimuri semiautoritare şi scheme cleptocratice care îi îmbogăţesc pe ei înşişi şi pe susţinătorii lor. Oportunităţile politice pe termen scurt prevalează mereu în fata unei voinţe autentice a Bruxelles-ului de a dedica voinţă şi resurse pentru a-şi pune în practică vorbele frumoase. Aceasta înseamnă promovarea unor mijloace de informare în masă cu adevărat independente şi impunerea de sancţiuni pentru regimurile care le suprimă. înseamnă că trebuie să se acorde un ajutor serios şi susţinut pentru poliţia locală, sistemul judiciar şi organismele de supraveghere. înseamnă să se exercite o presiune directă asupra cleptocraţilor şi a libertăţii acestora de a face operaţiuni bancare, de a cheltui, de a-şi petrece vacanţele şi de a investi în străinătate. Mai presus de toate, înseamnă voinţa de a accepta faptul că, pe termen scurt, cleptocraţii nu vor fi mulţumiţi. Este foarte posibil ca aceştia să se îndrepte către alţi patroni, state pentru care

corupţia este un avantaj, nu o problemă. Aşa să fie. Trebuie să existe încrederea că, pe termen lung, aceştia – sau, mai probabil, succesorii lor politici – vor dori să reintre în graţii, precum şi înţelegerea faptului că aceasta nu va fi o luptă nici rapidă, nici uşoară.

în timp ce infracţiunea este un instrument din ce în ce mai util al statelor ostile, infractorii sunt pragmatici. Măsurile de creştere a riscurilor şi a costurilor unei astfel de colaborări sunt cele mai bune răspunsuri şi au demonstrat deja – aşa cum a descoperit Al-Qaeda – că funcţionează. Nu vom elimina, din păcate, niciodată infracţionalitatea, dar putem cel puţin să definim parametrii unui „gangsterism acceptabil”.

Vreţi să stiti mai mult?

Colecţia editată de Letizia Paoli, *The Oxford Handbook of Organized Crime,* OUP, 2014, nu este ieftină, dar acoperă tot domeniul, la fel ca şi cartea lui Misha Glenny, care poate constitui o lectură captivantă: *McMafia Seriously Organised,* Vintage, 2017. Există multe cărţi excelente despre infracţionalitate şi relaţia acesteia cu statul, printre care şi *Hidden Power: The Strategic Logic o] Organised Crime,* Hurst, 2016, de James

Cockayne, una dintre cele mai bune şi mai recente. Pentru o perspectivă antropologică fascinantă, a se vedea *Global Outlaws* de Carolyn Nordstrom, University of California Press, 2007. Cartea *Shopping for Bombs,* Hurst, 2006, a lui Gordon Corera este o lectură bună despre AQ Khan, iar în lucrarea mea *Vorî: Hoţi şi asasini. Supermafia rusă,* Editura Corint, 2022, examinez mai mult felul în care recurge Moscova la infractori în străinătate.

Partea a III-a

RĂZBOIUL ESTE PRETUTINDENI
ÎN JURUL NOSTRU

Capitolul 7

Viata

Cele patru camioane greu încărcate au intrat pe pod, cu o mulţime de protestatari în spatele şi în jurul lor. La capătul celălalt, mai multe sute de poliţişti şi trupe de securitate ridicau bastoane şi lansatoare de grenade. Nu au lăsat camioanele să treacă. Protestatarii au început să scandeze şi să huiduie, împingând scuturile de plastic antirevoltă, încercând să-şi facă loc prin falangă. Au început să zboare pietre, cărora le-au răspuns proiectilele de gaze lacrimogene şi bastoanele de cauciuc. Confruntarea sa transformat în încăierare şi, dintr-o dată, unul dintre camioane a luat foc, apoi şi al doilea. Protestatarii au afirmat că forţele guvernamentale le-au dat foc în mod deliberat, dar înregistrările camerelor de luat vederi au arătat mai târziu că acestea fuseseră lovite de un cocktail Molotov aruncat greşit de unul dintre protestatari. Acesta era podul Francisco de Paula Santander dintre Columbia şi Venezuela, în ziua de 23 februarie 2019. Şi ce se afla în aceste

camioane pe care forţele de securitate le împiedicau cu atâta înverşunare să intre în ţară? Propagandă antiguvernamentală? Arme de foc? Nu, alimente şi medicamente pentru o ţară care suferă de mari lipsuri şi de hiperinflaţie.

Ajutorul este rareori un fruct pur al altruismului. Preşedintele venezuelean recent reales, Nicolás Maduro, a guvernat o perioadă de administrare defectuoasă, de corupţie şi dependenţă nechibzuită faţă de exporturile de petrol. Ţara care până nu demult, în 2001, fusese cea mai bogată din America de Sud, se prăbuşea în haos. Inflaţia ajunsese la cote stratosferice în decursul unui singur an, crescând de la 9% la nivelul de la începutul anului 2018, la 10 milioane de procente. Unul din zece venezueleni, de la fermieri săraci la tineri tehnocraţi strălucitţi, a fugit din ţară. Crima organizată, care lucrează adesea mână în mână cu oficialii corupţi, s-a dezlănţuit: rata crimelor era aproximativ dublă faţă de cea din Columbia, chiar şi în perioada de apogeu a războiului nedeclarat al Bogotei împotriva narcoteroristilor.

Iritate de mult timp de retorica incendiară şi de politicile hazardate de stânga ale lui Maduro şi ale ocrotitorului şi predecesorului său, Hugo Chávez, SUA

şi-au schimbat atitudinea şi au început să acorde sprijin liderului opoziţiei, Juan Guaidó. Acesta a candidat la alegerile prezidenţiale din partea partidului social-democrat Voinţa Populară şi – pe bună dreptate – a denunţat votul ca fiind fraudat. în ianuarie 2019, cu o lună înainte de proteste, Guaidó declarase că va prelua puterea ca preşedinte interimar în calitatea sa de preşedinte al Adunării Naţionale. Din punct de vedere constituţional, acest lucru ar fi putut fi legal, dar, practic, a fost un eşec. în ciuda afirmaţiilor sale că majoritatea forţelor de securitate îl vor susţine şi cu toate că a fost recunoscut rapid de SUA, Canada şi multe ţări din America Latină şi din Europa, Guaido nu a putut să-l răstoarne de la putere pe Maduro şi i s-a interzis să părăsească ţara.

Mai târziu, în mai 2020, avea să aibă loc o incursiune militară eşuată sau mai degrabă o farsă, când doi mercenari americani şi o echipă de 60 de rebeli venezueleni au lansat o încercare nebunească de a ocupa aeroportul, de a-l captura pe Maduro şi de a răsturna tot regimul. Nu este deloc surprinzător că aceştia au fost în curând arestaţi de forţele guvernament Deşi fostul consilier pentru securitate naţională, John

Bolton, a afirmat că
Donald Trump a spus că ar fi „cool” să invadeze Venezuela, în practică, Washingtonul era foarte conştient de riscurile unei confruntări directe cu un 5 regim care alinia peste 120 000 de soldaţi şi paramilitari şi avea capacitatea de a folosi apărarea naţiunii împotriva „yankeilor” ca potenţial instrument de mobilizare a legitimităţii publice.
în schimb, au căutat o cale să o submineze.
Situaţia umanitară era, fără îndoială, dezastruoasă. Guaido, probabil motivat de o compasiune autentică, dar şi de un calcul politic, a subliniat în mod special necesitatea de a răspunde nevoilor imediate ale venezuelenilor obişnuiţi. El a făcut apel la ajutor. în mod similar, deşi motivate nu numai de raţiuni de stat, multe dintre ţările care au răspuns – inclusiv SUA, unde conducerea acţiunii de ajutorare a fost preluată de Bolton, nu de oficialităţi – au văzut acest lucru şi ca pe o modalitate de a-l susţine pe
Guaido şi de a scoate în evidentă eşecurile regimului. Drept răspuns, Maduro a preferat să-şi taie singur craca de sub picioare, decât să accepte săi fie lezat orgoliul, afirmând sfidător că „vor să ne trateze ca pe nişte cerşetori... Aici nu există nicio criză umanitară”. A

continuat să susţină în mod neverosimil că „Venezuela nu este o ţară a foametei. Dispune de un nivel nutritiv ridicat şi acces la hrană”, deşi cercetătorii aflaseră că 80% din populaţie era afectată de insecuritate alimentară. De aici şi scenele tragic de ridicole de pe podul de la Francisco de Paula Santander, repetate şi în alte puncte de trecere a frontierei, ba chiar şi pe mare, unde o navă din Puerto Rico a încercat să livreze ajutoare, dar a fost respinsă de marina venezueleană sub ameninţarea că se va trage asupra ei.

O tragedie pentru venezuelenii obişnuiţi, cărora le erau destinate ajutoarele, dar o victorie cinică pentru duşmanii lui Maduro, indiferent cum s-ar fi rezolvat conflictul. Dacă ajutorul ar fi fost acordat, acesta l-ar fi umilit pe Maduro. Dar spectacolul grotesc al paramilitarilor care au respins cu forţa convoaiele a devenit un simbol puternic de delegitimare a regimului atât în ţară, cât şi în străinătate. Deşi atât China, cât şi Rusia l-au sprijinit conştiincios pe Maduro, chiar şi Moscova a fost în mod clar stânjenită de această situaţie.

Război împotriva poporului

Războiul este iad, iar modalităţile în care este purtat sunt adesea infernale. înfometarea inamicului a fost o practică

uzuală a conflictelor de-a lungul istoriei. Chiar şi mai rău, răspândirea deliberată a bolilor a fost o tactică perfidă folosită de combatanţi din întreaga lume, de la cadavrele victimelor ciumei pe care mongolii le-au catapultat în oraşele asediate în secolul al XlII-lea, până la păturile pline de variolă dăruite nativilor americani la Fort Pitt în secolul al XVIII-lea. în Renaştere, apropierea dintre oraşe şi comerţul regulat au făcut ca astfel de strategii să fie sinucigaşe (microbii nu respectă graniţele), iar în locul lor s-a recurs la jefuirea oraşelor pentru a se obţine o pradă sau, mai indirect, pentru a viza baza agrară a rivalului.

în fond, oraşele se dezvoltaseră tocmai datorită creşterii randamentului culturilor agricole, ceea ce a permis creşterea populaţiei care lucra în comerţ şi în industrie, nu în agricultură. Pe scurt, erau oameni care se bazau pe alţi oameni pentru a-şi asigura hrana. Când comandantul mercenar englez sir John Hawkwood şi-a lansat Marele Raid asupra Toscanei în vara anului 1375, a văzut că ameninţarea cu colapsul agrar era o armă puternică împotriva oraşelor care depindeau de zonele rurale din jur. Acest lucru, şi nu asaltul direct, i-a oferit o modalitate de a obliga oraşele să plătească o răscumpărare. Rezistenţa

Pisei l-a determinat să înceapă să răpească ţărani şi, mai ales, să confişte vite. Pisa a capitulat, plătind 30 500 de florini – de peste trei ori mai mult decât capitalizarea iniţială a Băncii Medici – ca să fie lăsată în pace. Astfel de raiduri au devenit o caracteristică obişnuită a războiului din Renaştere, lovind nu în cap, ci în stomac.

Dar, de obicei, acest lucru se întâmpla în contextul unor operaţii militare. Astăzi, într-o epocă în care armele biologice de distrugere în masă sunt pe bună dreptate interzise şi evitate, răspândirea foametei şi a bolilor a fost înlocuită de controlul selectiv al remediilor acestora. Ajutoare, apă, medicamente: toate aceste ajutoare umanitare au fost – nu întotdeauna, dar se poate spune că din ce în ce mai mult – transformate în arme pentru a îngenunchea duşmanii şi a discredita regimurile, la fel cum migranţii devin arme în conflictele politice nedeclarate. Pe măsură ce ne apropiem de o epocă în care chiar şi controlul asupra vremii (şi, prin urmare, asupra randamentului culturilor agricole) devine o practică, umanitarismul a devenit un potenţial instrument de manipulare a statului şi, uneori, de război sub acoperire.

Un mic ajutor pentru prietenii mei

Planul Marshall, numit oficial Planul de Redresare Europeană, a fost, fără îndoială, cel mai impresionant şi mai reuşit proiect de ajutorare din istorie. între 1948 şi 1951, SUA au cheltuit peste 12 miliarde de dolari (aproximativ 130 de miliarde de dolari la valoarea din 2020) pentru reconstrucţia Europei distruse de cel de-Al Doilea Război Mondial. Din această sumă, 5% a mers către CIA pentru o serie de activităţi politice secrete şi operaţiuni de influenţare politică, precum înfiinţarea de fronturi anticomuniste şi finanţarea

ziarelor[5] care le susţineau. Cu[îl] toate acestea, este probabil corect să spunem că întregul Plan Marshall a fost în acelaşi timp un act de generozitate supremă, dar şi de manipulare cinică. A fost, în realitate, un ajutor condiţionat, menit să reconstruiască statele europene ca democraţii liberale capitaliste, motiv pentru care Stalin nu numai că l-a refuzat pentru URSS, dar a şi interzis ţărilor recent cucerite din Europa Centrală din viitorul Pact de la Varşovia să accepte această generozitate. Efectul nu a fost doar o redresare economică spectaculoasă, ci şi o stabilizare politică a Europei Occidentale, stopând şi inversând ascensiunea sentimentului procomunist şi susţinând regimurile care

au văzut în America un aliat vital, precum şi un partener comercial.

Ajutorul este deseori – unii ar spune aproape întotdeauna – un act politic. El reflectă valorile şi ipotezele donatorilor (cu privire la moralitatea cheltuirii banilor de dragul străinilor şi care sunt cauzele şi ţările care merită mai mult să fie ajutate) şi este adesea folosit ca pârghie pentru a obţine câştiguri politice în ţară şi în străinătate. Există un motiv pentru care loturile de alimente USAID sunt etichetate cu mândrie ca atare, în roşu, alb şi albastru, pentru ca să nu existe nicio îndoială în legătură cu faptul că donatorul generos este Unchiul Sam. (Şi, într-adevăr, de ce gangsterii japonezi din Yakuza au făcut atât de mare caz de furnizarea lor de ajutoare de urgenţă după cutremurul devastator în 1995 şi după tsunamiul în 2011: au vrut să li se recunoască pe deplin meritele pentru fapta lor bună.) în plus, bugetele pentru ajutor sunt adesea protejate şi extinse prin apeluri la interesul naţional.

Ajutorul este prezentat ca un mijloc de prevenire a influxurilor nedorite de migranţi (prin sprijinirea economiilor ţărilor mai sărace pentru a evita foametea), de reducere a terorismului (prin sprijinirea statelor falimentare), de a câştiga noi pieţe de desfacere (prin

dezvoltarea cererii locale) sau de a lupta împotriva influenţelor politice ostile.

în 2020, când a anunţat că Departamentul pentru Dezvoltare Internaţională (DflD), cu bugetul său de 14 miliarde de lire sterline pentru ajutor, a fost trecut la Foreign Office, premierul britanic Boris Johnson a spus în mod explicit că face acest lucru pentru „a maximiza influenţa britanică”. în opinia sa, „de prea mult timp, ca să fim sinceri, ajutorul Marii Britanii pentru străinătate a fost tratat ca un fel de bancomat gigantic din cer, care poate fi folosit fără nicio referire la interesele britanice, la valorile pe care Marea Britanie doreşte să le exprime sau la priorităţile diplomatice, politice sau comerciale ale guvernului”. Ca exemplu, premierul a spus că Marea Britanie a acordat „la fel de mult ajutor Zambiei ca şi Ucrainei, deşi aceasta din urmă este vitală pentru securitatea europeană. Dăm de 10 ori mai mult ajutor Tanzaniei decât acordăm celor şase ţări din Balcanii de Vest, care sunt extrem de vulnerabile la ingerinţele ruseşti”.

A fost o declaraţie neobişnuit de sinceră, dar a reflectat o diviziune crucială între cei care vor ca ajutorul să ajungă la aceia care au cea mai mare nevoie de el şi cei care vor ca acesta să ajungă acolo unde statul donator are cea

mai mare nevoie de el. în fond, PIB-ul pe cap de locuitor al Ucrainei este aproape dublu faţă de cel al Zambiei, dar aceasta este, în acelaşi timp, o ţară strategică şi care se confruntă cu presiunea rusă. Adevărul este că, în general, aceasta din urmă a dominat procesul, nu doar în Marea Britanie, ci în majoritatea ţărilor donatoare.

Există diverşi indici care ar putea fi utilizaţi pentru a evalua care sunt cele mai sărace ţări din lume, însă prin combinarea ultimilor cinci din fiecare, 11 ţări par să fie – mai mult sau mai puţin consensual – în topul celor mai sărace: Burundi, Republica Centrafricană, Republica Democrată Congo, Eritreea, Liberia, Malawi, Niger, Somalia, Sudanul de Sud, Tadjikistan şi Uganda. în schimb, conform propriilor calcule ale Marii Britanii, primii cinci beneficiari ai ajutorului britanic sunt Bangladesh, Etiopia, Nigeria, Pakistan şi Siria. în ce priveşte SUA, norocoşii câştigători sunt Afganistan, Etiopia, Irak, Israel şi Iordania. Primii cinci pentru Germania – care în 2020 a anuntat că ţările care sunt „rezistente la reforme şi predispuse la corupţie şi la încălcări ale drepturilor omului vor pierde statutul prioritar pentru ajutor – sunt China (care are un PIB total de aproximativ patru ori mai

mare decât al Germaniei şi o corupţie endemică), India, Columbia, Indonezia şi Siria. Şi putem merge mai departe, evidenţiind o lipsă clară de legătură între fluxurile de ajutor şi nevoile practice. Ajutorul a fost întotdeauna şi va continua probabil să fie puternic dependent de politica de stat: securitate, geopolitică şi comerţ. Totuşi, acest lucru ar putea deveni din ce în ce mai evident, întrucât China îşi îmbină din ce
în ce mai mult propriul program de ajutor în dezvoltare cu programul investiţiilor din cadrul iniţiativei „Noul Drum al Mătăsii”, SUA, sub conducerea lui Donald Trump, au susţinut o abordare pur tranzacţională a angajamentului internaţional, iar lumea postideologică este, de asemenea, din ce în ce mai competitivă.

Strictul necesar

Statele dau şi tot statele iau. Ajutorul extern, în valoare de aproximativ 170 de miliarde de dolari la nivel mondial, poate fi folosit de donatori ca un morcov (din alternativa „morcov/băţ”) oferit ţărilor suficient de prietenoase, suficient de interesante sau suficient de înfricoşătoare ca să merite să fie ajutate. Cu toate acestea, potenţialii beneficiari concurează şi ei nu doar pentru o parte

din acest ajutor, ci şi pentru a-i aţâţa pe donatori între ei, scoţându-şi la licitaţie loialitatea sau agendele în favoarea celui mai generos ofertant. în 1956, atunci când SUA au dat înapoi de la promisiunile de a finanţa barajul de la Aswan din Egipt, sovieticii au sărit în ajutor, văzând o şansă de a câştiga un aliat important din punct de vedere strategic. Astăzi, ţări precum Pakistanul navighează cu abilitate între SUA şi China, iar în 2018, când Washingtonul a suspendat un ajutor de 1,3 miliarde de dolari, Beijingul a oferit în schimb împrumuturi şi investiţii suplimentare. Un studiu publicat în 2006 de Ilyana Kuziemko şi Eric Werker în *Journal of Political Economy,* cu titlul „Cât valorează un loc în Consiliul de Securitate?”, a constatat chiar că ţările care ocupă locuri prin

rotaţie în organul de conducere al ONU se puteau aştepta şi chiar aşteptau să primească mai mult ajutor, implicit în schimbul voturilor lor: în medie, 16 milioane de dolari în plus pe an din partea SUA şi 45 de milioane de dolari în cazul în care erau în joc probleme-cheie.

Şi invers, accesul la resursele fundamentale poate fi blocat, controlat şi restricţionat, pot deveni ostatice ale intereselor geopolitice. Să luăm în

considerare una dintre nevoile umane fundamentale: apa. Mai ales în condiţiile în care schimbările climatice epuizează câteva dintre rezervele existente şi pun în pericol agricultura din regiunile mai calde, aceasta devine cu atât mai preţioasă şi, prin urmare, dobândeşte o valoare strategică. S-ar putea foarte bine să asistăm la „războaie ale apei” în viitor, dar între timp există multe posibilităţi de a transforma accesul la ea într-o armă.

Astfel, barajul Kishanganga din India alimentează o hidrocentrală inaugurată în 2018, dar în acelaşi timp deviază apa din râul Jhelum, care curge mai departe pe teritoriul duşmanului ei permanent, Pakistanul. Acest lucru privează Pakistanul de aproximativ o treime din apa care curge în mod normal în Jhelum. Islamabadul a afirmat că acest lucru reprezintă o încălcare a unui tratat din 1960 şi a reuşit să obţină o hotărâre internaţională, conform căreia India trebuia să coboare în mod substanţial înălţimea barajului. Totuşi, în momentul în care scriu această lucrare, Pakistanul susţine că India încalcă în continuare legea – şi între timp India generează într-adevăr energie pe cheltuiala Pakistanului.

De asemenea, deşi Kievul nu a reuşit să împiedice Rusia să ocupe şi să anexeze Crimeea în 2014, peninsula depinde de

apa din interiorul Ucrainei. Prin oprirea fluxului de apă din canalul Crimeei de Nord, Kievul i-a forţat pe locuitorii peninsulei să recurgă la apa din propriile lor fântâni şi rezervoare, care au început să sece în mod constant. Moscova a fost nevoită să depună eforturi şi să cheltuie bani pentru instalarea de conducte şi forarea mai multor puţuri, dar nivelul apelor subterane continuă să scadă tot mai mult. în viitorul previzibil, Crimeea se va confrunta cu o penurie de apă pentru oameni şi agricultură deopotrivă. Este foarte posibil ca Moscova să fie nevoită să finanţeze proiecte costisitoare de desalinizare pentru a se putea folosi apa de mare. Este acesta un război? O infracţiune? Pur şi simplu un refuz de a subvenţiona ocuparea peninsulei de către Moscova? Specificul acestui stil modern de competiţie strategică se bazează tocmai pe faptul că este greu să i se aplice definiţii clare şi este uşor de contestat. Cel puţin până în prezent, în Crimeea nimeni nu moare de foame, iar sistemul de sănătate este intact şi funcţionează.

Apa şi hrana sunt indisolubil legate. La fel sunt şi apa şi sănătatea. în 2020, miliţiile susţinute de Turcia în nord-estul Siriei, în mod aproape sigur cu aprobarea Ankarei (poate chiar la instigarea

acesteia), au început să profite de faptul că exercitau controlul asupra staţiei de alimentare cu apă Alouk pentru a întrerupe aprovizionarea regiunilor controlate de kurzi, în care erau izolate peste un milion de persoane. Cererea lor era ca regiunile kurde să le furnizeze mai multă energie electrică, dar la nivel local se credea că acest lucru făcea parte dintr-o campanie mai amplă pentru a-i forţa să accepte dominaţia turcă. Ceea ce a făcut din acest lucru o problemă şi mai mare a fost că a coincis cu pandemia de coronavirus, când spălatul pe mâini, pentru care este nevoie de apă curată, a fost un factor de protecţie crucial. Un popor aflat în mijlocul unui război civil, care îşi duce existenţa de azi pe mâine, nu va avea rezerve însemnate de dezinfectant antiviral pentru mâini.

Blocarea accesului la asistentă medicală este

folosită deprimant de[5] frecvent ca tactică în războaiele civile. într-adevăr, în Siria, guvernul a bombardat în mod sistematic spitale şi clinici din regiunile rebele, pentru a-i pedepsi şi a-i determina pe rebeli să se predea. De exemplu, în 2018, când forţele guvernamentale au lansat o ofensivă asupra regiunii Ghouta de Est, capacitatea spitalelor acesteia ar fi fost înjumătăţită în doar patru zile de

bombardamente intensive şi, nu în ultimul rând, de avioanele mai avansate şi piloţii mai pricepuţi ai aliaţilor ruşi ai sirienilor. Drept urmare, au reapărut boli precum poliomielita şi tuberculoza. Extinderea acestei politici la cei din afara graniţelor proprii este cât se poate de imorală şi reprezintă, de asemenea, un alt exemplu de folosire a necesităţilor umane de bază ca mijloc de şantajare a statului.

Pe lângă hrană, apă şi asistenţă medicală, de ce altceva mai au nevoie oamenii? Căldură şi lumină, iar energia este o altă sursă de şantaj. Atunci când încă îşi mai putea permite să închidă robinetele şi controlul său asupra pieţei nu fusese încă subminat de rezervele abundente de gaz natural lichefiat – care poate fi transportat în cisterne şi este astfel mai flexibil decât gazul obişnuit, care se deplasează doar prin conducte –, Moscova a recurs de mai multe ori la suspendarea selectivă a furnizării de gaze pentru a exercita presiuni asupra Ucrainei. După ce a menţinut preţurile la energie la un nivel scăzut în mod artificial pentru a-l recompensa pe preşedintele Leonid Kucima între 1994 şi 2005 pentru politica sa relativ prietenoasă, Rusia a pedepsit noul spirit de independenţă al Kievului prin constrângeri coercitive în materie de aprovizionare. în 2006,

aceasta a întrerupt atât aprovizionarea Ucrainei, cât şi a Georgiei, iar apoi din nou a Ucrainei în 2009. în acest din urmă caz, toate gazele ruseşti către Ucraina au fost oprite timp de 13 zile în luna ianuarie – o lună ianuarie dură şi rece – ceea ce, întâmplător, a întrerupt şi aprovizionarea Europei de sud-est. Un nou acord a fost încheiat, iar Kievul a fost avertizat cu privire la cât de periculos poate fi să conteşti puterea Moscovei. în timp ce corporaţia rusă de gaze Gazprom a pierdut un venit estimat la 1,5 miliarde de dolari, Kremlinul a considerat, probabil, că acesta a fost exact preţul războiului.

Război cu oamenii, război cu poporul

Bineînţeles, presiunea exercitată într-o direcţie se poate îndrepta şi în altă direcţie. Când Moscova a stârnit revolte în regiunea ucraineană Donbas, Kievul i-a numit pe oamenii blocaţi acolo – în mod disproporţionat bătrânii, care nu au putut sau nu au vrut să se dezrădăcineze şi să se mute în vest – victime ale agresiunii ruseşti. în practică însă se poate spune că i-a tratat ca pe nişte colaboraţionişti şi a încetat să le mai plătească pensiile, dacă nu reuşeau să treacă linia frontului pentru a le încasa. Potrivit Misiunii ONU de monitorizare a drepturilor omului în Ucraina, 700 000 de persoane şi-au

pierdut accesul la pensii ca urmare a acestui fapt. Se poate discuta despre ceea ce este corect şi ceea ce este greşit în aceste mişcări, dar în felul acesta Kievul a pus pe seama Moscovei, în calitate de suzeran, protector şi creator al „Republicilor Populare” rebele Donbas şi Lugansk, o problemă umanitară.

Oamenii nevinovaţi sunt, şi se poate spune că au fost întotdeauna, arme de război. Purificarea etnică, strămutarea comunităţilor considerate ostile sau pur şi simplu străine o consecinţă oribilă a conflictului, de la internarea şi relocarea în masă a „populaţiilor periculoase”, cum ar fi uigurii musulmani din nord-vestul Chinei, până la adevărate masacre şi expulzări, cum au fost cele practicate de sârbi împotriva musulmanilor şi croaţilor din fosta Iugoslavie şi de către Hutu împotriva populaţiei Tutsi din Rwanda, ambele în anii '90. Cu toate acestea, migraţia, sau chiar şi numai ameninţarea acesteia, este de asemenea în prezent o armă de o relevanţă deosebită a războiului politic.

între ţărmurile Libiei şi insula italiană Lampedusa sunt mai puţin de 500 km de mare, astfel că Libia a devenit una dintre cele mai mari porţi speciale de acces pentru migranţii africani care doresc să ajungă în Europa, alimentată de un

sistem complex de rute care pornesc din Senegal de pe coasta de vest a Africii, până în Etiopia şi Somalia în est. La începutul anilor 2000, dictatorul Muammar Gaddafi a început să colaboreze cu Uniunea Europeană cu scopul de a controla fluxul de migranţi, pentru care ţara sa era plătită în numerar, şi şi-a depăşit statutul de paria pe care şi-l câştigase din cauza sprijinului acordat în trecut terorismului. în 2011 însă au izbucnit proteste şi, dornic să împiedice UE să sprijine opoziţia, Gaddafi i-a avertizat pe europeni să înceteze, căci altfel „voi suspenda cooperarea în domeniul migraţiei şi Europa se va confrunta cu un potop uman dinspre Africa de Nord”.

Afirmaţia este discutabilă – căci măsurile 5 represive dure au transformat rapid protestele în război civil, iar până în octombrie „colonelul” era mort –, dar lecţia sa a dat roade. Astăzi, Libia este încă răvăşită de un război civil, dar unul dintre motivele pentru care ţările din sudul Europei, precum Italia şi Franţa, sunt implicate activ este tocmai faptul că trebuie să controleze potenţiala „armă a migraţiei” la care ar putea să recurgă un nou lider libian.

Şi nu este doar o ameninţare potenţială:

a se vedea Siria şi Turcia. Războiul Civil Sirian, care a început în acelaşi an fatidic, 2011, şi care, de asemenea, nu dă semne că se apropie de sfârşit, a generat niveluri masive de migraţie, unele către alte părţi ale ţării, altele peste graniţele sale. Milioane de sirieni au fugit în ţara vecină, Turcia. în toamna anului 2019, forţele turceşti şi aliatii lor locali au lansat o ofensivă în nordul Siriei. Au murit civili, iar ţările UE au criticat operaţia, ameninţând cu sancţiuni. Drept răspuns, preşedintele turc Recep Tayyip Erdogan a avertizat că va „deschide porţile şi va trimite 3,6 milioane de refugiaţi spre voi”, dacă nu vor înceta să mai numească atacul său „invazie”. A urmat un boicot al UE la vânzările de arme către Turcia, dar, în loc să fie obligatoriu, a fost doar voluntar. La fel, UE şi-a moderat limbajul: „invazie” a devenit „acţiune militară unilaterală”. Ankara a continuat să se confrunte cu critici publice, dar mereu belicosul Erdogan îşi desfaşurase „arma migraţiei în masă” şi îşi asigurase un sprijin cel puţin parţial din partea Europei.

Diplomaţia coronavirusului

Poate că cel mai grăitor exemplu al modului în care sănătatea poate fi folosită ca un instrument de soft power, pe de o

parte, şi de coerciţie, pe de altă parte, este oferit de pandemia COVID-19 din 2020. Moscova a văzut aici o oportunitate de a încerca să recâştige terenul pierdut în Occident fără a fi nevoită să-şi schimbe substanţial politicile. în cadrul campaniei „Din Rusia cu drag”, au fost trimişi

medici şi echipamente medicale (uneori de valoare îndoielnică) în Serbia, aliatul de nădejde, în prietenoasa Italie şi chiar în SUA.

Imaginile camioanelor vopsite în alb care străbat o ţară membră NATO, Italia, şi a unui uriaş avion militar de marfa An-124 care aterizează pe Aeroportul Internaţional „John E Kennedy” din New York s-au bucurat fără îndoială de o receptare foarte bună acasă. Câştigurile în străinătate au fost mai limitate. Această iniţiativă a devenit, în mod caracteristic, o şmecherie concurenţială. S-a dovedit că o parte din transportul rusesc către SUA a fost plătită de Fondul rus de Investiţii Directe, fond de investiţii suveran de stat aflat pe o listă de sancţiuni a SUA.

în schimb, un lot de ventilatoare a fost trimis ulterior la Moscova sub auspiciile USAID, Agenţia Americană pentru Dezvoltare Internaţională, care fusese expulzată din Rusia în 2012. Acţiune şi

reactiune.

Pe de altă parte, contrastul dintre iniţiativa impresionantă a Rusiei şi ceea ce părea a fi indiferenţa partenerilor din UE a contribuit cu siguranţă la consolidarea euroscepticismului în creştere din Italia. Un sondaj din aprilie 2020 a constatat că 32% dintre respondenţi au descris Rusia ca prieten, iar 45% dintre respondenţi au considerat Germania un duşman, în ciuda faptului că, în timp ce Moscova a donat doar 300 000 de măşti de protecţie, Parisul şi Berlinul au trimis câte 2 milioane fiecare. în materie de relaţii publice, acesta a fost un fel de succes, dar astfel de operaţiuni au efecte de scurtă durată. Ele sunt mai eficiente atunci când acţionează în concordanţă cu opinia publică – de exemplu, mizând pe euroscepticismul Italiei şi pe relaţiile tradiţionale apropiate cu Rusia – şi, mai presus de toate, ca fiind doar o parte a unei campanii pe termen lung pentru a câştiga soft power.

Beijingul, în schimb, părea nesigur dacă să joace rolul poliţistului bun sau al poliţistului rău şi a renunţat prea repede la prima variantă. Şi Bejingul a lansat o campanie intensă de asistenţă medicală strategică şi de performanţă, foarte bine direcţională către clienţi şi către cei pe care dorea să-i curteze, din Spania până

în statele din Golf, din Kazahstan până în Columbia. (Şi s-a trezit din nou în competiţie cu Taipeiul: Palau nu a primit nimic de la China, ci doar măşti, termometre şi truse de testare din Taiwan.) Cu toate acestea, se pare că guvernul chinez s-a grăbit să renunţe la această abordare. în schimb, s-a arătat sensibil până la hipersensibilitate cu privire la eventualul său statut de sursă originală a ceea ce Trump a descris în diverse moduri ca „virusul Wuhan” sau, într-un acces de grosolănie, „Kung Fiu”. Atunci când premierul australian Scott Morrison a făcut sugestia aparent blândă că ar trebui să existe o anchetă internaţională cu privire la originile COVID-19, presa de stat chineză l-a pus la stâlpul infamiei pentru că l-a „atacat pe panda”, una dintre cele mai bizare invective din lexiconul politic al Beijingului. Ministerul Culturii şi Turismului a afirmat că a existat o „creştere semnificativă” a numărului de „atacuri rasiste împotriva chinezilor şi a persoanelor asiatice” şi au fost impuse sancţiuni pentru o serie de importuri australiene. Într-un mod mai sinistru, un australian care fusese arestat cu şapte ani înainte pentru contrabandă cu droguri în China a fost brusc condamnat la moarte, iar un atac cibernetic care se

presupune că provenea din China a lovit o gamă largă de sisteme guvernamentale şi comerciale australiene.

Nu e cazul să disperăm

Vieţile civililor au fost întotdeauna nu doar subiecte ale războiului, ci şi obiective uneori, ba chiar şi arme ale acestuia. Poate că ne-ar plăcea să credem că dacă faci bine, aceasta reprezintă o recompensă în sine şi, în multe feluri, aşa şi este. Dar, uneori, se pare că e mai uşor şi mai eficient să fii crud. Ameninţările lui Gaddafi şi ale lui Erdogan, modul în care foametea şi bolile au fost folosite ca arme în Siria şi Yemen, camioanele în flăcări de la graniţa venezueleană – toate acestea par să sugereze că barbaria funcţionează.

Aceasta poate câştiga într-un anumit moment şi într-un teatru de operaţii, dar, în realitate, astfel de strategii creează un mediu mai periculos pentru toată lumea. Soluţia nu este doar să denunţăm aceste procedee drept un lucru cumplit, să ţinem discursuri emoţionante la ONU şi să facem apel la înţelegerea unor dictatori a căror reputaţie este oricum atât de pătată, încât nu mai poate fi refăcută. Trebuie mai degrabă să ne amintim că statele sunt rareori mânate de altruism, iar uneori trebuie să privească dincolo de

sarcinile imediate pe care le au.

Soluţia este să înţelegem măsura în care câştigurile pe termen scurt ale recurgerii la (sau abuzului) de umanitarism şi ajutor sunt depăşite de pericolele pe termen lung. Valurile de migranţi, pandemiile mutante, armatele de insurgenţi şi terorişti isterizate de furie, de foamete şi de sentimentul că sunt trădaţi – toate acestea sunt costuri ale inegalităţii globale.

Nu este nevoie să se pună capăt ajutorului de stat, nici să se pretindă că acesta este un program global apolitic de securitate socială. Dimpotrivă, el trebuie să fie utilizat în mod inteligent şi combinat cu măsuri eficiente pentru a aduce stabilitate în ţările străine. Este uşor să ne pierdem într-o preocupare egocentrică referitoare la „atitudinile coloniale”, care se presupune că sunt codificate în cadrul programelor de ajutor şi de dezvoltare, sau să trecem cu vederea modul în care, în ciuda eforturilor curajoase de a încerca să ne asigurăm că ajutorul ajunge acolo unde este nevoie de el, prea mult ajunge de fapt să fie deturnat de cleptocraţi şi se întoarce pur şi simplu în Occident, în depozitele bancare sau în achiziţionarea de maşini şi proprietăţi de lux. După cum a afirmat Pablo Yanguas în lucrarea sa

încântător de provocatoare *Why We Lie About Aid,* „indiferent ce formă ia ajutorul, acesta va avea întotdeauna un efect profund asupra actorilor locali, legitimându-i pe unii şi delegitimându-i pe alţii”.

Există un adevăr în proverbul „dă-i unui om un peşte şi îl hrăneşti pentru o zi, învaţă un om să pescuiască şi îl hrăneşti pentru o viaţă întreagă”. Dar, aşa cum au învăţat somalezii, nu prea mai contează să ştii să pescuieşti, dacă toate resursele de peşte au fost jefuite. Şi, aşa cum au descoperit multe alte comunităţi marginale din întreaga lume, dacă peştele pe care îl prinzi este apoi confiscat de către baronii războiului, de cleptocraţi sau de alţi exploatatori, atunci tot flămânzi veţi rămâne. Puţine ţări occidentale doresc cu adevărat să se implice serios în construcţia unor naţiuni, identificând-o cu activitatea aparent nesfârşită şi fără rezultat a campaniilor americane din Irak şi din Afganistan. Cu toate acestea, furnizarea de alimente şi de medicamente reprezintă peşte doar pentru o zi, ba chiar şi încercările de a sprijini economiile locale şi firmele care încep de la zero nu sunt adesea mai mult decât peşte pentru o săptămână, căci acestea sunt repede zdrobite de forţele pieţei şi de prădătorii locali. În cazul în

care ajutorul şi dezvoltarea sunt transformate în arme, atunci acest lucru trebuie să se facă nu în interesul imediat al donatorului, ci pentru a asigura şansele de supravieţuire pe termen lung ale beneficiarilor. Iar acest lucru înseamnă că trebuie să ne concentrăm la fel de mult pe crearea de structuri guvernamentale capabile, reprezentative şi oneste, cât şi pe săparea de puţuri şi distribuirea de vaccinuri.

Dambisa Moyo, zambiană care a ajuns să lucreze la Goldman Sachs şi la Banca Mondială, a întrebat: „Ce s-ar întâmpla dacă ţările africane ar primi una după alta un telefon în care li s-ar spune că, în exact cinci ani, robinetele de ajutor vor fi închise pentru totdeauna?” Părerea ei era că acest lucru ar fi un apel de trezire stimulativ, care ar sili ţările să se orienteze rapid către creşterea comerţului şi a atractivităţii pentru investiţiile străine. Desigur, există riscul ca unele ţări să-şi deschidă aripile şi să-şi ia zborul, în timp ce altele se vor prăbuşi şi vor lua foc. Şi, bineînţeles, China le va cumpăra pe toate cele aflate între extreme. Astfel de idei provocatoare funcţionează probabil mai bine pe hârtie decât pe teren, dar ele ne obligă pe toţi să recunoaştem că strategiile actuale de ajutorare au fost mult prea des

ineficiente.

Este imposibil să se deconecteze ajutorul de politică, indiferent că este vorba de perturbarea sau de consolidarea sistemelor sociale şi politice existente. Cel mai bun lucru pe care îl putem face este să ne asigurăm că ajutorul este o forţă nu doar pentru supravieţuire, ci în slujba binelui – şi că tentaţiile geopolitice de a transforma în arme necesităţile de bază ale vieţii sunt combătute şi

>33 pedepsite.

Vreţi să stiti mai mult?
> > 5

Pe lângă lucrarea *Why We Lie About Aid: Development and the Messy Politics of Change,* Zed, 2018, de Pablo Yanguas, printre scrierile critice sau pline de imaginaţie despre ajutor şi dezvoltare se numără Dambisa Moyo, *Dead Aid,* Penguin, 2010, şi Giles Bolton, *Aid and Other Dirty Business: How Good Intentions Have Failed the World's Poor,* Ebury, 2008. Cartea lui William Easterly, *The White Maris Burden: Why the West's Ejforts to Aid the Rest Have*

Done SoMuch IU and So Little Good, OUP, 2006, poate avea o abordare diferită, dar este un clasic al domeniului.

Capitolul 8

Legislaţia

în 2012, nava MV Alaed, *o navă de marfă sub pavilionul statului Curaţao, a pornit la drum din portul rusesc Kaliningrad către Siria, transportând rachete şi elicoptere de luptă recondiţionate pentru regimul asediat din Damasc. Uniunea Europeană impusese un embargo asupra vânzării de arme către Siria, deoarece acestea erau folosite în suprimarea brutală a opoziţiei. Cu toate acestea, nava era proprietatea unei companii ruse, Femco, şi înregistrată într-o insulă destul de autonomă din Antilele Olandeze. Nu intenţiona să acosteze în niciun port european pe drum şi, de fapt, a urmat un traseu destul de ocolit, cu schimbări frecvente de curs, aparent pentru a fi mai greu de urmărit şi, de asemenea, pentru a evita apele teritoriale europene.*

Acest lucru ar fi putut duce la o dispută internaţională majoră, dar, în timp ce diplomaţii se certau, nava continua să navigheze. în filme, aceasta ar fi constituit o misiune pentru un singur

superspion sau pentru o echipă neînfricată de comando, care ar fi scufundat nava sau ar fi capturat-o şi ar fi obligat-o să meargă într-un port prieten. La ce armă a recurs guvernul britanic? Cine a decis că era mai

înfricoşător şi mai formidabil decât o trupă de operatori ai Serviciului Special Naval? Industria asigurărilor.

Punctul central al industriei mondiale de asigurări maritime este Lloyd's, din Londra, unde se cumpără şi se vând poliţele, unde se reasigură şi se subscriu navele. Toate cele opt nave din flota Femco erau asigurate la Standard Club, o asociaţie de asigurări mutuale condusă de Londra, iar guvernul britanic a avut o discuţie discretă cu ei. Şi dintr-o dată, asigurarea Femco a fost retrasă, exact atunci când vasul se afla cam la 80 km de coasta de nord a Scoţiei.

y

Asigurătorii au spus pur şi simplu că Femco „a încălcat regulile interne" şi nu are nimic de-a face cu nicio acţiune guvernamentală, deşi unele surse au sugerat ulterior că ar fi fost ameninţaţi cu consecinţe juridice pentru complicitate şi ajutorare la încălcarea sancţiunilor şi, eventual, chiar crime de război. Pe moment a însemnat că, până când

asigurătorii vor putea fi reasiguraţi că *Alaed* nu a fost implicată în „comerţ necorespunzător sau ilegal”, aceasta – la fel ca şi celelalte nave ale Femco – nu aveau acoperire, în teorie, nava ar fi putut continua să navigheze, dar, dincolo de riscul de a pierde o marfă atât de scumpă în cazul în care s-ar fi întâmplat ceva, există tot felul de probleme juridice atunci când o navă şi un echipaj nu sunt asiguraţi. Nava a făcut cale întoarsă şi a revenit în Rusia. *Alaed* va pleca din nou cu încărcătura sa letală în viitor, dar pe moment o criză fusese evitată prin folosirea legii.

Utilizarea legislaţiei ca armă

în momentul de faţă, lumea modernă este modelată şi legată prin legi care depăşesc graniţele naţionale şi politice. Curtea Penală Internaţională de la Haga urmăreşte să asigure anumite limite în războaie şi în alte conflicte. Convenţia Naţiunilor Unite[5] privind dreptul[5] mării[3] reglementează şi împarte apele lumii. Arbitrajul internaţional este vital pentru comerţ şi pentru investiţiile transfrontalière. Aplicarea legii se extinde chiar şi dincolo de graniţele Pământului: Tratatul privind Spaţiul Cosmic din 1967 defineşte practicile acceptabile pe orbită.

La fel ca în cazul fiecărui aspect al activităţilor umane şi mai ales al celor transnaţionale, dezvoltarea dreptului internaţional – ceva ce a apărut abia odată cu Pacea din Westfalia din 1648, dar care s-a accelerat după cel de-Al Doilea Război Mondial – a deschis, de asemenea, noi oportunităţi pentru competiţia strategică. Un cuvânt devenit recent la modă în domeniul securităţii este „lawfare”, recurgerea la legislaţia locală şi internaţională şi abuzul de aceasta pentru a obţine un câştig naţional; este un instrument obscur, dar un nou câmp de luptă tot mai puternic. Desigur, vedem acest lucru în plină manifestare la ONU, unde Beijingul pretinde că noile insule pe care le-a construit pornind de pe fundul mării în Marea Chinei de Sud îi permit să-şi extindă apele teritoriale; unde, pe baza unor studii geofizice contestate, Moscova pretinde că Arctica este în mare parte rusească; şi unde atât Israelul, cât şi palestinienii încearcă să se delegitimeze reciproc. Cu toate acestea, este şi un instrument tactic.

Legislaţia poate fi mobilizată ca instrument în diverse moduri. De obicei, accentul se pune pe ceea ce este răuvoitor: legile naţionale privind defăimarea folosite pentru suprimarea

ştirilor incomode şi a disidenţilor emigranţi încă şi mai incomozi. Dar şi refugiaţii sunt transformaţi în ogive vii, datorită legilor privind azilul, sau în scuturi umane folosite pentru a preveni atacurile forţelor obligate să respecte normele războiului modern. Chiar şi decizia de a elibera paşapoarte poate echivala cu o acaparare de terenuri, după cum se va discuta mai târziu.

Recurgerea la lege oferă chiar şi Uniunii Europene, care se consideră un bloc în esenţă paşnic, posibilitatea de a-şi arăta muşchii. Cea mai mare piaţă unică din lume doreşte să se prezinte ca o „superputere în materie de reglementare” şi este capabilă să recurgă la această poziţie pentru a forţa alte puteri să se conformeze unor reguli care, desigur, sunt în avantajul său. Aşa cum a demonstrat desfăşurarea negocierilor pentru Brexit, subiecte atât de aride precum reglementările comerciale sunt totuşi negocieri despre putere şi despre cine ajunge să decidă condiţiile pentru altcineva. Poate că legile există pentru binele comun, dar practica aplicării legii a fost întotdeauna o confruntare, aşa că nu e de mirare că statele apelează şi la această arenă.

Cine are nevoie de asasini?

Rusul – nu chiar un oligarh, totuşi extrem de bogat: să-i spunem minigarh – nu avusese o zi bună la tribunal. Era blocat într-o dispută de afaceri referitoare la bunuri în valoare de câteva milioane de euro, în urma unor acuzaţii de încălcare a contractelor în Rusia, care, cu toate acestea, erau în curs de arbitraj la Londra. Oricât de mult ar susţine ruşii bogaţi că îşi iubesc ţara şi că îl respectă pe preşedintele Puţin, nu sunt foarte dispuşi să-şi încredinţeze averile şi viitorul instanţelor ruseşti. Dar, deşi dosarul se referea la sume de bani, minigarhul era sigur că totul se referă la politică. Pe măsură ce îsi transferase tot mai multe active în Europa, încerca, de asemenea, să se reinventeze ca un cosmopolit occidentalizat cu mentalitate schimbată. Cu această ocazie, a făcut unele declaraţii care păreau puţin mai critice faţă de Kremlin decât ar fi fost înţelept, şi a finanţat câteva cauze care puteau fi prezentate ca fiind afiliate opoziţiei. Era convins că acest caz juridic fusese, de fapt, iniţiat de dorinţa Kremlinului de a-l pedepsi, şi că acesta îi opunea un rival de afaceri cu documente menite să-i provoace prejudicii. (Ar trebui să adaug că am jucat şi eu un rol minor în acest caz, sprijinind echipa lui juridică.)

[5]

Desigur, a afirmat cu tărie că documentele erau false, dar i-a fost greu să convingă instanţa de acest lucru.

A suspinat. „Cine are nevoie de asasini, când poţi angaja avocaţi?” Indiferent de aspectele concrete ale acelui caz particular, este clar că regimurile autoritare caută din ce în ce mai mult să exploateze legislaţia naţională şi internaţională pentru a suprima criticile şi a-şi persecuta duşmanii politici. Acţiuni în justiţie bine finanţate, susţinute adesea de documente care pot fi false, dar care, după ce au fost furnizate de stat, par autentice din toate punctele de vedere, pot înlocui sau cel puţin suplini metode mai tradiţionale, precum crima şi răpirea.

Marea Britanie şi SUA au fost deosebit de atractive pentru „turismul de defăimare”, practica de a căuta cele mai binevoitoare instanţe în care să se facă apel. în 2004, de exemplu, scriitoarea şi cercetătoarea Rachel Ehrenfeld a fost dată în judecată pentru calomnie de către Khalid bin Mahfouz, un miliardar din Arabia Saudită, pe care îl acuzase de finanţarea terorismului. Acesta a dat-o în judecată la Londra, deşi cartea nu fusese încă publicată în Marea Britanie, iar în Regatul Unit nu fuseseră importate mai mult de 23 de exemplare. La acea vreme însă, legea engleză privind calomnia

favoriza oarecum reclamantul, ceea ce echipa sa juridică a exploatat la maximum. De atunci, s-au făcut eforturi pentru a restabili echilibrul, de o parte şi de alta a Atlanticului, dar chiar şi numai costurile organizării unei apărări juridice pe scară largă, care poate ajunge la câteva milioane de euro, înseamnă că editorii şi redactorii preferă adesea să fie prudenţi, iar fluxul de procese împotriva jurnaliştilor, a experţilor, chiar şi a revistelor academice a continuat.

Acest lucru are în mod evident un impact descurajator asupra libertăţii de exprimare şi a reportajelor de investigaţie, dar cel puţin vizează în esenţă fondurile victimelor şi nu libertatea acestora. O abordare modernă deosebită, cu o miză mai mare, este ca guvernele să facă o petiţie la Interpol, organizaţia internaţională de cercetare a informaţiilor poliţieneşti, pentru a emite aşa-numitele „notificări roşii” împotriva duşmanilor lor. Acestea nu sunt, aşa cum se presupune adesea, mandate de arestare propriu-zise, ci sunt cereri ca poliţia din cele 194 de state membre să aresteze persoana în cauză în vederea unei potenţiale extrădări. Interpolul poate refuza o cerere dacă o consideră motivată politic (deşi există riscul să-şi înstrăineze o ţară care contribuie la plata facturilor

sale), iar ţările membre au libertatea deplină de a decide dacă să acorde sau nu atentie vreuneia dintre cele peste 60 000 de notificări roşii aflate în circulaţie. Totuşi, evidenţierea în acest mod poate avea tot felul de implicaţii, de la uşurinţa de a călători până la şansele de a obţine o finanţare, astfel încât acestea constituie arme excelente împotriva criticilor şi a rivalilor dumneavoastră. în 2016, după o lovitură de stat eşuată împotriva sa, preşedintele turc Recep Tayyip Erdogan a lansat o campanie de amploare împotriva adversarilor săi politici în întreaga lume, recurgând la notificări roşii. Atunci când Bill Browder, un om de afaceri care a căzut pradă unei escrocherii de corupţie în Rusia, a început să critice în mod deschis Kremlinul, a fost lovit de prima dintre numeroasele cereri de notificare roşie. China şi Egiptul, Azerbaidjanul şi Venezuela, Bahrainul şi Iranul – regimurile autoritare din întreaga lume folosesc notificările roşii, precum şi cererile de extrădare şi alte instrumente internaţionale de aplicare a legii, ca arme împotriva duşmanilor.

Este acesta un război? în mare măsură, asistăm la internaţionalizarea persecuţiei interne. Cu toate acestea, ajungem din nou la întrebarea ce anume constituie război. Acest lucru permite regimurilor

represive şi indivizilor condamnabili să ajungă în altă ţară, ignorând suveranitatea acesteia – sau, mai degrabă, exploatând-o – pentru a-şi impune voinţa. Dacă, aşa cum sugerează unii, un asasinat comis de către un stat asupra unei ţinte din alt stat ar trebui să fie considerat un act de război, atunci de ce să nu fie la fel şi îngenuncherea financiară rezultată dintr-un proces judiciar rău-intenţionat? Sau ameninţarea invizibilă cu o notificare roşie, pentru care nu există nicio cale de atac şi despre a cărei existenţă ţinta ar putea să afle de-abia atunci când este trasă deoparte la controlul paşapoartelor? În orice caz, astfel de operaţii la scară mică se desfăşoară foarte mult la nivel scăzut în practică: există mări şi teritorii întregi care pot fi câştigate prin acţiuni mai ambiţioase şi mai creative de război juridic.

Imperialismul legal

Marea Chinei de Sud este una dintre cele mai importante zone strategice din lume. Se află în linii mari între China, Taiwan, Filipine, Malaysia şi Vietnam, este o zonă maritimă în care se încrucişează rutele comerciale dintre oceanele Pacific şi Indian. Cu aproape 50% mai mare decât suprafaţa Mării

Mediterane, pe aici trece anual jumătate din volumul global al tonajului flotei comerciale mondiale şi o treime din totalul

transportului maritim comercial, cu o valoare estimată la 3,5 trilioane de dolari pe an. Sub ea se întind câmpuri de petrol şi gaze, iar peştele prins în apele sale hrăneşte milioane de oameni în Asia de Sud-Est. Plină de recife şi epave, de insule şi arhipelaguri, este, de asemenea, subiectul unor numeroase dispute şi revendicări din partea celor şapte naţiuni riverane. Beijingul a fost cel mai agresiv în afirmarea autorităţii sale asupra mărilor, ajungând chiar să se lupte cu Vietnamul în 1974 şi 1988. Deşi proferează periodic ameninţări sumbre la adresa grupurilor operative ale Forţelor navale SUA care organizează periodic acţiuni ale FONOPS – Freedom of Navigation Operations – în apele teritoriale revendicate de China doar pentru a-şi demonstra punctul de vedere, în ultima vreme, Beijingul a trecut la războiul juridic pentru a-şi susţine pretenţiile.

Manifestarea concretă a pretenţiilor Chinei a fost programul său din 2013 de a construi şi de a fortifica insule în Marea Chinei de Sud. Până în 2017, de exemplu, nu numai că a extins insulele existente,

dar a transformat recifele şi aflorimentele stâncoase în alte insule noi, cu o suprafaţă totală de 1 300 de hectare. Multe dintre acestea au devenit instalaţii militare; insula denumită în mod apocaliptic Fiery Cross [„Crucea în flăcări” – n. red.], de pildă, are acum un aerodrom care poate primi bombardiere Xian H-6 capabile să transporte rachete supersonice antinavale. Dar principala lor importanţă nu este atât militară, cât politică, făcând parte din extinderea treptată a puterii Beijingului peste mare şi în regiunile disputate.

în 2020, de exemplu, China a început în mod oficial să denumească o întinsă porţiune de mare până la Insulele Paracel, la est de Vietnam, „ape de coastă”, şi nu „offshore”, încercând să-şi extindă jurisdicţia naţională în apele internaţionale. în mod repetat, tertipurile Beijingului au fost declarate ilegale de către autorităţile internaţionale şi cele de arbitraj, dar China continuă să folosească formele şi limbajul legii în ceea ce nu este nimic altceva decât o acaparare de teritorii pe uscat sau pe mare. Deci, de ce face aceasta? Unul dintre marile atuuri ale războiului juridic constă tocmai în jocul de cuvinte care le permite să confunde problemele, să ascundă agresiunea şi, mai presus de orice, să

„prindă” statele care respectă legea cu noduri făcute chiar de acestea.

în practică, acesta este imperialism pur şi simplu. Cu toate acestea, Beijingul a fost suficient de inteligent pentru a-l îmbrăca în robe de judecători, în jachete impermeabile de pescari şi în hainele albastre ale pazei de coastă. Prezintă astfel o faţadă falsă, dar fermă a legalităţii. între timp, deşi asigură garnizoanele din noile sale insule cu forţe militare regulate, trupele de şoc ale acestei încercări de cucerire rămân aparent inofensive. Flotele de pescuit sunt folosite pentru a culege informaţii şi, mai presus de toate, pentru a formula revendicări implicite, pentru că acolo unde merg traulerele Chinei, se duc şi navele Gărzii de Coastă şi ale Miliţiei Maritime, formaţiuni paramilitare care au devenit forte militare auxiliare. Acestea s-au confruntat violent cu cele ale altor naţiuni în protejarea apelor teritoriale autoproclamate de China. De exemplu, în 2018 şi 2019, Beijingul a trimis 200 de nave ale Miliţiei Maritime pentru a contesta apele ocupate de Filipine din jurul recifului Thitu, blocând în mod deliberat navele Manilei şi încercând să le provoace să recurgă primele la forţă, ceea ce ar fi permis chinezilor să-i prezinte drept agresori.

Nu este de mirare că Beijingul a adoptat cu entuziasm disputa juridică în campania sa de afirmare a controlului asupra Mării Chinei de Sud. Prima utilizare a termenului în acest context se pare că a fost în *Unrestricted Warfare,* cartea revoluţionară despre strategie scrisă de doi militari chinezi, despre care am discutat în Capitolul 1. Geneza conceptului de drept internaţional modern a avut loc în capitalele occidentale şi în războaiele pe care le-au purtat acestea; mulţi dintre cei aflaţi în afara Occidentului au avut impresia că este puternic înclinat spre protejarea intereselor occidentale. Li sa părut cât se poate de potrivit să transforme acest drept într-o armă pentru a înfrunta Occidentul şi pe aliatii acestuia.

Ocolirea graniţelor

Cu siguranţă, războiul legislaţiei a fost adoptat şi de alţi contestatari. Rusia nu este mai puţin capabilă şi mai puţin dispusă să ţeasă o pânză de legalitate în jurul construirii imperiului său. în Nordul Extrem, de exemplu, Rusia a desfăşurat fel de fel de forţe, de la geografi la specialişti în submarine. Ea afirmă că deţine o mare fâşie din Arctica, având o suprafaţă de 1 200 000 km^2, care întâmplător este foarte bogată în rezerve

de petrol şi gaze. La baza acestei revendicări se află faptul că, spun ei, această regiune este o prelungire a platformei continentale a Siberiei. Geografia este pusă sub semnul întrebării, iar precedentul juridic este dubios, dar acest lucru a permis totuşi Rusiei să formuleze o revendicare formală în cadrul Convenţiei Naţiunilor Unite privind Dreptul Mării, care este în desfăşurare de ani buni.

La teancurile de documente, hărţi comentate şi studii geologice, ruşii au adăugat şi poleiala. în 2007, submarine speciale de scufundare la mare adâncime au lansat o misiune de explorare a adâncului Polului Nord. Pe lângă prelevarea de probe de apă şi de sol, au lăsat un steag rusesc realizat în mod special din aliaj de titan. „Dacă o sută sau o mie de ani de acum încolo cineva coboară în locul unde am fost noi", a declarat exploratorul Artur Cilingarov, „va vedea acolo steagul rusesc". Alte ţări care au propriile revendicări în Arctica s-au grăbit să spună că acest lucru a fost doar un exerciţiu de relaţii publice şi nu au acordat Rusiei nici un privilegiu în această regiune. Nimeni nu s-a mirat mai târziu, când guvernul rus a anunţat că eşantioanele pe care le colectase „au confirmat" că Creasta Lomonosov

disputată facea parte din platoul continental al Rusiei.

Chiar crede Moscova că i se va acorda acces exclusiv la această porţiune din apele Arcticii, care se dezgheaţă rapid, şi la bogăţiile de sub ea? Probabil că nu, dar, între timp, a respins alte revendicări, făcând asta într-un mod în care un jaf îndrăzneţ pare un apel sobru la dreptul internaţional. Într-adevăr, atunci când ţările occidentale au respins păcăleala cu submarinul rusesc, comentatorii din lumea postcolonială au criticat ipocrizia vesticilor. Occidentul fusese foarte fericit, spuneau ei, să le fure pământurile în trecut cu acelaşi spectacol de teatru al plantării de steaguri. Moscova era în mare parte mulţumită: uneori, victoria politică poate consta într-o manevră care îi face pe duşmanii tăi să se împuşte singuri în picior.

Alteori, însă, obiectivul este mai urgent şi mai uşor de atins. La sfârşitul anului 1991, când Uniunea Sovietică s-a destrămat, aproximativ 25 de milioane de etnici ruşi au rămas în afara graniţelor Federaţiei Ruse, împreună cu zeci de milioane de persoane pentru care limba lor principală este rusa, chiar dacă poate nu sunt etnici ruşi. Această diasporă a devenit rapid atât o sursă de fricţiune cu ţările vecine, cât şi un avantaj care

trebuie să fie mobilizat, deoarece Moscova şi-a revendicat un statut atât de lider al „Lumii Ruse” – *Russkii mir,* cât şi de protector al acesteia.

Pentru a oferi acestui statut un fel de bază legală, Rusia a început să emită paşapoarte minorităţilor nemulţumite din străinătate, de obicei în regiuni separatiste aflate în dezacord cu guvernele lor naţionale: abhazilor şi locuitorilor din Osetia de Sud
din Georgia, transnistrenilor din Moldova, populaţiei din Donbas în sud-estul Ucrainei. Când autorităţile naţionale încearcă să-i reprime pe rebeli, Moscova pretinde că intervine pur şi simplu pentru a-şi proteja propriii cetăţeni, scuză folosită atunci când a purtat războiul dur şi rapid de cinci zile din Georgia în 2008, precum şi în intervenţia sa curentă în Ucraina din 2014. Desigur, toate statele îşi rezervă dreptul de a-şi apăra cetăţenii –, dar depăşindu-şi graniţele şi oferind în mod activ cetăţenia rusă vorbitorilor de limbă rusă din teritorii potenţial strategice cu scopul de a crea o bază pentru intervenţie, Moscova recurge la utilizarea cinică şi creativă a acestui principiu, care este, la urma urmei, esenţa războiului legislaţiei.

Războiul juridic poate fi juridic corect

Desigur, nu trebuie să fim ipocriţi. Deşi statele care încearcă să folosească războiul legislaţiei în scopurile lor tind să fie cele revizioniste, revanşarde sau de-a dreptul represive, în esenţă, este contestată legea, iar toate statele vor căuta să o folosească în propriile scopuri. Israelul şi Palestina îl prezintă fiecare pe celălalt ca agresor la Curtea Penală Internaţională. Sancţiunile SUA împotriva Iranului au fost descrise drept un „război juridic financiar”, din cauza modului în care acestea folosesc instanţele

>

şi reglementările. Într-adevăr, cotidianul *New York Times* a afirmat odată: „comandantul combatant preferat al Preşedintelui Obama” nu era unul dintre generalii săi, ci subsecretarul Trezoreriei care răspundea de sancţiuni.

Ucraina, incapabilă să alunge Rusia din Crimeea prin forţa armelor, a depus plângeri la o serie de instanţe internaţionale: Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Curtea Permanentă de Arbitraj, Curtea Internaţională de Justiţie, chiar şi la Tribunalul Internaţional al Dreptului Mării. Nu este vorba de faptul că se aşteaptă ca Moscova să fie alungată de „lorzii plicticoşi”, dar speră cel puţin să genereze costuri politice pentru Kremlin

prin faptul că va obţine mai multe declaraţii referitoare la ilegalitatea anexării sale şi la mişcările ulterioare pe care le-a făcut pentru a-şi securiza noul teritoriu.

La urma urmelor, războiul juridic ţine în mare măsură de percepţie şi de reputaţie. Unul dintre cei care au răspândit termenul a fost Charles Dunlap, pe atunci colonel al Forţelor Aeriene ale SUA şi ulterior [5] [5]
general. El era îngrijorat de faptul că acest termen era folosit de puteri mai slabe din punct de vedere militar pentru a „încătuşa Statele Unite” şi pentru a muta confruntarea de pe câmpul de luptă în tribunale (şi în tribunalul opiniei publice) prin afirmaţii false referitoare la atrocităţi şi abuzuri. Cu toate acestea, este prea uşor să ne concentrăm mereu asupra modalităţilor prin care cei cinici şi nemiloşi pot exploata sprijinul dreptului internaţional. Oricât de imperfecte pot fi legile şi oricât de subtili şi de manipulatori ar fi avocaţii pe care îi pot alinia statele, soluţia nu este de a decide că legea nu este un răspuns. Este posibil ca legile să fie un substitut precar al justiţiei naturale şi al acţiunii corecte. Totuşi, ca să fim sinceri, sunt cel mai bun lucru de care dispunem.

Asa cum demonstrează cazul MV *Alaed*

de la >
începutul acestui capitol, dacă este folosit în mod corespunzător, războiul juridic poate fi, de asemenea, corect, desfăşurat tocmai pentru a susţine normele gândite pentru a modela lumea modernă şi, în acelaşi timp, ca alternativă la clasica metodă demodată de coerciţie armată. Puterea poate face dreptate, dar adesea într-un mod foarte greşit. Oricât de uşor ar fi să denigrezi instanţele şi pe jurişti, rolul „lorzilor plicticoşi” în limitarea exceselor gangsterului, cleptocratului, tiranului şi teroristului nu ar trebui să fie subestimat.

Sancţiunile – impuse şi menţinute prin legi – pot viza astfel de indivizi şi, cel puţin, le pot interzice intrarea în statele care nu sunt dispuse să închidă ochii la abuzurile lor. Măsuri precum cea puţin aplicată a Marii Britanii, Dispoziţie privind Averile Inexplicabile, care îngheaţă bunurile până când proprietarii acestora pot demonstra că nu sunt rezultat al unor infracţiuni sau jafuri, îi pot priva pe cleptocraţi chiar de bogăţiile la care râvnesc. Curtea Penală Internaţională de la Haga nu poate fi nici absolut imparţială, nici fără unele consecinţe neaşteptate şi nefericite – în fond, liderii inculpaţi acolo ar putea fi mai puţin dispuşi să renunţe la putere, tocmai

pentru că riscă pedepse cu închisoarea atunci când o fac –, dar reprezintă un consens asupra faptului că anumite acţiuni, de la genocid la terorism, sunt inacceptabile în lumea modernă şi vor fi pedepsite.

Este greu să fii băiatul bun. La fel după cum poliţiştii pot simţi tentaţia de a planta dovezi pentru a fi siguri că cineva despre care „ştiu” că este infractor va fi condamnat, la fel şi statele care se străduiesc cu adevărat să fie o forţă pozitivă în lume vor fi tentate să renunţe la acest idealism, atunci când primează pragmatismul sau profitul. Dar tocmai de aceea statele de drept s-au simţit în defensivă în ultima vreme, asaltate de adversari care fie îşi folosesc propriile legi împotriva lor, fie le forţează să aleagă între idealurile şi interesele lor. Aceleaşi SUA pe care Dunlap le-a avertizat că ar putea fi „încătuşate” au găsit modalităţi de a folosi războiul juridic împotriva insurgenţilor, bazându-se pe teroare şi pe domnia armelor.

Un principiu central din volumul *Field Manual 324 Counterinsurgency* al armatei americane, publicat la sfârşitul anului 2006, e că statul de drept e „un obiectiv-cheie şi o stare finală”, deoarece „operaţiunile de luptă fără eforturi de stabilizare civilă sunt insuficiente pentru

a «contracara» sau a înfrânge o insurgenţă”. Această doctrină, cunoscută sub numele de COIN, a fost concepută pentru a fi aplicată în Irak şi Afganistan. Ca să fim sinceri, ea a dat greş – nu atât pentru că a fost greşită, ci pentru că nu i s-a acordat o sansă suficientă.

în 2010 a fost înfiinţată în Afganistan Forţa de Teren pentru Statul de Drept (ROLFF-A), sub conducerea generalului de brigadă american Mark Martins. Aceasta urma să desfăşoare direct pe teren echipe pentru a-i urma pe luptătorii convenţionali în zonele în care talibanii fuseseră cei mai puternici. Ideea era în mod clar să se înlocuiască teocratia

[5]

autoritară şi arbitrară cu o teocraţie bazată pe legalitate: iniţiative de combatere a corupţiei, rezolvarea conflictelor, instanţe şi poliţie transparente. Aşa cum observa Jack Goldsmith de la Facultatea de Drept a universităţii Harvard, cercetător de referinţă al subiectului, „dacă aceasta nu este o «folosire a legii ca armă de război», atunci nu ştiu ce este...”

[>]

Sase luni mai târziu a fost înfiinţată o misiune NATO mai amplă de sprijin pe

teren pentru statul de drept: Asistenţă în Domeniul Dreptului pentru Afganistan. După alte şase luni, însă, aproape toţi ofiţerii de sprijin de pe teren pentru statul de drept au fost scoşi de pe teren şi concentraţi la Kabul. Experimentul nu eşuase, dar din motive politice – inclusiv din cauza împotrivirii manifestate din partea unor luptători care considerau că aceşti ofiţeri îi stânjeneau – a fost în esenţă abandonat. Dar acest lucru arată că aşa ceva este posibil. Generalul Martins însuşi descria acţiunea ca „război juridic afirmativ în Afganistan: o încredere conştientă şi concertată în lege pentru a-i învinge pe cei din interiorul şi din afara guvernului care o dispreţuiesc”. Lecţiile ROLFF-A şi ale „războiului juridic afirmativ” nu au fost date uitării. în timp ce sperăm că SUA nu se vor vedea antrenate în viitoarele războaie murdare de contrainsurgenţă, chiar şi în rândul rezidentilor în uniformă de la Pentagon există persoane care simt că data viitoare, dat fiind faptul că armata americană are deja o mare de putere, va trebui să se concentreze pe lege.

Vreţi să stiti mai mult?

3 > 3

Căutaţi „lawfare” şi multe din trimiterile pe care le veţi găsi se referă la politica şi la dezbaterile din tribunale

privind libertatea de exprimare. Pentru latura mai geopolitică a lucrurilor, cartea lui Orde Kittrie: *Lawfare: Law aş a Weapon of War,* OUP, 2016, nu e, ca să fim sinceri, cea mai incitantă lectură, dar este foarte cuprinzătoare. Una dintre cele mai bune surse despre subiect în ansamblu este blogul Lawfare (https://www.lawfareblog.com/), deşi îşi aruncă plasa foarte larg în momentul de faţă. în ceea ce priveşte unele cazuri foarte specifice, a se vedea cartea lui Humphrey Hawksley, *Asian Waters: The Struggle Over the South China Sea and the Strategy of Chinese Expansion,* Abrams, 2019, cartea lui Marouf Hasian, *Israel's Military Operations în Gaza: Telegenic Lawfare and Warfare,* Routledge, 2019, şi colecţia editată de Whit Mason, *The Rule oj Law în Afghanistan: Missing în Inaction,* CUP, 2011.

Capitolul 9

Informaţiile

Hillary Clinton şi-a plimbat mâna pe coapsa lui Vladimir Puţin încet, senzual. Până să ne dezmeticim, cei doi se sărutau cu toată pasiunea inconştientă a unor adolescenţi – sau a unor vedete porno. Pentru că, mă grăbesc eu să adaug, asta au fost. Nu aşa îmi imaginasem că va începe acea dimineaţă (aş fi luat un mic-dejun mai uşor, dacă aş fi ştiut), dar a fost un cadru de film care a atras atenţia în mod corespunzător pentru a da startul ştirilor de la o echipă amabilă de specialişti angajaţi de o organizaţie europeană de informaţii care se ocupă de pericolele reprezentate de „deep fakes”, imagini video falsificate cu ajutorul inteligenţei artificiale avansate, combinate cu măiestria artistică umană pentru a arăta, ei bine, orice doriţi. în acest caz, nu era vorba doar de faptul că feţele lui Hillary Clinton şi Puţin fuseseră suprapuse pe imagini cu un cuplu entuziast din filmele pentru adulţi, ci şi de faptul că imaginile erau combinate atât de bine, încât, deşi ştiam că este un fals,

nu am putut observa discrepanţe sau anomalii evidente. A vedea nu mai înseamnă a crede.

Această alianţă dintre tehnica de vârf şi cel mai prost gust a fost un exemplu deosebit de grăitor al noii provocări din războiul informaţional, determinată de revoluţiile din modul în care creăm, consumăm şi folosim media. în momentul de faţă, suntem bombardaţi cu informaţii, dezinformaţi! şi infotainment—. în mare parte, aici este vorba despre răspândirea internetului ca sursă de ştiri: începând cu 2019, este folosit de 57% din întreaga populaţie a globului, iar 42% participă în mod curent la reţelele de socializare. Acest lucru a făcut, de asemenea, să fie ridicol de uşor nu doar pentru state, ci şi pentru indivizi să falsifice ştiri: nu mai contează videoclipurile manipulate cu artă, poţi pur şi simplu să minţi.

Dar se pare că există şi o criză profundă de legitimitate, în condiţiile în care structurile guvernamentale existente şi ipotezele în legătură cu cei pe care ar trebui să-i credem, produse, fără îndoială, ale erei industriale, sunt puse sub semnul întrebării în era postindustrială, era online. în calitate de cetăţeni şi de consumatori, putem din ce în ce mai mult să ne izolăm în bule de ştiri şi de opinii

care ne măgulesc presupunerile şi ne întăresc prejudecăţile. Mai mult, într-o epocă a ştirilor de ultimă oră, a ştirilor instantanee şi a fluxurilor de ştiri nemediate, suntem atraşi de noutăti, de ceea ce este şocant şi, ca urmare, de multe ori, de ceea ce este necontrolat, exagerat sau de-a dreptul fals. De exemplu, un studiu condus de Sinan Arai de la Massachusetts Institute of Technology a constatat că „adevărul a avut nevoie de un timp de şase ori mai lung decât minciuna pentru a ajunge la 1 500 de persoane” şi că dezinformarea are cu 70% mai multe şanse de a fi împărtăşită decât ştirile reale.

Nu e de mirare că actori fără scrupule, de la vânzătorii de tratamente false pentru disfuncţia erectilă până la statele ostile explorează cu încântare toate modalităţile prin care pot fi folosite sau prin care se poate abuza de oportunităţile din lumea informaţiilor. Şi, ca să fim corecţi, nu e de mirare că „ştirile false” şi (dez)informarea au devenit panica morală a epocii, ţapul ispăşitor pentru orice evenimente care nu ne plac, de la alegerea lui Donald Trump până la „stângism”, de la radicalizarea jihadistă până la Brexit.

Acesta este un subiect foarte amplu. Există dezinformare totală, răspândirea

deliberată de minciuni, dar există şi dezinformarea neintenţionată, adică propagarea de neadevăruri de către oameni care nu îsi dau seama că fac aşa ceva. Adesea, este vorba de fapt de o singură problemă, şi anume de informaţii exacte încadrate sau contextualizate într-o formă înşelătoare sau care nu au fost niciodată destinate publicului. înainte de alegerile prezidenţiale din SUA din 2016, hackerii statului rus au accesat e-mailuri din serverele Comitetului Naţional Democrat şi ale directorului de campanie al lui Hillary Clinton, pe care apoi le-au făcut publice. Conducerea Partidului Democrat a fost teribil de stânjenită, căci a ieşit la iveală nu în ultimul rând partizanatul acesteia pentru Hillary Clinton în detrimentul rivalului său de stânga, Bernie Sanders. Asta a contribuit la o campanie de perturbare a politicii americane şi de subminare a lui Hillary Clinton, însă nu cu minciuni, ci pur şi simplu cu adevăruri incomode.

„Hack-and-leak" este o problemă tot mai mare, deoarece cu totii avem tendinţa de a fi mult mai puţin precauţi cu ceea ce spunem în conversaţiile noastre presupus private. În 2017, de exemplu, în timp ce micul şi bogatul emirat al Qatarului se afla în

conflict diplomatic cu Emiratele Arabe Unite, emailurile ambasadorului Emiratelor Arabe Unite la Washington, Yousef Al Otaiba, au început să se scurgă către instituţii de presă din SUA. în curând, acesta a fost văzut ca un playboy cu bani mulţi, ipocrit şi poate chiar corupt. Emiratele Arabe Unite şi aliaţii săi s-au făcut de râs pe plan diplomatic chiar în momentul în care încercau să înfăţişeze Qatarul drept un susţinător al teroriştilor, şi toate acestea fără să mintă, atâta doar – este în general de presupus – că e-mailurile care s-au scurs fuseseră atent încadrate şi selectate.

[5]

Pentru a discuta toate acestea ar fi nevoie de o carte întreagă – de fapt, a fost nevoie de multe cărţi. Dar în acest capitol vreau să schiţez câteva dintre motivele pentru care războiul informaţional a devenit o asemenea preocupare globală şi ce am putea încerca să facem în acest sens.

Mai repede, mai fals

Aproape toată lumea – poate cu excepţia nord-coreenilor şi a câtorva triburi pierdute din Amazonia – trăieşte acum într-un singur spaţiu informaţional: putem să urmărim ştiri din Qatar pe televizoarele noastre (este vorba de Al

Jazeera, apropo), să transmitem videoclipuri ruseşti pe YouTube şi chiar să citim relatări puse cap la cap din conturi străine adunate din Twitter în ziarele gratuite pe care le luăm în timpul navetei. Poate şi mai important, vechii paznici care decideau cândva, pentru cei mai mulţi dintre noi, ce putem să citim, să auzim şi să vedem – editorii de ziare şi directorii de posturi de radio şi televiziune – şi-au pierdut puterea. Acum, nu numai că ne putem conecta la alte reţele şi putem citi alte ziare, dar oricine are o pagină de Facebook sau un cont de Twitter este, de fapt, un mijloc de informare în sine.

Într-adevăr, dacă epoca soldaţilor mercenari poate să se întoarcă sau nu, epoca „mercenarilor din mass-media” a sosit în mod sigur. Diplomaţi, experţi în comunicare, jurnalişti, experţi şi scriitori, lobbişti, cercetători, grupuri de reflecţie, ONG-uri şi GONGO-uri (ONG-uri guvernamentale), toţi sunt războinici informatici. Din cauza acestora, suntem bombardaţi cu informaţii – ştiri, opinii, bârfe, zvonuri, minciuni şi dezvăluiri – într-un ritm din ce în ce mai accelerat. Iar asta nu se aplică doar celor care au smartphone-uri şi internet, întrucât chiar şi mass-media tradiţionale au cedat în fata nevoii de a

răspunde ciclului de ştiri 24/7, a dorinţei disperate de a fi primul care relatează o ştire şi a inexorabilelor vârtejuri şi curenţi din social media, în ciuda eforturilor curajoase de a păstra „ştirile lente” şi lectura lungă, este o cursă de viteză.

Acest lucru a revoluţionat cu siguranţă transformarea informaţiilor în arme. în anii '80, de exemplu, KGB-ul sovietic a condus Operaţiunea Denver, o încercare complexă de a prezenta SIDA drept o armă biologică americană. Pentru aceasta, a trebuit mai întâi să lanseze zvonul într-un ziar prosovietic indian pe care îl înfiinţase cu 20 de ani mai devreme prin intermediul unor organizaţii de faţadă. Ziarul a publicat în 1983 un articol anonim, provenind aparent de la un „cunoscut om de ştiinţă american”. Articolul nu a avut niciun efect real, aşa că, în 1985, un alt articol citând originalul indian a apărut într-o publicaţie sovietică de mare greutate. KGB-ul a apelat la colaboratorii săi bulgari şi est-germani, iar aceştia din urmă au prezentat un raport pseudo-ştiinţific, care „confirma” această poveste, raport aparţinând, chipurile, unui cercetător francez. în următorii câţiva ani, mitul se va răspândi, în mod tipic, prin intermediul relatărilor publicate în ziare simpatizante (sau de

senzaţie) din străinătate, amplificate prin intermediul presei sovietice, pentru a încerca să simuleze un val de opinie. în 1992, se pare că aproximativ 15% dintre americani credeau că virusul a fost creat de om.

Pentru aceasta a fost nevoie de ani întregi, de o reţea globală de agenţi, de intermediari şi organizaţii de faţadă, de mari sume şi forţă de lucru. Comparaţi acest lucru cu o campanie chineză din 2020. La mijlocul lunii martie, deranjaţi de acuzaţiile că standardele scăzute de igienă alimentară au dus la apariţia COVID-19 şi că au ascuns focarul iniţial, războinicii informatici de la Beijing au început să sugereze că, de fapt, a fost – din nou – o armă biologică americană. Oficialităţile au început să
posteze ştirea pe Twitter şi să o distribuie pe conturi; site-urile de teorie a conspiraţiei din Occident au amplificat-o cu plăcere Aşa că purtătorii de cuvânt oficiali au trebuit să răspundă, iar ziarele au publicat ştirea, fie şi numai pentru a o respinge. În câteva zile, povestea şi-a croit drum în conştiinţa globală – şi 29% dintre americani au crezut că virusul fusese preparat într-un laborator din afara Chinei. Un rezultat de două ori mai mare decât în cazul Operaţiunii Denver, în câteva zile, nu într-un deceniu.

Naraţiunile în războaie

Conflictele de tip vechi aveau poveşti de război; cele moderne sunt din ce în ce mai mult războaie de poveşti. în condiţiile în care conflictul a trecut de la o dimensiune fizică la o luptă purtată în imaginaţia şi în voinţa colectivă a societăţii, operaţiunile de informare – sau, aşa cum spune Nina Jankowicz în lucrarea sa foarte potrivit intitulată *How to Lose the Information War,* ceea ce poate că ar fi mai bine să numim operaţiuni de *influenţare* – nu mai sunt doar adjuvante ale operaţiunilor cinetice, ci adesea le înlocuiesc.

Acesta este un lucru pe care Rusia modernă pare să-l fi înţeles deosebit de bine. Rusia lui Puţin, care se consideră blocată într-un conflict cu un Occident mai puternic, despre care crede că încearcă să-i nege locul care i se cuvine în lume, a adoptat, aşadar, cu mult entuziasm aceste forme noi de conflict. Vede în ele o modalitate de a tinti ceea ce consideră că este

>

slăbiciunea principală a Occidentului: faptul că acesta este o constelaţie de societăţi democratice. După cum se menţionează în Capitolul 1, s-a consumat multă cerneală – s-a irosit, de fapt – cu ideea greşită că ar exista ceva numit „Doctrina Gherasimov”, un plan

cuprinzător al Rusiei de a folosi subversiunea, dezinformarea şi forţa militară pentru a zdrobi societăţile occidentale. Mai curând se pare că ruşii au, de fapt, două abordări separate.

Soldaţii şefului Statului Major, generalul Gerasimov, ca majoritatea militarilor moderni care planifică războaie majore şi expediţionare, explorează cu nerăbdare modalităţile prin care atacurile cibernetice, propaganda, dezinformarea şi alte strategii viclene similare pot sprijini operaţiunile militare obişnuite. Aici nu este nimic nou. În timpul Războiul de Independenţă din America, reţeaua de informaţii a lui George Washington a răspândit dezinformări cu privire la moralul scăzut al Armatei Continentale, creând forţelor britanice de mercenari hessieni o stare de încredere exagerată în propriile forţe, înainte de bătălia hotărâtoare de la Trenton. în cel de-Al Doilea Război Mondial, înşelătoria militară a devenit o artă, cu şiretlicuri complexe elaborate pentru a deturna atenţia Axei de la debarcările Aliatilor în Sicilia şi în Normandia. Acum însă există pur şi simplu o gamă mult mai largă de oportunităţi de a face aşa ceva.

Omul de afaceri rus Evgheni Prigojin a fost supus unor sancţiuni din partea SUA, a Marii Britanii şi a UE pentru că a

condus atât „ferme de trolli” care promovează propaganda online pentru a interveni în alegeri, precum şi compania de mercenari numită Grupul Wagner. La rândul ei, compania este acuzată că urmăreşte interesele statului rus în rolul său de contractor militar privat în diferite teatre de război. Prigojin a negat orice legături cu Wagner şi a respins acuzaţiile Occidentului împotriva sa. Conflictul cinetic şi cel narativ merg mână în mână, totuşi. în Libia, de exemplu, Wagner este prezent pentru a-l susţine pe generalul Haftar, comandantul militar favorit de acolo al Moscovei, în timp ce au început să apară tot felul de dezinformări online, în mod clar destinate consumului occidental. Haftar „face lucrarea Domnului” în Libia şi este un „luptător împotriva jihadului”. Indiferent cine este de fapt în spatele acestei acţiuni, scopul său este în mod clar de a încerca să îmbunătăţească imaginea lui Haftar şi să determine Occidentul să nu încerce să-i blocheze eforturile de a prelua controlul asupra ţării.

Armata rusă însăşi are la dispoziţia sa tehnologii încă şi mai deconcertante. Ucrainenii care luptă cu trupele ruseşti şi mercenarii acestora în Donbas au primit pe telefoanele mobile mesaje care păreau să provină de la colegii lor soldaţi, în care

se spunea: „Nimeni nu doreşte să-şi lase copiii orfani” sau „Ar trebui să fugim”, prin amabilitatea unui sistem de război electronic de tip Leer-3, bazat pe drone, capabil să deturneze până la 2 000 de conexiuni mobile în acelaşi timp. Pe de altă parte, viitorul sistem al marinei americane Netted Emulation of Multi-Element Signature against Integrated Sensors („Imitarea în Reţea a Semnăturii cu elemente multiple împotriva sistemului de Senzori
Integraţi”) – NEMESIS (un cinic ar putea sugera că au inventat mai întâi acronimul sugestiv, apoi au proiectat sistemul) – va imita apariţia unor flote fantomatice de nave, submarine şi avioane în eter. De la subversiune la ghidare incorectă, soldaţii intră într-o nouă lume a haosului şi incertitudinii.

Perturbare, perturbare, perturbare

Apoi, există o a doua abordare, care poate fi mai semnificativă. în timp ce soldaţii ruşi se gândesc cum să folosească operaţiile de influenţare pentru a înclina balanţa pe câmpul de luptă în favoarea lor, echipa de securitate naţională a Kremlinului pare să fi decis că acestea oferă o modalitate de a învinge fără a fi nevoie să se implice deloc în războaie cu schimburi de focuri. în ceea ce seamănă

izbitor de mult cu exemplul de „război politic” al lui Kennan menţionat mai sus, actualizat pentru secolul al XXI-lea, asta înseamnă utilizarea manipulării, a dezinformării şi a direcţionării greşite pentru a obţine obiectivele naţionale fără a trage nici un foc de armă. După cum spunea generalul Gherasimov în articolul său fatidic, „rolul mijloacelor nemilitare în atingerea obiectivelor politice şi strategice a crescut, iar, în multe cazuri, acestea au depăşit în eficacitate puterea forţei armelor”. înseamnă ceva când un comandant de tancuri înverşunat sugerează că operaţiile de informare pot fi mai puternice decât metalul său greu.

Agenda lui Puţin de reafirmare a statutului de mare putere al Rusiei nu impune extinderea graniţelor (cu excepţia Crimeei – care a reprezentat, în ochii lui şi ai majorităţii ruşilor, pur şi simplu luarea înapoi a ceva ce le-a fost furat în 1954), dar îl întărâtă împotriva Occidentului. Din punctul său de vedere, este util tot ceea ce dezbină, ne distrage atentia şi ne demoralizează. Asa că Moscova încurajează secesionismul, de la Scoţia la Catalonia spaniolă, încurajează populiştii şi extremiştii de stânga şi de dreapta, cu o abordare imparţială şi la fel de răuvoitoare, şi face tot ce-i stă în putinţă pentru a amplifica tensiunile din

interiorul ţărilor şi dintre acestea.

Asta a inclus şi susţinerea Brexitului, retragerea dureroasă a Marii Britanii din Uniunea Europeană. Dar aceste campanii de influenţare nu par să influenţeze de fapt rezultatele în mod semnificativ: nici chiar victoria la limită de 52 la 48% a Brexitului nu poate fi atribuită amestecului Moscovei, după cum sugerează dovezile. Scoţienii au votat împotriva independenţei (de data aceasta), încercările de amestec în alegerile din Europa continentală au eşuat în majoritatea cazurilor, iar alegerea lui Donald Trump în 2016 a părut să-i ia pe ruşi prin surprindere. Convinşi că Hillary Clinton urma să devină preşedinte şi temându-se că se va dovedi un inamic periculos, Kremlinul a susţinut pur şi simplu orice alternativă de dezbinare şi a stimulat orice cauză perturbatoare, de la radicalismul anticapitalist până la fundamentalismul pentru dreptul la deţinerea armelor de foc. (Apreciez că acesta va fi un punct de vedere controversat pentru mulţi dintre cei care îl văd pe Trump ca fiind alegerea lui Puţin ca preşedinte – tot ce pot spune este că nici una din persoanele din cercurile politice de la Moscova, cu care am vorbit înainte de alegeri, nu credea nici o clipă că acesta ar putea fi ales şi nu

păreau să se străduiască să încerce să-i asigure realegerea în 2020.)

Perturbarea, la urma urmei, este un obiectiv mai realizabil şi mai fiabil decât un fel de preluare sub acoperire în stilul candidatului manciurian. în timp ce Uniunea Sovietică era, cel puţin parţial, constrânsă de ideologia sa marxist-leninistă, Rusia de astăzi este lipsită de orice crez, dincolo de propriul ei naţionalism. Ea poate susţine şi stânga şi dreapta, şi pe radicali şi pe tradiţionalişti, şi marile afaceri şi pe anticapitalişti, pe toţi în acelaşi timp. Şi chiar aşa şi face.

în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, Winston Churchill a rostit următoarele cuvinte memorabile: „în timp de război, adevărul este atât de preţios, încât ar trebui să fie însoţit întotdeauna de o gardă de corp alcătuită din minciuni.” în zilele noastre, adevărurile incomode pot fi, de asemenea, asaltate de o echipă de minciuni, generate şi propagate de mass-media de stat, de trollii online şi de interpuşi deopotrivă. în 2014, când zborul MH17 al companiei Malaysian Airlines a fost doborât deasupra Donbasului de o unitate de miliţie susţinută de Rusia, care a folosit o rachetă furnizată de Rusia, maşina de război informaţional a Moscovei a intrat în funcţiune generând naraţiuni

alternative – în acest caz, un eufemism pentru minciuni sfruntate explicând ceea ce se întâmplase. începând cu jumătatea anului 2020,
Grupul operativ StratCom Est al UE a identificat peste 260 de poveşti diferite, de la ideea că avionul a fost doborât de un avion ucrainean, până la cea mai îndrăzneaţă dintre toate: cei 298 de pasageri şi membrii echipajului erau deja morţi, cadavre încărcate într-un avion aruncat în mod deliberat în aer deasupra Donbasului ca provocare.

Această tactică a fost folosită în repetate rânduri, de la încercarea ofiţerilor de informaţii militare ruseşti de a-l otrăvi pe agentul dublu Serghei Skripal în Marea Britanie în 2018 (Fiica sa l-a otrăvit! A fost un complot britanic pentru a împiedica Rusia să organizeze Cupa Mondială de fotbal!), până la otrăvirea activistului opoziţiei, Aleksei Navalnîi, în 2020. (Era beat şi a luat pastile! A fost mâna CIA!) Scopul aşa-numitului *infoşum,* „info-zgomot” cum îi spun ruşii, nu este atât de a-i convinge pe oameni de o ipoteză sau alta, cât de a ridica o ceaţă de falsuri, care face imposibilă deosebirea adevărului de fals. Cu această ocazie, devine cu atât mai uşor să perturbi alte ţări şi să le subminezi voinţa şi capacitatea de a

acţiona cu hotărâre.

Războaie narative

Este aceasta doar o artă întunecată rusească? Deloc. Să fim sinceri: toată lumea face aşa, cel puţin într-o anumită măsură. Asa cum diferenţa dintre hotărâre şi încăpăţânare se află adesea în ochii celui care priveşte, la fel şi în practică e adesea dificil de făcut distincţie între propaganda celeilalte părţi şi propriile noastre „comunicaţii strategice”. Totuşi, asta nu înseamnă că toată lumea este la fel. Să ne gândim la marile canale internaţionale de televiziune finanţate de stat. RT din Rusia, Reţeaua Globală de Televiziune din China (CGTN) şi Press TV din Iran pot să se prezinte la fel ca BBC, Vocea Americii (VOA) şi Deutsche Welle din Germania, dar nu sunt la fel. Diferenţa constă de fapt în state, ca atare: primele se consideră toate implicate într-un război narativ şi cer un nivel de mobilizare mediatică la fel ca pe timp de război. Obiectivitatea, echilibrul, dorinţa de a vedea şi punctul de vedere al celuilalt – acestea par a fi luxuri pe care un stat aflat în stare de război nu şi le poate permite. La urma urmei, propaganda mărşăluieşte întotdeauna în spatele

războiului, fie acesta deschis sau nu.

RT a început în 2005 ca o reţea de televiziune de calitate relativ bună, cu o agendă naţională, cu siguranţă, dar nu chiar de nivelul celor de la BBC World Service, VOA sau France 24. Dar pe măsură ce Kremlinul a ajuns să se considere din ce în ce mai mult în război virtual cu Occidentul, şi RT a făcut 7 5 acelaşi lucru. în 2013, când redactorul-şef Mărgărită Simonian a fost întrebată de ce are nevoie Rusia de RT, ea a răspuns: „Din acelaşi motiv pentru care ţara are nevoie de un minister al apărării" – adică, în caz că se va afla într-un război informaţional.

J Raţionamentul ei era: Nu poţi aştepta până când începe războiul ca să te înarmezi; armata este întotdeauna pregătită pentru orice eventualitate şi „la fel suntem şi noi".

Acum, rămăşiţele ştirilor de înaltă calitate stau stingherite alături de tirade toxice şi emisiuni care oferă platforme pentru teoreticienii conspiraţiei şi extremiştii marginali. Proiectul de buget de stat al Rusiei pentru anul 2020 a inclus 23 de miliarde de ruble (235 de milioane de lire sterline sau 300 de milioane de dolari) pentru RT. Prin comparaţie, VOA a cerut în 2020 190 de milioane de dolari. Dar să nu exagerăm impactul său real. în

Marea Britanie, de exemplu, vârful său de audienţă abia dacă îl atinge pe cel al S4C, un post de televiziune în limba galeză. Nu e de mirare că pare atât de des încântată în mod pervers de evaluările alarmiste ale Occidentului cu privire la influenţa sa, pe care probabil că le foloseşte pentru a încerca să convingă Kremlinul că îşi merită banii până la urmă.

Dar ruşii nu sunt singuri, chiar dacă există modele diferite. CGTN din China, de exemplu, nu pare să aibă chiar aceeaşi misiune ca RT. Standardele sale nu sunt mai înalte, aşa cum s-a văzut din difuzarea „mărturisirii" unui jurnalist britanic acuzat de luare de mită după ce fusese intimidat, drogat şi încătuşat de un scaun de fier în interiorul unei cuşti. Cu toate acestea, Beijingul este mai puţin interesat de „zgomotul informaţional" şi de încercarea de a ascunde adevărurile incomode fiind, în schimb, dornic să cumpere o justificare pozitivă, în Africa, de exemplu, a cheltuit foarte mulţi bani creând instituţii media care, după cum se spune, menţin două echipe editoriale. Jurnaliştii şi editorii recrutaţi la nivel local au o marjă de manevră considerabilă, până în momentul în care o ştire are o importanţă deosebită pentru China. Atunci, editorii de la Beijing intervin pentru a „consilia" – pentru a

rescrie, a reorienta sau a respinge ştirea – după cum cred ei de cuviinţă, pentru a se asigura că politica chineză este prezentată în termeni entuziaşti corespunzători.

De asemenea, mulţi actori recurg la operaţiuni de influenţare sub acoperire, uneori folosind tacticile Rusiei, alteori propriile tactici. De exemplu, în timp ce Moscova a folosit trollii şi alte tactici din reţelele
de socializare[5] pentru a încerca[>] să semene discordie în timpul alegerilor americane din 2016, Teheranul a încercat să promoveze subiecte de discuţie specifice, trezind dezaprobarea Israelului şi a Arabiei Saudite. S-a folosit în special de dosarul încălcării drepturilor omului de la Riad (cu adevărat teribil!), ca bază pentru o campanie care punea sub semnul întrebării continuarea acordării sprijinului american.

China, în schimb, se concentrează pe etnicii chinezi din străinătate şi, în general, se consideră că este mai puţin eficientă în ceea ce priveşte „ştirile false”, dar, cu toate acestea, a vizat în special Taiwanul. De exemplu, în 2019, a promovat un videoclip realizat de un jurnalist care, pe fundalul unei coloane sonore stridente macabre, susţinea că preşedintele taiwanez Tsai Ing-wen

vindea ţara Japoniei. Acest lucru a fost mediatizat de un grup sponsorizat de guvern pe Weibo, o reţea socială chineză: Diba. Rusia are trollii săi online, angajaţi care lucrează pentru organizaţii precum faimosul Internet Research Agency, ce livrează informaţii false în social media. Spre deosebire de aceasta, Beijingul are Diba, o reţea de patrioţi entuziaşti şi răuvoitori, încântaţi să răspândească meme proguvernamentale şi să-i atace cu ferocitate pe criticii guvernului din ţară şi din străinătate.

în ultimă instanţă, aceste războaie narative nu se limitează la ascunderea adevărurilor sau la răspândirea propagandei, ci reduc la tăcere şi vocile incomode. în 2019, *National Enquirer* a publicat articole despre o relaţie extraconjugală a lui Jeff Bezos, directorul general al companiei Amazon, dar şi proprietar al publicaţiei *Washington Post.* Echipa de securitate a lui Bezos a declarat că a fost vorba de represalii saudite pentru publicarea de către *Post* a articolelor despre asasinarea lui Khashoggi, că informaţiile compromiţătoare au fost colectate prin intermediul unui spyware instalat pe telefonul acestuia – şi a remarcat că făcuse schimb de numere cu prinţul Mohammad bin Salman cu doar câteva

săptămâni mai devreme.

Apărarea împotriva artelor întunecate

Oricât de mult s-ar plânge guvernele occidentale de fake news, cele mai multe dintre ele nu consideră că se află în mijlocul unor războaie narative sau, cel puţin, nu cred că acestea sunt cu adevărat o problemă şi, prin urmare, nu le combat în mod serios. Există multe lucruri care pot fi făcute. însă multe dintre remedii sunt costisitoare, controversate politic sau, pentru politicieni (care la rândul lor îşi cultivă propriile arte narative), de-a dreptul incomode.

Există răspunsuri tehnice, cum ar fi folosirea inteligenţei artificiale pentru a găsi şi a şterge postările suspecte din social media. Dar speranţa că ceea ce a făcut tehnologia tot tehnologia poate şi anula este probabil încă iluzorie. De exemplu, algoritmii pot identifica trollii automatizaţi, dar suntem dispuşi să-i lăsăm să cenzureze ziarele?

Există opţiuni de reglementare care încearcă să impună platformelor o obligaţie mai mare de supraveghere. Se poate spune că, deşi aceste companii pretind că întruchipează o nouă cultură a responsabilităţii, ar trebui să tratăm acest lucru cu un oarecare scepticism.

Companiile de social media sunt în esenţă transnaţionale, depăşind substanţial raza de acţiune a oricărei legislaţii naţionale. Mai exact, acestea profită de toată furia, de certurile toxice online şi de teoria virală a conspiraţiei: aceasta înseamnă clickuri, iar clickurile înseamnă bani. în plus, dacă le cerem să decidă ce este realitate şi ce este ficţiune, facem un pas periculos, având în vedere că, în mare parte, aşa-numita dezinformare este, de fapt, o opinie minoritară sau o contextualizare greşită a adevărului. într-o epocă în care dezbaterea poate fi caracterizată ca microagresiune, cum vom face faţă situaţiilor în care ceea ce pare a fi inexactitate este prezentat pur şi simplu ca o opinie? Adevărul unui socialist poate fi fake news pentru un neoliberal şi viceversa.

Ironia este că tocmai statele autoritare care solicită un „internei suveran” prin care să poată controla ştirile şi opiniile pe care le pot accesa cetăţenii lor sunt cele care au cel mai mult posibilitatea de a face acest lucru. Pentru a ne apăra împotriva „ştirilor false”, suntem cu adevărat dispuşi să acceptăm cenzura online de tip chinezesc? Şi dacă da, cine decide ce se cenzurează?

Pe de altă parte, există răspunsuri politice, adesea generate de simpla

dorinţă de a arăta că se face ceva – orice – nu neapărat bazate pe dovezi cu eficacitate reală. De obicei, guvernele agreează organizaţiile care „distrug miturile”, care caută şi contracarează falsuri vizibile, nu în ultimul rând pentru că se potrivesc unei mentalităţi birocratice: Poţi să stabileşti măsurători şi să pretinzi că ai succes mai mult prin activitate decât prin impact. în ultimă instanţă, adevărul este că acestea funcţionează rareori. Dimpotrivă, pot chiar să întărească ştirile false. îmi amintesc că am vorbit cu un activist ceh despre ceea ce ar putea fi descris cu bunăvoinţă drept opinii marginale (de exemplu, NATO plănuia un război împotriva Rusiei, iar eurocratii de la Bruxelles intenţionau să interzică moneda cehă). Repeta o poveste pe care Centrul împotriva Terorismului şi a Ameninţărilor Hibride din cadrul Ministerului de Interne ceh o dezmintise recent. S-a lăsat pe spate şi şi-a sorbit berea, savurând în mod clar momentul. Cu încrederea omului care deţine toţi aşii, a adăugat „dacă nu ar fi adevărat, de ce ar nega-o Ei – E-ul cu majusculă era evident – cu atâta înverşunare?” Cum poţi să contrazici o astfel de logică?

Niciuna dintre aceste abordări nu oferă mai mult decât o uşurare parţială şi

temporară (dacă o oferă şi pe aceea). în schimb, soluţiile profunde nu sunt nici uşoare şi nici rapide. Guvernele şi clasele politice care au devenit dependente de promisiuni deşarte şi calomnii ieftine trebuie să depună eforturi pentru a se relegitimiza. Electoratele nu pot pretinde însă că sunt victime nevinovate: am tolerat prea des şi prea mult timp şarlataniile şi tertipurilor aleşilor. Avem parte de guvernele pe care, dacă nu le meritǎm, atunci în mod cert le alegem, iar în acest proces ne expunem, de asemenea, la manipulări şi perturbări din străinătate.

Pentru a-i pune pe stăpânii noştri pe jăratic şi pentru a reduce la minimum impactul operaţiunilor de influenţare din străinătate, trebuie să ştim când suntem păcăliţi, influenţaţi şi, în general, când suntem manipulaţi. Educaţia mediatică este o abilitate de supravieţuire la fel de vitală în epoca noastră ca educaţia sexuală şi acordarea primului ajutor. înţelepciunea convenţională este că trebuie să fie predată în şcoală, ceea ce este corect – dar dacă nu suntem dispuşi să aşteptăm peste 20 de ani pentru ca o nouă generaţie de oameni iniţiaţi să devină alegători şi candidaţi, trebuie să fie extinsă şi la restul societăţii.

[5]

Dezinformarea este deseori descrisă ca

virală şi se î răspândeşte într-adevăr într-un mod izbitor de asemănător. Metafora funcţionează în ambele sensuri, deoarece „igiena informaţiei” poate contribui la oprirea răspândirii ei. Fadi Safieddine de la Universitatea de Est din Londra, de exemplu, a constatat că în cazul în care măcar 30% dintre utilizatorii de reţele sociale verifică dacă o postare este corectă înainte de a o transmite mai departe, asta ar putea contribui la oprirea răspândirii acesteia, la fel cum oamenii practică distanţarea socială pentru a stopa răspândirea coronavirusului. Decât o dezminţire după eveniment, un mod mult mai bun de a ne „vaccina” pe toţi este să oferim oamenilor abilitatea de a înţelege lumea malefică a războiului informaţional.

Nu este sexy, nu este uşor, nu este rapid. De asemenea, va însemna şi o lume nouă foarte inconfortabilă pentru politicienii înşelători, pentru agenţiile care vând prea multă publicitate şi pentru toţi ceilalţi oameni care vor să ne convingă pe faţă sau pe ascuns. Cu toate acestea, reprezintă diferenţa dintre repararea acoperişului spart al casei şi a scoate găleţi de apă şi a deschide o umbrelă de fiecare dată când plouă.

Vreţi să stiti mai multe?

Există un gen special de cărţi scrise

rapid şi murdar, despre „războiul informaţional”, care urmăresc titlurile de primă pagină, axate de regulă pe un eveniment controversat, în special pe ascensiunea lui Donald Trump, care atribuie răufăcătorilor – de obicei ruşi – puteri aproape magice de control al minţii. Din fericire, există şi studii raţionale care nu exagerează şi nici nu subestimează problema. Deşi operaţiile de informare reprezintă doar o parte din ceea ce sovieticii şi apoi ruşii au numit „măsuri active”, Thomas Rid se concentrează asupra acestui aspect în lucrarea *Active Measures: The Secret History o] Disinformation and Political Warfare,* Profil, 2020, şi o face foarte bine. Cartea Ninei Jankowicz, *How to*

Lose the Information War, LB. Tauris, 2020, este mai optimistă decât pare şi conţine lecţii excelente din prima linie a acestui conflict. *War în 140 Characters: How Social Media is Reshaping Conflict în the Twenty-First Century,* Basic, 2017, de David Patrikarakos, şi *Likewar: The Weaponization oj Social Media,* Houghton Mifflin Harcourt, 2019, de P.W. Singer şi Emerson Brooking, acoperă un teritoriu în linii mari similar, dar ambele au informaţii care se completează reciproc. Şi, în sfârşit, cartea lui Peter

Pomerantsev, *This is Not Propaganda,* Faber & Faber, 2019, este un ghid foarte uşor de citit şi foarte personal despre noua lume a subiectivităţii şi a prefăcătoriei.

Capitolul 10

Cultura

Eroul nostru elimină duşmanii cu zecile, cu pistolul, cuţitul şi pumnul. Prinde din zbor o rachetă în arcurile unei saltele. Se joacă de-a uliul şi porumbeii cu tancurile. Rambo? Nu. James Bond? Nici vorbă. Este Leng Feng, supersoldatul chinez din forţele speciale şi vedeta filmelor vestite cu „Războinicul lup”. Şi în punctul culminant al confruntării sale cu un mercenar american, care îi spune că „oamenii ca tine vor fi întotdeauna inferiori faţă de oamenii ca mine; obişnuieşte-te, naibii, cu asta”, Leng răspunde „asta e de domeniul istoriei”, şi îi dă imediat un şut în fundul lui arogant de adversar anglo-american.

E drept că America a inventat blockbusterul de tip entuziast, dar, aşa cum s-a întâmplat şi în multe alte domenii, chinezii ne ajung repede din urmă. în *Wolj Warrior II* (2017), filmul său cu cele mai mari încasări de până acum, Leng Feng, acum casier, îi înfruntă pe mercenarii sălbatici din corpul american fictiv „Dyon Corps” din Africa,

pe care „Big Daddy” îi conduce – subtilitatea nu este chiar punctul lui forte –, când aceştia încearcă să fure un nou medicament pentru o boală teribilă. în final, distrugătoarele marinei din Armata de Eliberare a Poporului aruncă în aer tancurile mercenarilor cu rachete cu rază lungă de acţiune de mare precizie. La finalul filmului, suprapusă peste un paşaport chinezesc, se află lozinca bombastică liniştitoare: „Către cetăţenii din Republica Populară Chineză: atunci când vă aflaţi în pericol într-o ţară străină, nu vă pierdeţi speranţa. Amintiţi-vă că, în spatele vostru, este o patrie puternică şi vajnică.”

Şi, pentru eventualitatea în care mesajul nu ar fi fost suficient de clar, în blockbusterul din anul următor, *Operaţiunea Marea Roşie* (2018), comandourile chineze salvează 130 de cetăţeni ai lor

de teroriştii jihadişti fîoroşi din Yemen, pardon, din fictiva „Yewaira”, care – în cazul în care spectatorul nu şi-a dat seama cât erau de ticăloşi – plănuiau să folosească o bombă radioactivă „murdară”. După ce toate efectele pirotehnice se sting, spectatorul nu trebuie să aibă nicio îndoială că China este o putere globală – în finalul filmului, navele sale dau un avertisment navelor

marinei americane – şi că

[5]

Beijingul va avea grijă de oamenii lui, oriunde s-ar afla aceştia.

Ei bine, poate că da. Cel puţin atât timp cât nu sunt uiguri, susţinători ai campaniei pentru democraţie sau denunţători ai unor incorectitudini. De fapt, China nu a fost deosebit de activă când s-a pus problema salvării propriilor cetăţeni răpiţi sau arestaţi în străinătate. Chiar şi aşa, este o declaraţie puternică de suprasuveranitate, amintind de aroganţa inconştientă a lordului Palmerston, care afirma, atunci când Imperiul Britanic era la apogeu, că „un supus britanic, indiferent de ţara în care se
află, va avea încredere că ochiul vigilent şi braţul puternic al Angliei îl vor proteja împotriva nedreptăţii şi a răului”.

Puterea culturală

Puterea ţine de percepţie, iar influenţa de imaginaţie. Imperiile au înţeles de mult timp acest lucru şi se poate discuta despre măsura în care cricketul, creştinismul şi şansa de a rosti cuvintele *cives Romanus sum,* „sunt cetăţean roman”, erau la fel de puternice ca forţa armelor în construirea şi păstrarea lor. În timpul Războiului Rece, când conflictul

direct dintre SUA şi Uniunea Sovietică era

îngheţat de ameninţarea distrugerii nucleare reciproce, sportul şi ideologia au devenit noi câmpuri de luptă: victoria cu 4-3 a Americii la hochei pe gheaţă împotriva campionilor sovietici en titre în meciul supranumit „Miracolul pe Gheaţă” din timpul Jocurilor Olimpice de Iarnă din 1980 a fost prezentată în momentul respectiv de unii comentatori drept o dojană potrivită pentru recenta invazie a Moscovei în Afganistan.

Astăzi, cultura este o arenă de confruntare în continuă creştere. Efectul său este adesea subtil şi constă atât în convingerea propriei populaţii să-şi dea sângele şi să-şi cheltuie comorile pentru a se afirma în străinătate, cât şi în subminarea directă a duşmanilor. Dar cine câştigă? Atunci când modelul sovietic împodobit cu steaua şi înfăşurat în steagul roşu care promitea cândva egalitarism, entuziasm şi un salt în sus în lumea industrială modernă a dovedit că nu poate oferi decât corupţie, represiune şi stagnare, un timp, „Occidentul” părea să fie viitorul. în cultura populară, Hollywoodul şi „CocaColanizarea” – globalizarea stilului de viaţă al consumatorului american – au condus cursa. în hotelurile sovietice, turiştii

străini erau abordaţi de negustori de pe piaţa neagră, dornici să le cumpere blugii Levi’s, iar atunci când s-a deschis primul Pizza Hut la Moscova, oamenii au stat la coadă timp de cinci ore la acest fast-food, dispuşi să plătească echivalentul salariului pe o săptămână pentru ceea ce era considerat, la propriu, gustul libertăţii. Alte puteri imperiale au găsit propriile modalităţi de a-şi transforma capitalul cultural în soft power, de la imaginea durabilă a Marii Britanii ca bastion al justiţiei şi al fairplayului (deşi încercarea neinspirată a lui Tony Blair de a redenumi ţara „Cool Britannia” nu a avut niciun succes), până la încercarea Franţei de a monopoliza noţiunea de „chic”.

Dar apar tot mai mulţi concurenţi, care îmbină progresul economic cu o deschidere culturală plină de încredere – mai ales în Asia, unde Bollywood şi K-pop reprezintă această nouă soft power pentru India şi, respectiv, Coreea de Sud, şi unde China încearcă să găsească şi o dimensiune culturală pe măsura creşterii puterii ecnomice şi militare. Dar de la videoclipuri cu decapitări jihadiste la jocurile pe calculator, peste tot apar noi forme de putere culturală, şi în joc intră noi jucători.

Totuşi, cum funcţionează cu adevărat

războiul cultural? Nu este ca şi cum un cântec ar fi doborât vreodată un imperiu sau ar fi declanşat un război, nu-i aşa? Niciun contract sportiv nu poate face ca anexarea să fie acceptabilă, la fel cum nici un joc video nu poate transforma un pacifist într-un instigator la război. Ei bine, nu, este adevărat – dar cu siguranţă acestea pot ajuta.

Poate un cântec să doboare un imperiu?

Comisarii închistaţi ai Uniunii Sovietice se temeau cândva că muzica occidentală ar putea fi transformată în armă pentru a le atrage tineretul, şi s-ar putea să fi avut dreptate. Există o poveste fascinantă despre balada *Wind of Change* (1990) a trupei vest-germane Scorpions. Aceasta a devenit un fel de imn al revoluţionarilor care au dărâmat Zidul [5]
Berlinului şi, odată cu el, şi regimul est-german în 1989, iar apoi al anticomunişţilor prin restul blocului sovietic. Se afirmă că a fost susţinută şi poate chiar scrisă de CIA. Trupa neagă acest lucru, dar nu este absolut neplauzibil, având în vedere că CIA se angajase deja în operaţiuni de influenţare culturală, de la tipărirea şi distribuirea romanului epic şi critic al lui Boris Pasternak, *Doctor Jivago,* în limba rusă, la

trimiterea de exemplare ale cărţii antistaliniste muşcătoare a lui Arthur Koestler, *întuneric la amiază,* peste Cortina de Fier cu balonul.

în capitolul anterior, am abordat impactul informaţiilor şi al dezinformării, dar şi mesajele culturale pot să răspândească valori subversive sau să submineze voinţa naţională. De exemplu, ONG-urile sud-coreene (uneori cu aprobarea implicită a guvernului) trimit, de asemenea, baloane care plutesc deasupra Coreei de Nord cu fel de fel de obiecte, de la biblii la pliante, de la CD-uri cu filme interzise până la aparate de radio, toate pentru a încălca cenzura impusă de Phenian. *Hallyu,* „valul coreean” în cultură, a fost denunţat în mod explicit ca armă în Coreea de Nord, unde este denumit *Nampung* („Vântul din Sud”).

La fel, tensiunile dintre India şi Nepal din 2020 au ajuns pe undele radio, deoarece Nepalul – a cărui armată nu este nici măcar cât a cincisprezecea parte ca mărime faţă de cea a vecinei sale – a început să transmită mesaje critice în India prin intermediul unor emiţătoare instalate pe dealurile din apropierea graniţei. Declaraţiile serioase referitoare la Nepal nu sunt chiar foarte convingătoare pentru a fi ascultate, aşa

că nepalezii au difuzat şi un nou gen de cântece care combină melodii populare cu versuri precum *Dadagiri chhor Bharat* („Opreşte intimidarea, India!”) şi *Lutiago humro bhoomi* („Pământul nostru a fost furat”). Ca răspuns, unii indieni au început să pună în circulaţie diverse meme jingoiste despre revendicarea de către ţara lor a teritoriilor disputate.

însuşi termenul de „jingoism” sugerează că războaiele pot fi declanşate de un refren mobilizator, în 1877 a izbucnit războiul ruso-turc – unul dintre numeroasele războaie ruso-turce –, în urma unei răscoale împotriva dominaţiei otomane din Balcani şi a dorinţelor ţarului de a combina protejarea creştinilor de stăpânii musulmani cu o mică acaparare de teritorii. După ce sângerase deja în Războiul Crimeei din perioada 1853-1856, guvernul britanic nu era decis cum este cel mai bine să acţioneze acum. Existau preocupări legate de expansiunea rusă, iar regina Victoria însăşi era îngrijorată că acesta ar putea să fie un preludiu la o încercare de a prelua controlul asupra „bijuteriei coroanei” imperiului: India. în acelaşi timp, liderul Partidului Liberal, William Gladstone, făcuse mult pentru a stârni furia faţă de tratamentul aplicat de otomani creştinilor din Balcani, în special

prin pamfletul lui *Ororile bulgare şi chestiunea Orientală (The Bulgarian Horrors and the Question of the East* – 1876), şi exista puţină simpatie pentru turci.

Apoi a apărut „Marele MacDermott”, un cântăreţ foarte popular de music-hall, care a cumpărat cu o guinee un cântec cu îndrăgitul refren antrenant „Nu vrem să luptăm, dar, pe Jingo----------, dacă o facem,/Avem corăbiile, avem oamenii, avem şi banii,/Am mai luptat cu Ursul înainte, şi cât timp suntem britanici adevărati,/Rusii nu vor avea Constantinopolul”. A devenit un hit; chiar şi prinţul de Wales, viitorul rege Eduard al VH-lea, l-a pus să i-l cânte într-o audienţă privată. O populaţie pentru care războiul fusese ceva îndepărtat şi de puţin interes a devenit de-a dreptul patriotică. Balanţa politică s-a înclinat şi o flotă a fost trimisă ca să forţeze Rusia să accepte condiţiile.

Puterea unor astfel de intervenţii culturale de

[5]

stânga nu constă în faptul că forţează un stat reticent să acţioneze, ci mai degrabă că pot fi mobilizate pentru a câştiga disputele politice interne dacă să se acţioneze sau nu. Refrenul zgomotos al music-hallului din secolul al XlX-lea a fost înlocuit de videoclipurile online şi de

furtunile de pe Twitter, dar principiul care se aplică este acelaşi. De exemplu, scurtmetrajul documentar *Kony 2012* (2012) despre criminalul de război şi liderul de cult ugandez cu acelaşi nume le-a oferit o împuternicire celor care încercau să determine SUA să adopte o poziţie mai fermă şi să convingă Uniunea Africană să trimită trupe împotriva Armatei de Rezistenţă a Domnului. în 2014, Sony Pictures a fost piratată, iar printre fişierele accesate s-a aflat şi filmul încă nelansat *The Interview,* o comedie neagră în care doi jurnalişti primesc acces la Kim Jong-un şi apoi sunt recrutaţi de CIA pentru a-l asasina pe acesta. Phenianul (probabil în spatele hackerilor) şi-a exprimat furia şi chiar a ameninţat cu atacuri teroriste împotriva oricăror cinematografe care ar îndrăzni să difuzeze filmul. Se pare că temerea sa era dublă: că până şi reprezentările fictive ale asasinării arogantului şi egoistului Kim ar putea încuraja încercări similare în interiorul Coreei de Nord, sau că ar putea crea în SUA un val motivaţional pentru o acţiune directă împotriva regimului. Gândul că o comedie ar putea avea un astfel de impact poate părea cam exagerat, dar ulterior s-a constatat nu numai că fusese consultat în prealabil un expert de la RÂND,

organizaţie independentă, dar apropiată de guvern (acesta a sugerat să se păstreze scena în care Kim este ucis, deoarece aceasta ar putea „să insufle o idee realistă în Coreea de Sud şi, cred eu, în Nord”), ci şi secretarul de stat adjunct pentru afaceri în Asia de Est şi Pacific. Viaţa şi arta pot fi mai strâns legate decât am putea crede.

Poate un contract de licenţă să disculpe o naţiune?

Opinia naţională este, bineînţeles, un spaţiu contestat şi este frecvent influenţată, poate chiar modelată, de forţe externe. China, de exemplu, ştie că se confruntă cu temeri din ce în ce mai mari legate de puterea ei economică şi militară şi de ambiţiile globale, şi încearcă să preîntâmpine acţiunile concrete de constrângere. Depinde de dumneavoastră dacă veţi considera acest lucru drept un tertip viclean pentru a dezarma o lume credulă sau o încercare inteligentă de a dezamorsa „sinofobia” isterică.

Nu este vorba doar de a oferi străinilor cursuri ieftine de mandarină şi de finanţare a cinematografiei naţionale, deşi chinezii fac şi acest lucru. (în 2020, a ieşit la iveală faptul că s-ar putea ca cel

mai mare lanţ de librării din Germania să fi

fost plătit pentru [5] a prezenta în mod proeminent lucrări importante, precum seria de discursuri ale preşedintelui Xi Jinping.) Angajat de mult timp în cenzură sistematică internă, Beijingul caută din ce în ce mai mult să cenzureze şi dezbaterea la nivel

global pe teme pe [5] care le consideră jenante sau problematice. în 2019, Daryl Morey, managerul general al echipei de baschet Houston Rockets, şi-a transmis pe Twitter sprijinul pentru protestatarii în favoarea democraţiei din Hong Kong. Tweet-ul a fost şters repede, dar nu suficient de repede. The Rockets, până atunci cea mai populară echipă americană de baschet din China, a fost blocată de televiziunea de stat. Asociaţia Naţională de Baschet (NBA) era afiliată la o serie de poziţii progresiste din tară, dar relaţia sa cu China urma să valoreze câteva miliarde de dolari în următorii ani, aşa că a acţionat rapid ca să liniştească Beijingul. Morey a fost mustrat public şi renegat, lozincile de protest de la meciurile televizate au fost confiscate, iar jucătorilor li s-a spus să se abţină de la comentarii privind politica chineză. Se pare că libertatea de exprimare nu trebuie să stânjenească afacerile.

O combinaţie de forţă economică, cruzime şi facsimile organizate de exprimare a indignării populare permite Beijingului să-şi controleze imaginea în arena mondială. în 2020, taiwanezii şi activiştii chinezi care folosesc expresii consacrate precum „bandit comunist” sau „partid de 50 de cenţi” (termen folosit pentru a ironiza trollii care lucrează pentru Beijing) în comentariile de pe YouTube au constatat că acestea sunt sterse automat

în decurs de 15 secunde. YouTube a declarat ulterior că acest lucru se datorează „unei erori a sistemelor noastre de aplicare”, dar persistă suspiciunile că fie compania a vrut să evite să supere Beijingul, fie a existat o campanie organizată pentru a se umbla la sistemele care răspund reclamaţiilor publicului. Aşa-numitul Mare Firewall cenzurează de mult timp informaţiile sensibile din punct de vedere politic pentru utilizatorii naţionali; aceasta reprezintă o încercare de a exporta acest tip de control al informaţiilor.

Scopul este pur şi simplu de a face ca orice răspuns la diferitele politici chinezeşti eventual

reprobabile – de la suprimarea uigurilor musulmani şi a democraţilor din Hong

Kong, până la anexarea Tibetului şi poate publicarea cu întârziere a informaţiilor referitoare la focarul de COVID-19 – să fie de neconceput, prin simplul fapt că nu pot fi menţionate. După cum mi-a spus o diplomată americană, „încă nu suntem deloc aproape de această etapă, dar se pare că intenţia chinezilor nu este să facă să pară corect ceea ce fac, ci mai degrabă să elimine din dezbaterea publică tot ceea ce fac ei greşit”. Ea a mai adăugat că „dacă se va întâmpla acest lucru, va fi mai greu ca oricând să-i convingem pe oameni să accepte costurile unei confruntări”.

Poate un joc să te facă să lupţi?

Chiar dacă refrenul spune jingo, trebuie „să ai corăbiile, oamenii şi banii”. Pentru a contesta lumea globală, fie prin război politic, fie prin presiuni economice sau de-a dreptul prin forţă, ai nevoie atât de resurse, cât şi de voinţă. Aceasta este o luptă care se duce acasă şi din ce în ce mai mult prin intermediul filmelor şi al televiziunii, al videoclipurilor virale şi al jocurilor pe calculator.

în fond, există un motiv pentru care Pentagonul a început încă din 1927 să susţină filmele care se potrivesc agendei sale. Atunci au fost alocaţi piloţi şi avioane din Army Air Corps pentru a

ajuta la realizarea filmului de război *Wings,* care a câştigat primul premiu Oscar. Reprezentări de tip entuziast ale gloriei militare americane ar putea foarte bine să-i dea unui producător şansa de a folosi locaţii şi chiar echipamente reale. Pentru filmul *Top Gun:*

Maverick (2020) – continuarea filmului supermacho al lui Tom Cruise *Top Gun* (1986) realizatorii filmului au primit permisiunea de a utiliza avioane F/A-18 şi au avut chiar acces la un portavion nuclear de clasa Nimitz, contra cost. în schimb, Pentagonul a obţinut dreptul de a se asigura că „mesajele" sale sunt reflectate în film... şi o proiecţie exclusivă în avanpremieră pentru gradele cele mai înalte. Mai mult chiar, din 2002, Pentagonul a finanţat diferitele variante ale jocului pe calculator *Americas Army* şi l-a distribuit gratuit. De ce? După cum au spus chiar dezvoltatorii, „vrem ca întreaga lume să ştie cât de măreaţă este armata americană".

Bineînţeles, o mare parte din aceste filme este destinată consumului intern. Filmul original *Top Gun* a fost apreciat drept cel mai reuşit argument de recrutare pentru aviaţia navală americană din toate timpurile, la fel cum în zilele noastre armata americană are

propria echipă de e-sport care evoluează competitiv în jocul pe calculator *Caii oj Duty* pentru a atrage candidaţii în jocul real. Majoritatea încasărilor filmelor *Wolf Warrior* au provenit din China. Producătorii sunt în căutare de profit, dar statele care susţin astfel de cinematografie patriotică doresc să se asigure că armatele lor au recruţii de care au nevoie şi un public dispus să-i vadă că înfruntă pericolul.

E drept că Statele Unite au o poziţie dominantă tradiţională în acest domeniu, dar chiar şi în lumea jocurilor pe calculator, aceasta este contestată. Marile francize ale unor astfel de jocuri, precum *Caii of Duty: Modern Warfare,* menţionată mai sus,
ridică în slăvi în mod corespunzător puterea militară occidentală şi îi prezintă pe adversari, de la teroriştii arabi la ultranationalistii ruşi. Cu toate 3> 5 >
acestea, şi alţii au ajuns să aprecieze potenţialul acestui mediu pirotehnic ce creează dependenţă. în 2003, mişcarea libaneză Hezbollah a lansat *Special Force,* un joc de tip first-person shooter în care jucătorul îşi asumă rolul unui luptător împotriva forţelor de apărare israeliene. (Ca un indiciu grăitor al modului în care s-au schimbat prioritătile, un joc succesor al acestuia, lansat în

2018, *Sacred Defence,* i-a distribuit în rolul inamicilor pe militanţii Statului Islamic din Siria.) între timp, începând din 2002, compania Afkar, cu sediul în Siria, şi-a produs propriile jocuri de tip „shoot-em-up” cu o poziţie politică distinctă: *Under Ash* (2002) şi *Under Siege* (2005), în care inamicii sunt din nou israelieni. Fie că este vorba în mod special de a pregăti o nouă generaţie de luptători, aşa cum a sperat fără îndoială Hezbollah, sau pur şi simplu ca o provocare la adresa prejudecăţii încetăţenite a genului, aşa cum susţinea Afkar, ideea de bază este că acum conflictul cultural s-a mutat şi pe acest tărâm.

Puterea întunecată

Ce se întâmplă dacă nu poţi defini imaginaţia publică, aşa cum se exprimă prin aceste mijloace de comunicare? în filmul *Rocky IV* (1985), luptătorul american cu acelaşi nume, Rambo al lui Sylvester Stallone din ringul de box, îl înfruntă pe Ivan Drago, un ucigaş sovietic drogat şi cu sânge-rece. în continuarea sa de după mulţi ani, *Creed II* (2018),

Drago îl antrenează pe fiul său ca să devină un luptător la fel de neînduplecat pentru un meci nimicitor la Moscova.

Stereotipurile din Războiul Rece au fost pur şi simplu altoite, oligarhii i-au înlocuit pe comisari şi Vladimir Puţin a devenit pentru mulţi oameni personajul negativ suprem din filmele lui Bond, care a ieşit de pe ecran şi a intrat în viata reală.

Nu e ca şi cum ruşii nu ar fi încercat să câştige şi ei o poziţie de soft power. Să ne gândim la banii şi la eforturile depuse ca să fie siguri că atât Jocurile Olimpice de iarnă de la Soci din 2014, cât şi Cupa Mondială de fotbal din 2018 vor merge cât se poate de bine. Nu era doar o sansă clasică în stil sovietic

[3]

de a preamări vitejia sportivilor ruşi (uneori îmbunătăţiţi cu droguri) ca o metaforă pentru un stat viril şi puternic; era, de asemenea, o încercare de a submina relatările despre ruşii cei răi. Ambele evenimente s-au desfăşurat foarte bine şi au înfăţişat Rusia la cel mai înalt nivel al imaginaţiei şi ospitalităţii sale. Cu toate acestea, cu otrăvitori care îşi fac de cap la Londra şi Salisbury (dezertorul Aleksandr Litvinenko a murit de o boală cauzată de poloniu radioactiv în 2006, iar Serghei Skripal, agent al MI6, a scăpat ca prin urechile acului de la moartea prin agentul neurotoxic Noviciok în 2018), „omuleţii verzi” apăruţi în Crimeea în 2014, gangsterii şi hackerii care lucrează mână în mână cu spionii Kremlinului,

efectul unor astfel de evenimente a fost, în mod inevitabil, limitat. Imaginea băiatului rău rezistă. Cu toate acestea, într-un mod pervers, actualul regim rusesc pare să facă din acest lucru un fel de virtute, ba chiar o strategie şi o necesitate.

Nu credeţi că vă puteţi prezenta drept băieţi buni sau iniţiatori îndrăzneţi? Atunci poate că merită să întoarceţi foaia, deoarece se pare că Rusia lui Puţin are ceva ce în multe privinţe reprezintă opusul unei soft power şi anume „puterea întunecată" de a te înfăţişa drept un personaj prea periculos pentru a merita să te iei de el. La urma urmei, dacă reuşeşti să arăţi ca cel mai mare şi mai rău bătăuş din curtea şcolii obţii un fel de victorie narativă şi aceasta poate fi mobilizată pentru a descuraja rezistenţa şi pentru a obţine concesii.

De nenumărate ori, politica rusă pare aproape calculată pentru a ofensa şi pentru a părea imprevizibilă şi ameninţătoare. De exemplu, în 2014, Danemarca dezbătea apartenenţa la un sistem de apărare antirachetă al NATO, iar Finlanda se gândea chiar să intre în NATO (caz în care probabil că Suedia i-ar fi urmat exemplul). Cu toate acestea, au existat voci din tară care i-au avertizat că acest î
lucru i-ar putea pune de fapt într-un

pericol şi mai mare, iar Moscova dorea în mod clar ca aceste voci să fie auzite. Potrivit Serviciului Danez de Informaţii al Apărării, chiar în momentul în care conducerea ţării, inclusiv premierul Helle Thorning-Schmidt, se afla în Bornholm în iunie 2014 la un eveniment politic obişnuit, Folkemodet, avioanele de război ruseşti au simulat un atac nuclear asupra insulei. Două bombardiere supersonice Backfire Tu-22M3 înarmate cu rachete, escortate de patru Su-27
Flanker de luptă, au traversat Marea Baltică la joasă înălţime şi au virat înapoi chiar înainte de a intra în spaţiul aerian danez. O staţie radar de pe Bornholm le-a reperat şi a solicitat o escortă daneză de F-16, dar, dacă ar fi fost vorba de un atac real, nu ar fi putut să-i intercepteze pe atacatori înainte ca aceştia să-şi lanseze bombele.

în anul următor, Rusia a organizat un exerciţiu militar major cu 33 000 de soldaţi, care au efectuat manevre pentru eventualitatea în care nu numai că vor ocupa Bornholm, dar vor merge mai departe şi vor invada partea continentală a Danemarcei, Suedia, Norvegia şi chiar Finlanda. Oare Moscova are ambiţii teritoriale în Scandinavia? Mai mult ca sigur că nu. Cu toate acestea, prin simplul fapt că execută scenarii de război

atât de agresive, ruşii încearcă să demonstreze ce s-ar putea întâmpla cu ţările din regiune, dacă acestea ar „provoca” Rusia, în 2015, ambasadorul rus la Copenhaga, cu toată subtilitatea unui mafiot care cere bani de protecţie, a avertizat că, dacă Danemarca se alătură sistemului de apărare antirachetă, „va deveni o ţară mai puţin paşnică, şi relaţiile cu Rusia vor avea de suferit. Bineînţeles, este decizia dumneavoastră – vreau doar să vă reamintesc că finanţele şi securitatea dumneavoastră vor avea de suferit”. în 2016, Puţin însuşi i-a întrebat retoric pe finlandezi dacă au crezut că nu vor exista consecinţe în urma aderării lor la NATO: că deşi trupele lui fuseseră retrase pe poziţii îndepărtate de graniţa comună, „credeţi că vor rămâne acolo?”

în cele din urmă, Danemarca a decis să nu facă parte din sistemul de rachete de apărare, „ca urmare a unei ample revizuiri a factorilor politici şi de securitate”, iar Finlanda nu face parte din

******

în *Discursuri asupra primei decade a lui Titus Livius,* Niccold Machiavelli afirma că poate fi „un lucru foarte înţelept să simulezi nebunia”. Preşedintele SUA Richard Nixon este cunoscut pentru folosirea acestei strategii infame în timpul războiului din Vietnam, când i-a

lăsat atât pe sovietici, cât şi pe nord-vietnamezi să creadă că era atât de obsedat să pună capăt conflictului într-un fel sau altul, încât ar putea recurge la arme nucleare. Mai recent, o mare parte din semnalele nord-coreene par, de asemenea, concepute pentru a accentua ideea că nu este un stat „rezonabil” şi că va răspunde în mod disproporţionat, chiar contraproductiv, dacă va fi ameninţat (chiar şi de un film mediocru, după cum se pare).

Intimidarea şi presiunile pentru a-ţi croi drum în lume pot avea efect pe termen scurt (întrebaţi-i pe danezi), dar, pe termen lung, există dezavantaje serioase pentru o strategie care te reduce la poziţia de outsider, în al cărui cuvânt nu se poate avea încredere şi a cărui existenţă însăşi reprezintă o ameninţare. Acesta este motivul pentru care astfel de semnalizări sunt adesea rezervate celor care nu au nimic de pierdut, fie că este vorba de state devenite deja paria, precum Coreea de Nord, fie pseudostate teroriste. Videoclipurile înfricoşătoare cu decapitări oribile puse în circulaţie de Al-Qaeda, de Statul Islamic şi de alte grupări jihadiste, de exemplu, sunt menite să fie atât avertismente, cât şi, în egală măsură, semnale ale determinării lor absolute. O mână de sociopaţi pot fi atraşi de această

cauză, dar ideea este că aceia care sunt îngroziţi vor rămâne şi ei cu convingerea că aceştia sunt duşmani atât de fanatici, încât cu siguranţă este imposibil să fie învinşi. Dacă acest lucru funcţionează sau nu este o altă problemă, dar comunicaţiile jihadiste capturate şi interceptate arată clar că aceasta face parte din gândirea aflată în spatele acestui teatru macabru. O bombă într-o piaţă, un politician împuşcat pe stradă şi un videoclip înfiorător: toate acestea sunt exact mesaje de teroare.

Câştigarea războaielor culturale

La fel ca în cazul problemei (dez)informării, democraţiile liberale trebuie să fie fidele față de ele

însele. Deşi politicienilor noştri le place să se prezinte drept promotori ai valorilor noastre, politica lor de stat este rareori conformă cu propria retorică. Este dificil să promovăm în mod convingător democraţia şi liberalismul în Rusia, în Venezuela ori în Coreea de Nord şi, în acelaşi timp, să permitem bucuroşi de atâţia ani Chinei şi Arabiei Saudite nu numai să dispreţuiască aceleaşi valori acasă, dar să-i şi persecute pe cei care le îmbrăţişează în străinătate.

Există o oportunitate uriaşă pentru un

nou contraatac cultural – şi, astfel, politic – împotriva noului autoritarism din ce în ce mai evident în întreaga lume. Asta nu înseamnă ca propaganda „noastră” să o combată pe „a lor”, dacă prin propagandă înţelegem minciuni, exagerări şi tehnici abile de omisiune. în perioada de apogeu a imperialismului cultural american, capacitatea sa de a vinde Visul American a depins, desigur, de ceva mai mult decât de o simplă cosmetizare, şi reflecta în mod autentic entuziasmul, optimismul şi credinţa sinceră că era un mesaj de speranţă pentru toţi. Dar astăzi trăim vremuri mai degrabă cinice şi autoreflexive şi e mai greu de evitat adevărul neplăcut că libertatea şi prosperitatea pentru unii a fost prea adesea cumpărată cu preţul exploatării pentru mulţi şi al dezastrului ecologic pentru toţi.

Nu este vorba că propaganda, cenzura, discursurile bombastice şi jingoismul nu funcţionează, ci de faptul că acestea sunt instrumente periculoase şi adesea distructive. O contraofensivă culturală nu are nevoie doar de resurse, ci şi de tonul potrivit. Mai bine să ai umor decât să huleşti, să conduci prin exemplu mai degrabă decât prin exegeză. Cândva, era posibil să se încerce comercializarea unei

naţiuni şi a unui mod de viaţă doar prin intermediul celuloidului. Acum, filmele pot fi juxtapuse cu secvenţe de ştiri, iar toată lumea poate căuta pe Google orice fapt pentru a vedea dacă este adevărat sau nu. Deşi poate că vom fi fericiţi să trăim în lumi inventate care să ne flateze prejudecăţile, s-ar putea totuşi întâmpla ca autenticitatea să-şi redobândească propria greutate.

Cu alte cuvinte, dacă vrem să încercăm să transmitem un mesaj pozitiv despre noi înşine, trebuie mai întâi să-l trăim cu adevărat.

Desigur, s-ar putea ca asta să fie o problemă care se va rezolva de la sine, şi nu numai că vom dobândi educaţia mediatică necesară pentru a vedea dincolo de dezinformare, dar vom începe chiar să ne împotrivim transformării culturii în armă. Să ne gândim la remake-ul live-action al cunoscutului film Disney, *Mulan* (2020), aspirant la statutul de blockbuster, cu buget mare, filmat în China şi puternic influenţat de interesele Beijingului. Câteva dintre modificări sunt în esenţă detalii, cum ar fi eliminarea unei scene de dragoste care se pare că i-a scandalizat pe comisarii culturali, dar, în general, acest film a fost transformat în propagandă naţionalistă chineză cu un

aspect lustruit şi americanizat. S-a filmat chiar în Xinjiang, unde un milion de uiguri lâncezesc în lagăre de concentrare – de „reconversie” –, iar pe genericul de final se mulţumeşte filialei locale a Biroul de Securitate Publică, infama poliţie politică chineză.

Rezultatul? Filmul a fost o dezamăgire ca încasări atât la nivel global, cât şi în China, iar Disney a fost foarte criticat. Câştigarea războaielor culturale este mult mai dificilă decât poate părea, chiar şi epopeile patriotice pot fi contraproductive în cel mai rău caz, iar în cel mai bun caz, au numai efect de „vată de zahăr” pe termen scurt. La fel ca în cazul utilizării informaţiilor, autenticitatea credibilă va deveni probabil tot mai importantă într-o epocă în care totul poate fi falsificat, iar statele care încearcă să dobândească influenţă prin intermediul culturii vor constata că acest lucru funcţionează cel mai bine atunci când aceste valori şi atitudini sunt autentice.

>

Vreţi să ştiti mai multe?

3 5 J

Popular Culture, Geopolitics, and Identity, de Jason Dittmer şi Daniel Bos, ediţia a 2-a, Rowman & Littlefield, 2019, este o introducere captivantă şi atentă la

modul în care reprezentările pot influenţa lumea pe care o ilustrează. Lucrarea lui Nancy Snow, *Propaganda, Inc: Selling Americas Culture to the World,* ediţia a 3-a, Seven Stories, 2010, se concentrează în special pe Agenţia de Informaţii a SUA, în timp ce cartea lui Eric Fatter, *American Empire and the Arsenal of Entertainment,* Palgrave Macmillan, 2014, este mai amplă. Povestea despre *Wind of Change* a fost explorată într-un fascinant şi captivant podcast cu acelaşi nume (Pineapple Street Studios/Crooked Media/Spotify, 2020).

Partea a IV-a

BUN VENIT ÎN VIITOR

Capitolul 11

Instabilitatea ca armă

Este o altă zi după mâine, iar comandourile franceze şi hackerii germani sunt pe cale să declanşeze haosul. Oamenii-broască din CPEOM, componenta maritimă a Diviziei de Acţiune din cadrul serviciului de informaţii externe al Franţei, DGSE, coboară un vehicul subacvatic fără pilot – o dronă de scufundare la mare adâncime – în apă de pe o barcă de pescuit aparent inofensivă. Aceasta se strecoară discret spre cablul de fibră optică, ieşit de pe fundul mării (în apropierea ţărmului, acesta este îngropat pentru siguranţă), şi aşează o încărcătură explozivă, după care se întoarce la navă, fără ca nimeni să observe ceva. în timp ce comandantul operaţiunii ajută la securizarea dronei, un marinar îl anunţă ridicând degetul mare cu vârful în sus că şi cealaltă echipă şi-a îndeplinit misiunea. A fost, de fapt, o operaţie delicată: încărcăturile fuseseră puse nu pentru a reteza pur şi simplu cablurile, ci pentru a declanşa unde de şoc care să le rupă indirect. Chiar şi o

examinare superficială va scoate la iveală acest lucru, dar scopul era posibilitatea de a nega, nu secretizarea.

Între timp, în pitorescul oraş bavarez Dillingen an der Donau, hackerii din cadrul Batalionului 292 de Tehnologie a Informaţiei, care face parte din noul

comandament CIR al războiului cibernetic din Bundeswehr, terminau de încărcat programe malware în calculatoarele aeroportului. Acestea fuseseră actualizate recent şi ar fi rezistat împotriva celor mai mulţi hackeri rău-intenţionaţi, dar nu şi împotriva unor instrumente dezvoltate cu ajutorul tuturor resurselor de care dispune un stat.

Ţinta nu este Rusia sau Siria, Libia sau Iran, ci statul coleg membru al NATO şi al UE, Italia, iar arma finală va fi un emisar de la Bruxelles, puţin cam ciufulit după zborul de dimineaţă devreme spre Roma. Aduce un mesaj secret, dar un ultimatum serios şi letal pentru un nou guvern populist care pare să creadă că poate merge mai departe cu ideea de „Italexit”, cu riscul de a destabiliza moneda euro şi de a declanşa eventual dizolvarea Uniunii Europene. Mesajul său este foarte simplu: dacă aţi crezut că problemele cu care s-a confruntat Marea Britanie atunci când a

trecut prin Brexit au fost grave, să ştiţi că acestea au fost nimic faţă de haosul care ar cuprinde Italia. Ca să fie clar, în momentul în care a intrat pe uşile elegantului Palat Farnesina în care se află Ministerul de Externe, cele două cabluri care leagă Sardinia la World Wide Web, de la Olbia şi Cagliari, au fost tăiate. Pe întreaga insulă, descărcările de pe internet au îngheţat, e-mailurile au rămas blocate în cutiile poştale şi comunicaţiile bancare au încremenit, în timp ce administratorii de sistem s-au grăbit să se reconecteze prin intermediul legăturilor prin satelit. între timp, computerele de la aeroportul principal al insulei din Cagliari s-au oprit
brusc, făcându-i pe controlorii de trafic aerian să redirecţioneze disperaţi zborurile de sosire către aeroporturile mai mici de la Alghero şi Olbia.

A fost un avertisment atent calibrat. Sardinia reprezintă mai puţin de 3% din populaţia Italiei şi doar 2% din PIB-ul acestei ţări. Nu a murit nimeni şi nu a fost provocat niciun rău permanent; repararea cablurilor urma să dureze câteva săptămâni, iar curăţarea sistemelor aeroportului poate o zi, dar apoi totul urma să revină la normal. Nu era suficient pentru a afecta serios Italia,

iar dacă Roma ar fi vrut, ar fi avut opţiunea de a-şi salva reputaţia, explicând totul ca pe un accident nefericit şi nu drept o acţiune duşmănoasă. Dar era suficient pentru a demonstra ce se poate întâmpla atunci când interconexiunile care stau la baza vieţii şi economiilor moderne sunt compromise fie prin gesturi politice, fie prin operaţii secrete.

Este mouse-ul mai puternic decât sabia?

O fantezie exagerată şi chiar eurofobă? Bineînţeles. Există multe ţări mai predispuse să recurgă la violenţă şi la presiunile sub acoperire decât altele, mai puţin constrânse de dreptul internaţional sau de opinia publică, ambele având cerinţe mai mari. Germania nu e precum China, Franţa nu seamănă cu Iranul. Cu toate acestea, unii i-au ameninţat deja cu sancţiuni economice pe aliaţii lor (SUA împotriva Europei în legătură cu gazoductul Nord Stream II în 2020), s-au spionat reciproc (agenţi turci au fost descoperiţi în state membre ale NATO din Marea Britanie până în Danemarca), au cheltuit milioane de euro pentru aşi face lobby (conform datelor de la Center for Responsive Politics' Foreign Lobby Watch, în 2018 nu Rusia sau China au

fost cele care au cheltuit cel mai mult pe lobby politic în SUA, ci Coreea de Sud, Japonia şi Canada), şi-au ascultat telefoanele colegilor de guvernare (se pare că NSA a ascultat-o pe Angela Merkel până în 2013) şi chiar au sprijinit armate rivale de interpuşi (în războiul civil din Libia, Franţa şi Italia susţin o parte, iar Turcia pe cealaltă). Dacă acesta este modul în care aliaţii se poartă unii cu alţii, atunci, deşi recunoaştem că suntem din fericire încă departe de situaţia în care membrii UE să-şi mineze reciproc cablurile de internet, nu este deloc surprinzător modul violent în care se desfăşoară competiţia politică şi economică mai amplă.

Aceasta se datorează parţial tocmai faptului că lumea modernă este liberă atât de rigorile controlului din timpul Războiului Rece – când superputerile puteau decide într-o anumită măsură conflictele permise şi cele care vor fi controlate –, cât şi de pericolul unor conflicte de amploare. Aşa cum s-a discutat în Capitolul 2, astfel de conflicte sunt din ce în ce mai puţin frecvente, din motive pozitive, cum ar fi afirmarea dreptului internaţional, dar şi pentru că devin prea costisitoare atât din punct de vedere economic, cât şi politic.

Proiectul Human Security Report a

urmărit traiectoria conflictelor timp de câţiva ani. Conform datelor acestuia, între începutul anilor '90 şi până prin 2010, numărul total de conflicte a scăzut dramatic, cu aproape trei sferturi în ceea ce priveşte tipul de războaie violente care ucid cel puţin o mie de oameni pe an. După 2010, a început să se raporteze o creştere clară a numărului de morţi din războaiele lumii; pe baza datelor furnizate de Programul de Date referitoare la Conflicte de la Universitatea Uppsala, s-a calculat că între 2010 şi 2014 pierderile au crescut cu 600%. în mare parte, însă, acestea au fost conflicte în care au fost implicaţi extremişti islamici şi au fost, cel puţin parţial, războaie civile. în plus, a fost doar o situaţie temporară: din 2014, numărul acestor „morţi în luptă” a început din nou să scadă, chiar şi în Orientul Mijlociu, care reprezintă majoritatea covârşitoare. Cele mai multe războaie continuă să rămână la nivel intern, fiind războaie necivilizate ale fraţilor contra fraţilor, uneori cu implicare străină.

Bineînţeles, nimic din toate acestea nu înseamnă că între state nu vor mai exista războaie cu schimburi de focuri. Uneori, ghinionul, impulsivitatea sau socotelile greşite vor face ca acele arme noi şi scumpe sau cele vechi şi de încredere să

fie ignorate. (în fond, acel veteran de încredere, AK-47, a ucis mult mai mulţi oameni decât bombele nucleare sau orice alte „arme de distrugere în masă”.) În 2020, Siria, Libia şi Yemenul continuau să ardă, războiul dintre Armenia şi Azerbaidjan pentru enclava disputată Nagorno-Karabah izbucnea din nou, iar soldatii chinezi şi indieni se încăierau în munţii înalti din Casmir. Cu toate acestea, în cele

> mai multe cazuri, s-a văzut o dorinţă clară din partea majorităţii părţilor de a evita o escaladare mai amplă. În Caşmir, ambele părţi au evitat armele preferând pietrele, cuţitele şi bastoanele înfăşurate în sârmă ghimpată – arme ucigătoare, cu siguranţă, dar destinate în mod deliberat să prevină situaţia în care conflictul de frontieră ar putea scăpa de sub control.

Aşadar, devine lumea mai sigură? Nu prea. Există o întreagă industrie academică dedicată evaluării numărului de războaie purtate, a numărului de oameni care au murit în ele, însă problema este că, la fel ca în multe alte domenii academice, adesea apar şi aici disputele legate de definiţii. Ce este un război şi ce este un conflict major? Oare un copil moare de foame pentru că un război civil a perturbat lanţurile de aprovizionare? Un veteran de război rănit care se sinucide după demobilizare? Un

terorist care ucide în numele unui conflict îndepărtat sau un război între bande pentru teritoriile locale, în care să vândă droguri provenind din cealaltă parte a lumii? Conflictele interne – războaie civile, insurecţii, confruntări între organizaţii criminale puternic înarmate – sunt mai frecvente ca niciodată, iar bilanţul total al vieţilor curmate, distruse şi degradate rămâne ridicat.

Tot conform Programului de Date referitoare la Conflicte, în 2018 s-a produs cel mai ridicat nivel de decese în lupte din cauza conflictelor nestatale, iar numărul victimelor colaterale a fost la fel de mare. Este posibil ca ţările să nu fie în război între ele, dar lumea rămâne un loc periculos.

Societatea tly-by-wire

În parte, aceasta este doar dovada însângerată a unei probleme mai ample. Multe dintre procesele şi practicile descrise în această carte culminează prin creşterea instabilităţii în interiorul ţărilor şi în cadrul sistemului internaţional, în general. O mare parte din acest proces nu este pur întâmplător. Nu vreau să spun prin aceasta că în spatele lui se află o cabală obscură de conspiratori, ci că instabilitatea este adesea reversul dinamismului şi chiar al capacităţii de

reacţie. Poate să pară o exagerare să comparăm societatea modernă cu un aparat de zbor avansat, dar un avion cu reacţie precum F-117 Nighthawk din America sau noul Su-57 „Felon” al Rusiei sunt proiectate în mod special pentru a fi instabile. Cândva, aceasta era reţeta pentru o prăbuşire rapidă, dar sistemele moderne de calculatoare monitorizează în mod constant mişcările aeronavei şi îi ajustează suprafeţele de control pentru a menţine zborul controlat, cu mult mai rapid şi mai precis decât ar putea face orice pilot uman. O aeronavă instabilă răspunde mai rapid la comenzi, este mai manevrabilă şi mai eficientă decât una stabilă – atât timp cât sistemul de control „fly-by-wire” continuă să funcţioneze.

Comunicaţiile instantanee şi media nemijlocite, lanţurile de aprovizionare transfrontalière, logistica *just-în-time* (prin care stocurile sunt menţinute la un nivel cât mai scăzut posibil, reaprovizionate pe baza proiecţiilor necesarului preconizat), tranzacţiile cu acţiuni computerizate şi bazate pe algoritmi, tranzacţiile transnaţionale capabile să facă distincţie între jurisdicţiile fiscale şi de reglementare, reţelele criminale globale şi, în egală măsură, reţelele de meme globale: toate acestea au subminat vechile modele de

guvernanţă socială, politică şi economică, fără a pune ceva în locul lor. Statul tradiţional, unitatea familială patriarhală, baronii presei şi şefii reţelelor – toate aceste instituţii sunt sub presiune, fie eşuează, fie se adaptează, chiar dacă în acest moment nu ştim în ce se transformă.

Societatea globală nu este o victimă a acestor procese; ea este în mare măsură beneficiara lor şi, în mod sigur, complicele acestora. Natura instabilă fly-by-wire a lumii moderne a eliberat un capital uman până acum încătuşat sau marginalizat, a scos populaţiile din sărăcie, a impulsionat schimbările tehnologice, a generat o creştere economică masivă şi a permis formarea de noi comunităţi care se întind pe tot globul, de la clanurile de jocuri online la reţelele ad-hoc care se formează pentru a oferi fonduri şi ajutor practic în cazul unor dezastre. între 1998 şi 2018, speranţa de viaţă la naştere la nivel mondial a crescut de la 67 la aproape 73 de ani, iar proporţia din populaţia mondială a celor care trăiesc în sărăcie absolută a scăzut de la 32% în 1995 la 10% în 2015. Aceasta este o perioadă de revoluţie.

în capitolul următor, ultimul, mă voi referi la unele dintre modalităţile prin

care, în loc să încercăm să supravieţuim în faţa transformării tuturor lucrurilor în arme, am putea descoperi că aceasta ne poate aduce şi beneficii. Fireşte însă că nu putem scăpa de dezavantajele acestei instabilităţi.

Populiştii şi secesioniştii se aprovizionează din plin din izvorul de ştiri false şi din teoria conspiraţiei, se simt revigoraţi şi împuterniciţi de acestea. Naraţiunile conflictuale divizează comunităţile şi pun sub semnul întrebării legitimitatea sistemelor şi politicilor existente. Presiunea economică favorizează corupţia şi îi sărăceşte pe cei pe care nu îi îmbogăţeşte. Economia neoliberală a eliberat piaţa, iar aceasta, la rândul ei, s-a grăbit să treacă graniţele şi a scăpat de o mare parte din controlul naţional. Legea devine o armă, nu un scut. La extremă, războiul îşi arată chipul urât, uneori în mod deschis, ca în Africa de Nord şi în Afganistan, dar şi în alte părţi, unde ia forme mai sofisticate, odată cu apariţia mercenarilor, a corporaţiilor cu armate de securitate private şi a autorităţilor regionale care îşi afirmă controlul asupra poliţiei locale şi a paramilitarilor. Există o criză de legitimitate generalizată în întreaga lume, care ia forme diferite în regiuni diferite;

totuşi, nici măcar aceasta nu este doar rezultatul războiului non-cinetic al erei noi, ci şi o nouă oportunitate pentru acesta.

Geopolitica văzută ca „operaţie specială”

în pofida aventurării ocazionale în operaţii ce pot fi negate sau purtate prin interpuşi, care, în orice caz, sunt curând recunoscute sau demascate, este în general destul de clar când două ţări se află în război în sensul convenţional. Există lupte, există morţi. Există stimulente pentru a face o declaraţie deschisă de război – în acest fel, soldaţii au drepturi conform Convenţiei de la Geneva – şi, în acelaşi timp, există constrângeri clare în conformitate cu dreptul internaţional.

Dar ce se întâmplă atunci când toate rivalităţile clocotitoare, neînţelegerile, duşmăniile tradiţionale şi orgoliul politic întruchipat de competiţia interstatală nu sunt rezolvate prin intermediul războiului? în 2018, Andrei Kortunov, directorul general al Consiliului pentru Afaceri Internaţionale din Rusia, cercetător liberal şi fost diplomat, a rostit un avertisment sobru cu privire la consecinţele „victoriei paradigmei războiului asupra paradigmei politicii” şi

a „expansiunii mentalităţii militare asupra aspectelor non-militare ale politicii mondiale”. Kortunov a vorbit la o reuniune a Clubului Valdai, o grupare de experţi ruşi şi străini care culminează cu o apariţie pe scenă a lui Puţin însusi. Kortunov a continuat:

> Se spune că în dragoste şi în război toate mijloacele sunt corecte, inclusiv dezinformarea, înşelătoria şi provocarea. Dar nu trebuie să fie tot aşa şi în politică, unde reputaţia, predictibilitatea şi încrederea sunt foarte importante. Se pare că noi toţi – în Est şi în Vest – începem să trăim în conformitate cu legile din timp de război, când toate mijloacele sunt bune, iar reputaţia devine un lux inaccesibil sau, cel puţin, o resursă cheltuită cu nonşalanţă. Şi, ca urmare, linia roşie foarte importantă de distincţie dintre politică şi o operaţie specială este practic ştearsă.

Poate că cea de-a doua paradigmă a devenit „operaţie specială” – cu alte cuvinte, o misiune a unei agenţii de informaţii. La urma urmei, adevărul dur este că până şi aliaţii se spionează reciproc. în rarele cazuri în care există acorduri de „nespionaj”, se găsesc modalităţi de a le ocoli. Se pot baza pe activităţi „de tip spionaj”, cum ar fi contactele diplomatice, analiza surselor deschise şi operaţiile externalizate

(inclusiv subcontractarea colectării de informaţii către firme de consultantă, care îsi au propriile surse în cealaltă ţară). Sau acest lucru se poate face indirect. Programul MUSCULAR de supraveghere a internetului operat de Direcţia pentru Comunicaţii a guvernului britanic (GCHQ) şi Agenţia de Securitate Naţională (NSA) a SUA absoarbe date despre milioane de comunicări prin e-mail din întreaga lume, permiţând urmărirea comunicaţiilor chiar şi între aliaţi. Sau pot pur şi simplu să caute bucle de comunicare. Deşi în conformitate cu termenii tratatului care a creat Comunitatea Statelor Independente între multe dintre statele postsovietice, Serviciul de Informaţii Externe al Rusiei (SVR) a fost de acord să nu-şi spioneze propriii membri, serviciile de informaţii militare şi Serviciul Federal de Securitate (FSB), FBI-ul intern, pur şi simplu au umplut acest gol, pentru că nu sunt cuprinse în acord.

Aşadar, şi prietenii îi spionează pe prieteni, mai ales când este vorba despre inevitabila concurenţă economică dintre aceştia. Oficialităţile Comisiei Europene au sugerat că s-a recurs la serviciile secrete britanice pentru a se accesa documentele şi discuţiile lor despre strategia de negociere a Brexitului în

2018. Ţări precum Franţa, în care una dintre cele patru divizii ale DGSE este dedicată în mod special informaţiilor economice, a fost deosebit de activă în sprijinirea reprezentanţilor lor naţionali cu ajutorul unor campanii agresive de informaţii. Activităţile acestora variază de la spionajul cibernetic (Naţional Intelligence Estimate din 2013 al SUA a situat Franţa alături de Rusia şi Israel pe locul al doilea după China ca principală ameninţare în această privinţă) la metode de modă veche, cum ar fi percheziţionarea servietelor directorilor. Scopul este de a suprasolicita cercetarea internă şi de a fixa contractele de export şi, oriunde ar merge francezii, principalii lor concurenţi sunt tentaţi în mod inevitabil să-i urmeze. Şi nu sunt deloc singuri: în 2015, de exemplu, Austria a afirmat că NSA i-a spionat firmele de apărare, iar Germania a descoperit operaţiuni similare împotriva consorţiului multinaţional european Eurocopter. în 2020, a fost rândul danezilor să susţină că NSA a spionat industriile lor şi ale Suediei. Operaţiunile de informare, în care comunicaţiile strategice se estompează, devenind un război psihologic, nu sunt un monopol rusesc, chinezesc sau iranian. De exemplu, la sfârşitul anului 2020, Facebook a închis o

reţea de conturi gestionate în secret de serviciile de informaţii militare franceze, care promovau prezenţa militară a acestora în Africa.

Operaţiile de informaţii sunt astfel omniprezente şi constante, indiferent de alianţele şi tratatele formale. Ele sunt direcţionale spre protejarea tuturor aspectelor legate de interesul naţional, fie că este vorba de detectarea şi contracararea

>

subversiunii ostile, de ajutorul dat pentru încheierea unui acord comercial major sau a unui tratat. Acestea implică absolut tot şi orice, de la piraterie informatică la intruziune fizică, de la contaminare culturală la violenţă directă. O operaţiune individuală poate fi compromisă, anulată sau încheiată, dar războaiele serviciilor de informaţii nici nu sunt declarate şi nici nu se încheie cu adevărat. Există o metaforă mai bună pentru noua lume a conflictelor interstatale?

Nici pace, nici război

Ar fi frumos să credem că ameninţările cu

adevărat globale cu care ne confruntăm[5] – nu în ultimul rând schimbările climatice – ar însemna, de asemenea, o nouă mentalitate globală. Problema este că

oamenii sunt fiinţe complexe, capabile să coopereze din toată inima pentru o cauză şi, în acelaşi timp, să se alieze cu înverşunare pentru o altă cauză. De exemplu, să ne gândim la o altă provocare globală mai recentă: pandemia coronavirusului SARS-CoV-2 sau COVID-19 care a făcut ravagii în întreaga lume în 2020. A existat o veritabilă reacţie de solidaritate internaţională, cu alianţe pentru a împărtăşi cercetările în domeniul vaccinurilor şi al datelor medicale, şi cu angajamente de a ajuta ţările mai sărace să aibă acces la medicamente. S-au exprimat, de asemenea, învinuiri internaţionale amare, s-a arătat cu degetul spre vinovaţi şi ţările mai puţin afectate de virus au făcut ocazional sugestii voalate în sensul că starea lor reflectă virtuţile nationale. S-a afirmat că Rusia şi China au recurs la spionaj pentru a încerca să câştige „cursa vaccinurilor” şi să culeagă câştigurile politice şi chiar economice care decurg din aceasta. între timp, America a încercat să-şi folosească forţa economică pentru a acapara piaţa medicamentului Remdesivir şi chiar şi pe cea a echipamentelor de protecţie: se spune că persoane oficiale au apărut literalmente pe aeroportul din Shanghai cu valize pline de dolari pentru a intercepta un transport de măşti chirurgicale destinat iniţial Franţei.[5] [5] [5]

Este tentant să ne punem speranţele în

reinstituirea unei stabilităţi trecute, astăzi din ce în ce mai mitologizată, dar este, de asemenea, clar că acela a fost de fapt un fenomen temporar şi în mare parte un produs secundar al Războiului Rece. Lumea întâi şi Lumea a Doua a Vestului şi Estului şi-au menţinut stabilitatea aparentă în acele zile în detrimentul Lumii a Treia, care a devenit terenul de joacă pentru războaiele prin interpuşi. Războiul Rece a fost fierbinte în Vietnam şi în Coreea, în Afganistan şi în Angola, în Nicaragua şi în Orientul Mijlociu. „Stabilitatea” a fost susţinută şi de teroarea reciprocă a anihilării termonucleare. Este îndoielnic că am dori cu adevărat să ne întoarcem la aşa ceva, chiar dacă am putea.

Aşadar, alternativa ar putea fi să îmbrăţişăm oportunităţile oferite de instabilitate şi modurile în care aceasta poate fi o forţă dinamică, chiar pozitivă. Companiile suficient de agile pot să gestioneze incertitudinea. Asa cum afirma un director de [5]
corporaţie, analiza riscului politic se referea cândva la evitarea dezastrului, dar acum a devenit calea spre a face bani. Statele pot exploata flexibilităţile unei ordini instabile. Arta este, aşa cum spunea un diplomat britanic, „să nu permitem ca instabilitatea să fie egală cu

haosul”, ci „să considerăm că este o altă denumire pentru dinamism şi oportunism, în care trebuie să echilibrăm interesul propriu cu preocupări morale mai largi”. Aceasta este provocarea la care ajungem în cele din urmă, deoarece această carte, asemenea cutiei Pandorei, speră să dăruiască speranţă la sfârşit.

Vreţi să stiti mai multe?

Textele despre starea actuală nereglementată şi nereglementabilă a lumii nu lipsesc. *The New World Disorder: Challenges and Threats în an Uncertain World,* Lexington, 2019, editată de J.L. Black, Michael Johns şi Alanda Theriault, este o culegere de eseuri importante, impresionantă prin amploarea problemelor abordate, de la Balcani la Brexit. Cartea lui Peter Zeihan, *Disunited Nations: The Scramble for Power în an Ungoverned World,* Harper, 2020, conţine opinii mai personale, dar nu este deloc mai rea din acest motiv. Bineînţeles, merită să citiţi şi perspective alternative. Deşi teza lui Francis Fukuyama a fost pe cât de criticată, pe atât de greşit înţeleasă, lucrarea sa *The End of History and the Last Man,* Free Press, 1992, rămâne unul dintre cele mai bune exemple ale unei şcoli de gândire

care vede democraţia şi pacea ca pe o fatalitate, aflate imediat după colţ. Pentru o opinie contrară, încercaţi cartea lui Amy Chua, *World on Fire: How Exporting Free-Market Democracy Breeds Ethnic Hatred and Global Instability,* Arrow, 2004, al cărei titlu spune totul.

Capitolul 12

Să învăţăm să iubim războiul permanent, fără vărsare de sânge

Era anul 1364, iar oraşul-stat Florenţa se afla în război. O armată de mercenari angajată de oraşul vecin Pisa, condusă de aventurierul englez John Hawkwood şi de Hanneken von Baumgarten din Renania înainta spre oraş, după ce jefuise pe drum oraşul subordonat Pistoia. împotriva lor, Florenţa şi-a adunat forţele sub conducerea unui căpitan mercenar al ei: condottiere Galeotto Malatesta. înfruntarea s-a produs în ziua de 28 iulie la Cascina. Deşi fusese luată prin surprindere, Florenţa a învins, nu în ultimul rând, datorită unui contingent de mercenari arbaletrieri genovezi, înarmaţi cu cele mai noi arbalete cu piese de oţel. A fost o zi de eforturi sângeroase, cu sute de victime şi probabil chiar două mii de prizonieri luaţi din Pisa. Cu toate acestea, la 65 km spre est, în Florenţa, cineva ar fi putut crede că sângele nu pătase câmpurile din Cascina sub un soare de vară nemilos. Oamenii finanţelor stăteau în picioare în spatele meselor lor

îmbrăcate în verde – banchi – *de la care provine cuvântul „bancă” schimbând bani şi oferind împrumuturi. Sculptorul Alberto di Arnoldo făcea ultimele retuşuri la* Madona şi Pruncul cu doi îngeri *care urma să încununeze uşa de la Loggia del Bigallo. Pe străduţele întortocheate*

dintre Piaţa Veche şi Baptisteriu, cartierul lor obişnuit, prostituatele din oraş tşi etalau farmecele. Pe scurt, în timp ce soldaţii lor se luptau şi mureau, viaţa florentinilor mergea mai departe ca de obicei.

Desigur, la aceasta a contribuit şi faptul că mulţi dintre soldaţii „lor” erau mercenari din altă parte. Malatesta însuşi provenea din Rimini, de pe coasta de est a Italiei, luptase pentru Napoli şi Sicilia înainte să lupte pentru florentini şi se va duce să-i slujească mai întâi pe împăraţii bizantini, iar apoi pe papa de la Roma. în plus, în afară de faptul că oraşele puteau fi asediate şi jefuite dacă tăvălugul războiului năvălea peste ele, altfel – înainte de lovitura de ciocan a invaziei franceze de la sfârşitul secolului al XV-lea, care a dat startul celor 65 de ani de devastare – conflictele erau rare, adesea relativ limitate, purtate pe teritoriile altora. Comandanţii mercenari, ai căror

soldaţi erau marfa lor bancabilă, încercau să ducă războaie de manevră, în care scopul era de a gândi mai bine decât inamicul şi de a-l împinge într-o poziţie fără speranţă, pentru a evita bătăliile crâncene care i-ar fi stors de sânge şi pe unii, şi pe alţii. între timp, prinţii şi magnaţii se întreceau între ei pentru a-şi demonstra autoritatea culturală şi bogăţia, comandând opere de artă şi dând instrucţiuni pristavilor şi istoricilor astfel încât să elaboreze genul potrivit de relatări.

Nu e vremea ceasului cu cuc

Paralelele nu sunt deloc exacte, cu toate acestea, dau de gândit. Pentru majoritatea ţărilor „nordice” – Europa, America de Nord, Rusia – conflictele militare deschise în care sunt implicate constituie în mare parte războaie opţionale, războaie din care pot să se retragă. Acestea se desfăşoară „acolo”, din Orientul Mijlociu până în Africa. Există şi victime, dar în mare parte în rândul soldaţilor profesionişti despre care, în general, atât publicul larg, cât şi politicienii consideră că a fost decizia lor când şi-au ales o viaţă de risc (chiar dacă pentru mulţi dintre ei, gama de alternative s-ar putea să nu fi fost prea largă). De multe ori, însă, războaiele sunt

purtate prin intermediari, de la drone şi mercenari autentici până la forţe aliate şi miliţii; aşa cum susţin în cartea lor omonimă din 2019 Andreas Krieg şi Jean-Marc Rickli, este epoca „războiului surogat”.

De asemenea, conflictele secrete şi civile purtate cu sancţiuni şi filme de cinema, cu avocaţi şi spioni sunt războaie surogat într-un alt mod, transferate pe noi câmpuri de luptă. în toate cazurile, poate exista o ripostă atunci când războaiele merg prost: familii care plâng un soldat căzut pe un câmp străin, atentate teroriste cu bombă, economia care suferă din cauza sancţiunilor, dezbaterea publică devenită mai toxică datorită încurajărilor judicioase. Cu toate acestea, de cele mai multe ori, războaiele par îndepărtate şi viaţa merge mai departe ca de obicei, exact aşa cum fusese şi pentru florentini.

Mai mult chiar, aceste conflicte sunt adesea nu numai îndepărtate, ci şi ascunse, fiind, astfel, nedeclarate, nerecunoscute, chiar necunoscute. Iar ceea ce nu este niciodată început în mod deschis este, de asemenea, rareori încheiat oficial. în loc de un binom liniştitor şi simplu război/pace, care a fost întotdeauna mai puţin clar conturat şi tranşant decât am dori să credem, ne

îndreptăm spre o epocă în care toată lumea poate fi tot timpul cel puţin într-un fel de stare de „război” cu toată lumea, şi este doar o chestiune de grad de intensitate. Bineînţeles, vom avea în continuare aliati şi duşmani, dar aceşti termeni vor însemna lucruri diferite în momente diferite, în contexte diferite. Chiar şi vocabularul nostru este învechit: război, inamic, victorie, toate aceste concepte trebuie regândite. Bine aţi venit într-o lume potenţială a conflictului permanent, sublimat, a luptei politice a tuturor împotriva tuturor.

Cu cât recunoaştem mai repede acest lucru şi ne adaptăm, cu atât vom avea şanse mai bune de a evita o astfel de situaţie – sau ne vom descurca mai bine într-o asemenea situaţie. în fond, poate fi deconcertant să ne confruntăm cu acest viitor de competiţie constantă, dar există, de asemenea, oportunităţi şi virtuţi în această epocă a bătăliilor fără sânge, a coerciţiei calibrate şi a opoziţiei externalizate. Dacă facem o paralelă cu Renaşterea, atunci ar trebui să ne amintim de afirmaţia lui posibil nedreaptă, dar, fără îndoială, memorabilă, a lui Orson Welles din *The Third Man* (1949): „în Italia, timp de 30 de ani, sub Borgia, oamenii au avut parte de război, teroare, crime şi vărsare de

sânge, dar i-au creat pe Michelangelo, pe Leonardo da Vinci şi Renaşterea. în Elveţia, au avut parte de
dragoste frăţească; au avut 500 de ani de democraţie. Ce au creat? Ceasul cu cuc.” Acestea nu sunt cu siguranţă vremuri ale ceasului cu cuc.

Instituţiile internaţionale: o nouă relevantă?

[5] [5] [5]

Pentru o abordare adecvată a răspunsurilor la noua lume a războiului ar fi nevoie de o carte în sine, dar merită să schiţăm câteva modalităţi în care diferite aspecte ale societăţii moderne pot răspunde în mod pozitiv, pentru a minimiza daunele şi a maximiza oportunităţile. S-ar putea să ni se pară că nu mai este loc pentru instituţiile internaţionale cum ar fi ONU, de exemplu, dar se poate susţine şi contrariul. Mai degrabă, este vorba de faptul că nu trebuie să ne mai concentrăm pe „războiul mare”, ci pe stabilirea şi aplicarea unei noi „etichete” a relaţiilor internaţionale. De exemplu, Organizaţia pentru Interzicerea Armelor Chimice (OIAC) a ajuns în prim-plan, în urma atacurilor cu arme chimice din Siria şi a utilizării agentului neurotoxic Noviciok în tentativa de otrăvire a lui Serghei Skripal în 2018 şi a liderului

opoziţiei ruse, Aleksei Navalnîi, din 2020. Punctul forte al OIAC este chiar caracterul ei specific: este pur şi simplu dedicată eliminării permanente şi verificabile a tuturor armelor chimice, în conformitate cu prevederile Convenţiei privind Armele Chimice din 1997. Poate convoca expertiză de nivel mondial şi dispune de un set de competenţe definite prin Convenţie şi de o autoritate globală considerabilă. Rusia a fost învinuită pentru aceste atacuri şi se pare că a încercat să ascundă de OIAC stocurile rămase. în

cele din urmă, a trimis o echipă de hackeri pentru a încerca să pătrundă în sistemele sale informatice fără fir, dintr-o parcare din apropiere. Cu toate acestea, chiar şi Moscova continuă să accepte mandatul său.

Pe măsură ce noţiunea de dispută interstatală se estompează şi se transformă în efortul de transformare în arme a multor altor domenii şi probleme, de la drept la criminalitate, de la disputele privind proprietatea intelectuală până la algoritmii de social media, problema nu va fi aceea de a încerca să scoatem aceste conflicte în afara legii – cum ar fi posibil aşa ceva? –, ci mai degrabă de a le gestiona şi limita.

Organismele existente, precum Interpolul, Curtea Internaţională de Justiţie, Organizaţia Mondială a Sănătăţii şi chiar şi Uniunea Internaţională a Telecomunicaţiilor (agenţia ONU responsabilă pentru tot ce ţine de tehnologia informaţiei şi comunicaţiilor) vor trebui să-şi ridice nivelul pentru a se adapta la aceste noi provocări.

Deşi pe termen scurt acest lucru poate părea dificil, nu în ultimul rând pentru că ţările care utilizează cu cel mai mare entuziasm noile forme de conflicte interstatale pot fi reticente când este vorba să-şi limiteze opţiunile, este o problemă cu care omenirea s-a mai confruntat şi a depăşit-o şi altă dată. De exemplu, în secolul al XlX-lea, Marea Britanie şi SUA au manifestat reticentă fată de interzicerea extinderii gloanţelor „dumdum”, deoarece apreciau utilizarea acestora împotriva aşa-ziselor triburi fanatice din India şi Africa, respectiv din Filipine. Cu toate acestea, au acceptat interzicerea lor ca armă de război prin Convenţia de la Haga din 1899. Pe de o parte, au acceptat acest lucru pentru a evita să fie folosite împotriva propriilor oameni, iar pe de alta din cauza presiunii internaţionale şi a opiniei publice interne.

Cât despre astfel de dispozitive diabolice precum napalmul şi schijele de

plastic, care nu pot fi detectate cu raze X, proiectul din 1980 cu denumirea intimidantă de „Convenţia privind interzicerea sau limitarea folosirii anumitor arme clasice care ar putea fi considerate ca producând efecte excesiv de devastatoare sau nediscriminatorii” a fost menit să le pună capăt. în prezent, la ONU se discută intens despre un tratat privind securitatea cibernetică şi există propunerea să fie reproiectate „Convenţia internaţională privind utilizarea radiodifuziunii pentru cauza păcii”, din 1936, şi „Convenţia privind utilizarea internaţională a Dreptului de corecţie”, din 1953, pentru a aborda dezinformarea. Pe scurt, deşi e la modă să denigrezi dreptul internaţional şi convenţiile sale, acesta continuă să înfrunte provocările.

Pe lângă aceasta, de ce nu pot şi băieţii buni să folosească unele dintre aceste noi opţiuni? Ce-ar fi să recurgă în mod deschis şi transparent la propaganda inteligentă, ţintită, pentru a submina regimurile care sfidează dreptul internaţional şi să facă acest lucru respectând cu stricteţe adevărul, fără a fi tentaţi să exagereze şi să denatureze? Ce-ar fi dacă s-ar depune eforturi mai energice pentru a îngheţa şi a confisca fondurile celor corupţi, abuzivi şi ucigaşi? Auzim multe despre utilizarea dronelor cu

rachete pentru a lupta în războaie şi a vâna terorişti, dar avioanele fără pilot la bord devin, de asemenea, elemente de bază în monitorizarea încetării focului, în livrarea de medicamente în locuri îndepărtate, în combaterea incendiilor de pădure şi în reperarea bărcilor cu refugiaţi. La fel, nici instituţiile ordinii internaţionale nu sunt muribunde, nu sunt condamnate doar la abuzuri, ci trebuie să fie mai degrabă adaptate la utilizări pozitive în noua lume a războiului.

în plus, aceste instituţii trebuie să fie protejate împotriva marginalizării deliberate. China a adoptat o interesantă strategie subtilă. în loc să încerce să spargă instituţiile ordinii internaţionale şi să le atace frontal, China a început în schimb să creeze o serie alternativă de structuri care, la început, le pun în umbră sau chiar le completează, dar, în ultimă instanţă, au potenţialul să reprezinte o provocare. Atunci când statele pot să aleagă între reguli şi instituţii, nu devin cetăţeni ai lumii, ci consumatori. Organizaţia de Cooperare de la Shanghai, înfiinţată în 2001, nu este un NATO asiatic, dar, cu toate acestea, doreşte să fie principala instituţie de securitate a continentului. întrucât Rusia este şi ea membră a organizaţiei, aceasta se întinde

deja în Europa. Banca Asiatică de Investiţii în Infrastructură este întotdeauna dornică să colaboreze cu Banca Mondială şi cu Fondul Monetar Internaţional, dar prin aceasta creează un proces sinocentric care susţine nu numai interesele Beijingului, ci şi valorile acestuia. Dezbaterea cu privire la Parteneriatul Trans-Pacific este elocventă; preşedintele american Barack Obama a avertizat că „nu putem lăsa ţări precum China să scrie regulile economiei globale. Ar trebui să scriem noi aceste re guli”. Este vorba despre cine va modela viitorul. Acordurile comerciale care diluează protecţia proprietăţii intelectuale şi pun mai puţin accentul pe sustenabilitatea mediului; acordurile de securitate care pun mai mult accent pe securitatea naţională, decât pe drepturile omului; cadrele politice care subliniază suveranitatea naţională în detrimentul înţelegerilor globale comune – toate acestea ar putea defini următoarea eră globală, dacă Beijingul va reuşi să facă ce vrea. Ironia este că chinezii sunt în prezent adevăraţii westfalieni, dar dorinţa lor de a marginaliza actuala ordine internaţională demonstrează totuşi cât de mult contează cu

adevărat în prezent aceste instituţii.[5]

Statul: instrumente noi?

Să spunem că aveţi 15 miliarde de dolari care vă ard în buzunar – ce aţi putea cumpăra cu ei? Aţi putea să vă cumpăraţi un nou portavion de clasă Ford cu propulsie nucleară şi poate chiar şi avioanele suplimentare, dar nu v-aţi putea permite de fapt să-l trimiteţi pe mare, ca să nu mai vorbim de asamblarea grupului de nave de escortă şi sprijin necesare pentru a vă asigura că nu aţi cumpărat doar o ţintă uriaşă şi scumpă. în fond, rachetele chinezeşti Dong Feng DF-21D sau noua rachetă hipersonică rusească 3M22 Ţirkon sunt în mod clar considerate ucigaşe de portavioane.

Pe de altă parte, este o sumă echivalentă cu ajutorul financiar cu care Vladimir Puţin l-a convins pe preşedintele de atunci al Ucrainei, Viktor lanukovici, să schimbe macazul şi să renunţe la planurile de a semna un acord de cooperare mai strânsă cu UE, în detrimentul relaţiei sale cu Rusia. Desigur, această decizie fatidică din 2013 a dus la căderea lui lanukovici, dar principiul rămâne valabil. Alternativ, ar putea plăti facturile Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii timp de trei ani şi jumătate, ar putea finanţa trei sferturi din întregul buget de ajutor pentru

dezvoltare în străinătate al Regatului Unit pe timp de un an, ar putea oferi o mită de 5 milioane de dolari unui număr de 3 000 de oficialităţi-cheie străini sau 100 000 de burse pe patru ani unor tineri inteligenţi din întreaga lume, următoarei generaţii de antreprenori, politicieni şi influenceri, pentru a studia în universităţile dumneavoastră şi a cunoaşte cultura dumneavo astră.

în ce măsură securitatea şi influenta sunt active înlocuibile? în timp ce numărul „războaielor mari" este în scădere, războaiele cu focuri de armă nu sunt în totalitate de domeniul trecutului, iar orice ţară care se bazează exclusiv pe influenţare şi coerciţie disimulate ar putea să-şi dea seama că îşi doreşte să fi păstrat câteva arme şi rachete în arsenalul său. Cu toate acestea, într-un moment în care noile tehnologii militare sunt mereu salutate ca marea găselniţă, sistemele care vor reinventa războiul (deşi în practică nimic nu pare să înlocuiască elementul fundamental al tuturor bătăliilor, şi anume sărmana infanterie însângerată care stă în tranşee), multe ţări se confruntă cu decizia dificilă pe ce să-şi cheltuie banii.

De exemplu, în 2021, Marea Britanie a dat publicităţii „Analiza integrată a

securităţii, apărării, dezvoltării şi politicii externe”, prezentată ca o evaluare cuprinzătoare a ameninţărilor, nevoilor şi oportunităţilor strategice, care vor deschide un nou domeniu intelectual. Chiar şi aşa, se stabilise deja că Marea Britanie îşi va păstra forţele nucleare şi va continua să cheltuie cel puţin 2% din PIB pentru apărare (odată ce cheltuielile pentru criza pandemiei au fost depăşite). Aşadar, acesta nu a fost un exerciţiu complet în alb. Exista riscul inevitabil ca acesta să se încheie ca de obicei cu o realocare a resurselor marginale, şi nu cu ceva cu adevărat revoluţionar. într-adevăr, în mare parte s-a dovedit că este chiar aşa, chiar dacă totul a fost îmbrăcat în retorica previzibilă despre „o naţiune care rezolvă problemele şi împarte greutăţile, dintr-o perspectivă globală”. Cu toate acestea, Regatul Unit merită o reală apreciere fiindcă măcar a recunoscut că acest tip de exerciţiu a fost necesar – majoritatea ţărilor nu au ajuns încă atât de departe. Toate guvernele tind să fie conservatoare, iar diversele servicii armate, ministerele şi alte instituţii vor lupta în mod firesc pentru a-şi păstra şi extinde bugetele, acesta fiind principalul semn al succesului într-o birocraţie.

în viitor[5], ţările vor trebui să dea dovadă de tot mai multă imaginaţie şi să fie tot

mai flexibile în modul în care îşi definesc puterea, influenţa internaţională şi securitatea, iar statele capabile să realizeze acest lucru vor beneficia de oportunităţi considerabile. Estonia, de exemplu, este o ţară minusculă, a cărei populaţie este mai mică decât cea a oraşelor München sau San Diego. Cu toate acestea, experienţa de a fi lovită de atacurile cibernetice ruseşti, precum şi angajamentul de a depune eforturi în domeniul guvernării digitale a făcut din această ţară o putere atât în domeniul securităţii cibernetice, cât şi a spionajului cibernetic, deşi acest lucru este mult mai puţin mediatizat. Nu trebuie să încercăm să depăşim cheltuielile agenţiei NSA din America (al cărei buget estimat pentru 2020 este doar cu puţin sub cel al întregului stat eston) pentru a construi capabilităţi de nişă care depind de indivizi inteligenţi cărora li se oferă posibilitatea de a-şi transforma propria inteligenţă în armă.

în trecut, au existat ţări mici, precum Iordania şi Islanda, care au dobândit o influenţă globală disproporţionată datorită poziţiei lor strategice, iar altele datorită faptului că au reuşit să profite de puterea politică a populaţiilor din diaspora (inclusiv Irlanda şi Israelul). în viitor, ţările ar putea să se impună peste

ceea ce reprezintă ponderea lor, dacă vor dezvolta şi vor păstra astfel de capacităţi de nişă. Polonia a descoperit acest lucru, trimiţând membri ai forţelor sale speciale GROM pentru a participa la operaţiunile aliate din Irak şi din Afganistan, şi a dobândit niveluri neaşteptate de influentă şi acces la Washington şi nu numai. O forţă militară a devenit un atu politic. Alte ţări cultivă de mult timp forţe economice marginale, de la secretul bancar al Luxemburgului până la mediul de reglementare favorabil din Singapore, care pot fi convertite în forţă geopolitică. Acum apar noi oportunităţi, începând din 2008, Republica Coreea s-a angajat să realizeze un program ambiţios de creştere economică bazată pe emisii reduse de dioxid de carbon, nu numai ca răspuns la impactul schimbărilor climatice şi al poluării asupra propriei ţări, ci şi pentru a deveni un atelier global pentru aceste noi tehnologii, alocând acestui scop aproximativ 2% din PIB. Acest lucru este, bineînţeles, un lucru bun pentru omenire şi pentru Coreea de Sud – inclusiv în ceea ce priveşte noile condiţii de securitate. Preluând un rol de lider timpuriu în tehnologiile verzi emergente, Seulul preconizează să culeagă roade economice care pot fi reinvestite în alte sectoare (inclusiv în

menţinerea cheltuielilor mari pentru apărare, care reprezintă aproximativ 2,7% din PIB-ul său, comparativ cu media europeană de 1,7%). Presupune, de asemenea, că acest lucru îi va conferi un avantaj politic disproporţionat, în timp ce ţările se vor lupta pentru a profita de noile sale proprietăţi intelectuale.

Ţările mai mari care încearcă să acopere toate bazele ar putea constata că nu contează dacă au cele mai noi avioane de luptă sau chiar o soft power considerabilă, dacă infrastructura lor este deosebit de vulnerabilă la hackeri sau dacă elita politică poate fi mituită foarte uşor şi supusă influenţei străinilor. De exemplu, Nigeria şi Africa de Sud – teoretic cele mai bogate şi cele mai puternice naţiuni din Africa – sunt totuşi frânate de corupţie şi de instabilitate, iar capacităţile lor de dezvoltare sunt limitate de aceste constrângeri invizibile.

Acest lucru va ridica, de asemenea, o întrebare fundamentală atât pentru state, cât şi pentru sistemul internaţional: care este valoarea valorilor?

[5]

Este uşor să vedem această nouă lume ca pe o lume a cinismului însă, din fericire, acest lucru nu e chiar atât de tranşant. Una dintre cele mai mari vulnerabilităţi ale multor state moderne e de fapt discrepanţa dintre retorică şi realitate.

Politicienii şi instituţiile îşi trâmbiţează adeziunea la politici bazate pe valori, de la „politica externă feministă” a Suediei, până la a demonstra, aşa cum se afirmă în declaraţia de misiune a ministrului pentru afaceri externe, Commonwealth şi dezvoltare, că „Regatul Unit acţionează ca o forţă a binelui în lume”. Toate acestea sunt foarte bune şi frumoase, atât timp cât limbajul este în concordanţă cu realitatea şi acest lucru este vizibil. Angajamentul Suediei faţă de egalitatea de gen în lume a fost admirabil, dar aceasta vinde arme Arabiei Saudite, ţară în care principiul respectiv nu este câtuşi de puţin respectat. „Forţă a binelui”, Marea Britanie încă îsi menţine statutul în lume, dar, conform majorităţii indicilor, în ultima vreme, forţa ei ca soft power este în declin, mai ales din cauza percepţiei că Brexitul a reflectat insularitatea şi a generat disfuncţionalităţi instituţionale.

Aceasta nu înseamnă că vreau să incriminez aceste ţări – orice iniţiativă progresistă tinde să aibă momentele sale de eşec –, ci mai degrabă să scot în evidenţă provocările legate de echilibrul dintre masă şi moralitate, dintre relevantă şi corectitudine. Mai ales în politica internă, tocmai această discrepanţă, care indică punctele slabe,

poate fi exploatată de alte state. De la neîncrederea publicului în sursele oficiale care le deschid calea dezinformării, până la lipsa de transparenţă şi responsabilitate care încurajează corupţia şi finanţarea unor mişcări politice perturbatoare, definim noi înşine ameninţările cu care ne confruntăm. O presă liberă, pluralistă şi responsabilă; o transparenţă adecvată a beneficiarilor reali şi a donaţiilor politice; un angajament serios faţă de drepturile omului în străinătate şi apărarea suveranităţii altor state; o educaţie mediatică adecvată şi sancţiuni pentru platformele care abuzează de dreptul la libera exprimare; ridicarea comunităţilor din ţară şi a ţărilor străine marginalizate economic şi social – niciuna dintre acestea nu este câtuşi de puţin ceva revoluţionar, dar dacă le vom susţine mai mult, cu mai multă consecvenţă şi cu mai mult entuziasm, ne vor ajuta foarte mult.

în fond, reducerea decalajelor şi aplicarea în fapt a propriilor noastre retorici grandioase, acasă şi în străinătate, poate fi dificilă, dar în cele din urmă va genera atât autoritate (Suedia are o populaţie de doar 10 milioane de locuitori, dar în termeni de soft power se clasează în primele 5-10 locuri din lume) şi securitate. Şi, da, să

cheltui 15 miliarde de dolari pe mită în străinătate poate părea o mişcare inteligentă, dar să nu uităm: în cel mai bun caz, mita nu face decât să închirieze oameni, iar ceea ce le plătiţi astăzi, va trebui să le plătiţi din nou mâine. Mai mult, dacă acest lucru devine acceptat ca o regulă a jocului, cum îi veţi determina pe propriii voştri funcţionari să nu se mai lase mituiti la fel de uşor de un rival cu buzunare mai mari?

Sectorul privat: noi pieţe?

Este tentant (şi adesea la modă) să prezentăm sectorul privat drept un şacal care se înfruptă din măruntaiele societăţii internaţionale. Este desigur adevărat că externalizarea şi universalizarea rivalităţii interstatale creează tot felul de noi oportunităţi comerciale. Nu este o perioadă bună doar pentru mercenari şi spioni corporatişti: cineaştii, specialiştii în cosmetizarea ştirilor, juriştii, programatorii, spălătorii de bani şi tot felul de antreprenori pot obţine o parte din câştig. Ar fi naiv şi incorect să-i condamnăm pe toţi aceştia ca profitori imorali, deşi multe companii încearcă în mod explicit să lucreze în favoarea ţării lor de origine sau îşi însuşesc un anumit tip de cod moral.

Acest ultim punct este crucial. într-o

epocă transnaţională, când o corporaţie poate alege să se mute oriunde se aplică un cod fiscal mai favorabil, indiferent unde se află birourile sale, reglementarea este adesea dificilă şi contestată. Codul de conduită corporatistă al companiei Google conţinea vestitul îndemn „Nu fi rău”, iar atunci când s-a restructurat în Alphabet, aceasta şi-a adoptat drept motto „Fă ce e corect”. Pe măsură ce a fost tot mai mult criticată pentru fel de fel de lucruri, de la politicile sale de evitare a obligaţiilor fiscale până la urmărirea activităţii utilizatorilor, compania Google a ripostat adesea cu astfel de cuvinte frumoase sunând ca o dojană, însă adevărul este că există o valoare corporativă a comportamentului etic, dincolo de respectarea reglementărilor naţionale şi a capriciilor consumatorilor. în cazul Nigeriei invadate de corupţie, de exemplu, Guaranty Trust Bank a devenit una dintre cele mai profitabile din ţară, tocmai prin faptul că a căutat să adopte o atitudine etică fermă, care contrastează – şi uneori intră chiar în conflict – cu practicile locale. Nu e vorba că nu poţi obţine un câştig dacă nu eşti profitor şi lipsit de moralitate; dar este posibil să-ţi meargă bine şi printr-o purtare corectă.

Dat fiind faptul că succesele şi scandalurile companiilor, mesajele

publice şi trecutul principalilor funcţionari oficiali sunt acum accesibile publicului, acest lucru poate contribui la atragerea unor persoane cu vederi înalte, la reasigurarea investitorilor îngrijoraţi de publicitatea negativă de la orizont şi poate atrage „clienţii morali”. Conglomeratul de petrol şi gaze Shell promite să producă zero emisii nete de carbon până în 2050 – ca să alegem doar unul dintre multele exemple –, ceea ce arată că întreprinderile dure trebuie să ţină seama de moralistul lor din interior, fie şi numai pentru că aceasta este noua modalitate de a obţine un profit durabil.

Acesta este un aspect care poate fi valorificat şi în abordarea noii ere a conflictelor diversificate. Acestea sunt combătute din ce în ce mai mult pe teritoriul sectorului privat, fie că e vorba de duelul între echipele de avocaţi şi experţi care îşi dau cu părerea asupra graniţelor maritime în apele arctice sau în Marea Chinei de Sud, ori de conflagraţiile sălbatice din războaiele încinse din social media. Platforme precum Twitter şi Facebook încep deja să accepte – cu diferite grade de entuziasm – că au responsabilităţi pentru materialele pe care le publică. Acesta este un început. Există, de asemenea, o piaţă în creştere pentru ce am putea numi servicii

şi tehnologii de combatere a transformării lucrurilor în arme. Există deja companii care comercializează inteligenţă artificială şi sisteme bazate pe algoritmi, capabile să identifice şi să blocheze sau să urmărească trollii şi identităţile false online. Unele dintre acestea sunt – ca să fim sinceri – nişte şarlatani, dar altele reprezintă vârful de lance al acestei noi curse a înarmării care ar putea contribui la transformarea spaţiului online într-un mediu mai puţin toxic şi manipulator. Prin definiţie, sectorul privat tinde să fie mai întreprinzător, mai imaginativ, mai flexibil decât statul. Aşa cum a fost în centrul atâtor schimbări problematice evidenţiate în această carte, de la creşterea numărului de contractori militari externalizaţi până la lanţurile de aprovizionare globală care transportă, de asemenea, arme, droguri şi fac trafic de persoane, ele pot face parte din soluţie.

In dividul: noi responsabilităţi?

în cele din urmă, în ce măsură suntem noi, în calitate de cetăţeni individuali, consumatori şi

alegători, ceva mai mult decât nişte pioni şi victime ale noii dezordini mondiale? La fel cum autocraţii i speră că supuşii lor îi iubesc şi îi vor accepta, dar se vor mulţumi cu frica, apatia şi lipsa de speranţă – de ce să se revolte, dacă nu există nicio şansă de a obţine ceva mai bun? – tot aşa şi presupunerea că nu putem face nimic pentru a schimba lumea este cel mai bun mod de a ne asigura că nu o vom schimba niciodată. De fapt, există trei lucruri deosebite pe care le putem face cu toţii, pentru ca lumea să devină un loc mai bun şi mai sigur.

Faceţi click pentru ele. Este foarte bine să dai din cap cu înţelepciune atunci când cineva sugerează că guvernele ar trebui să sprijine alfabetizarea în domeniul noilor media şi platformele ar trebui să facă mai mult pentru a bloca dezinformarea. Adevăratul vector de răspândire a ştirilor false, a acelor meme care induc în eroare şi a mesajelor toxice suntem noi, cei care redirecţionăm pe Twitter articole pe care nu le-am citit cu adevărat, ca să nu mai vorbim că nu le-am analizat, acceptând cu uşurinţă ştirile care se potrivesc cu presupunerile noastre, suntem de acord cu comportamentul civilizat, în principiu, dar suntem încântaţi să ne certăm, să denigrăm şi denaturăm în mod special în online. Depinde de noi să practicăm genul de etică online pe care îl aşteptăm de la

ceilalţi şi să fim dispuşi să ne retragem din acele platformele de socializare care nu îşi îndeplinesc rolul. Este relativ uşor să susţinem o furtună pe Twitter sau să recurgem la boicot pentru a ne apăra şi pentru a-i proteja pe cei pe care îi apreciem. Adevărata provocare va fi să facem acelaşi lucru şi pentru cei ale căror opinii şi interese nu ne aparţin. Alternativa este să creăm comunităţi care se simt izolate şi excluse, consumatorii perfecţi de naraţiuni contrare şi agende politice disruptive.

Lucraţi pentru asta. Exact tehnologiile care ne fac vulnerabili la manipulări şi subversiuni din cele mai îndepărtate colţuri ale lumii ne oferă, de asemenea, oportunităţi fără precedent de a forma comunităţi în slujba binelui. Online, putem amplifica şi ajuta iniţiativele de crowdfunding care fac din lumea noastră un loc mai bun. Organizaţii de microcreditare precum Kiva şi Lendwithcare oferă împrumuturi de dezvoltare la scară mică, ajutând oamenii să aibă un loc de muncă alternativ şi legitim, salvându-i pe unii de situaţia în care ar putea ajunge în mâinile insurgenţilor, ale criminalilor şi ale demagogilor. Platformele de jurnalism cetăţenesc înseamnă că oricine are o cameră de smartphone, acces sau timp

pentru a se ocupa de aceasta, poate submina tehnicile de gestionare a mass-media folosite de guverne şi de corporaţii. Organizaţii precum Bellingcat, care reuneşte jurnalişti de investigaţie profesionişti, informatori asupra neregulilor şi jurnalişti cetăţeni, au identificat spioni şi au descoperit atrocităţi.

Votaţi pentru aceasta. Nu toate ţările care se numesc democraţii sunt cu adevărat democratice, dar puţine sunt cu adevărat totalitare. Deşi într-o mare parte a lumii există diferenţe uriaşe în ceea ce priveşte oportunităţile între, să zicem, SUA, Rusia (unde există încă spaţiu pentru societatea civilă locală, dar nu şi pentru opoziţia naţională) şi China (unde statul încearcă să domine toate activităţile politice), individul are o anumită posibilitate de a modela sau cel puţin de a influenţa guvernele. Există oameni curajoşi care acţionează pentru democraţie sau pur şi simplu încearcă să-şi facă vocea auzită în Rusia şi chiar şi în China, iar aceştia trebuie să fie susţinuţi, încurajaţi şi protejaţi, atunci când acest lucru nu va fi periculos şi contraproductiv pentru ei.

Dar aceia dintre noi care pot vota şi pot face campanii semnificative nu trebuie să-şi asume această responsabilitate cu

uşurinţă. Este uşor să spunem că avem politicienii pe care îi meritǎm, dar atunci când respingem pur şi simplu politica deoarece este tărâmul celor corupţi şi preocupaţi numai de interesul personal (ceea ce înseamnă că nu ne aşteptăm la nimic mai bun), atunci când suntem de acord ca ţara noastră să adopte un sistem de vot secret, cu sumă zero şi coercitiv fată de ceilalţi şi când ridicăm din umeri şi votăm fără să ne aşteptăm la ceva mai bun, atunci, de fapt, votăm pentru cea mai rea lume transformată în armă.

Concluzii: Oh, lume nouă şi curajoasă

O carte de asemenea dimensiuni nu poate spera decât să schiţeze liniile de bază ale noii lumi [5]
potenţiale a războiului şi va fi deschisă la toate tipurile de critici. Şi pe bună dreptate: deşi este greu de argumentat împotriva ideii că mediile noastre individuale, naţionale şi geopolitice se schimbă, ceea ce vor deveni prin schimbare constituie o chestiune încă foarte mult deschisă spre dezbatere. Şi chiar acest act al dezbaterii în sine ajută la definirea lumii.

Acesta este unul dintre motivele pentru care trebuie să ne gândim la vocabularul nostru. Vom avea în continuare duşmani şi aliati, dar semnificaţia

acestor termeni se va schimba. Având în vedere că Rusia se amestecă în politica occidentală şi desfăşoară activităţi de mare intensitate şi adesea chiar operaţiuni de spionaj criminale în interiorul graniţelor noastre, aceasta nu face din ea un inamic? Şi dacă da, de ce mai cumpărăm în continuare petrol şi gaze ruseşti, negociem controlul armelor şi îi încurajăm pe oligarhi să-şi aducă banii aici? Turcia este membră a NATO, fiind aliat al Occidentului. Dar dacă este aşa, de ce ameninţă că va da drumul câtorva milioane de migranţi în Europa, de ce cumpără armament rusesc, în ciuda îngrijorărilor SUA, şi îi susţine pe jihadiştii din Siria şi din Libia deopotrivă? Nu putem aplica definiţii simple şi, de fapt, toţi suntem pur şi simplu pe un spectru de competiţie, unii cu anumite nuanţe de rivalitate.

De asemenea, în afara conflictelor explicit militare, noţiunile de război şi pace, victorie şi înfrângere devin la fel de neclare. Există victorii, nu *o* victorie; există escaladări şi deescaladări în ceea ce priveşte amploarea şi seriozitatea competiţiei. Există, de asemenea, definiţii în întregime noi ale puterii. În conflictele de orice fel, puterea depinde de instrumentele adecvate de care dispui şi de hotărârea de a le folosi. Dacă acest

conflict este transferat din ce în ce mai mult pe tărâmul influentei, al conectivităţii, al forţei economice şi al manipulării disimulate, atunci noi indici de putere vor deveni mai importanţi. Revenind din nou la întrebarea lui Stalin despre câte divizii are papa, atât timp cât papalitatea deţine autoritatea spirituală, rezerve financiare şi o capacitate de strângere de informaţii nu cu ajutorul spionilor, ci şi printr-o reţea extraordinară de reprezentanţi, atunci poate că o mână de gărzi elveţiene în costume pitoreşti este suficientă? Papa ar putea, eventual, să întrebe câţi influenceri sociali avea Stalin.

Se poate spune că această nouă lume a fost inaugurată de prăbuşirea URSS, exemplu clasic al unui stat care a depins prea mult şi pentru prea mult timp de forţa militară, neglijând soft power-ul ideologiei, avantajul tehnologiei de vârf şi necesitatea fundamentală a unei economii înfloritoare. A făcut greşeala clasică a planificării pentru ultimul război – ciocnirea industrială de masă împotriva lui Hitler – şi nu pentru următorul război, cel politic flexibil, tehnologic şi cultural împotriva democraţiei, a calculatoarelor şi a muzicii rock.

Poate că se cuvine să-i dăm ultimul cuvânt lui Machiavelli: „Războiul trebuie să fie singurul studiu al unui prinţ. Prinţul trebuie să ia considere pacea doar ca pe

un respiro, care îi oferă timp liber pentru a născoci şi îi oferă capacitatea de a pune în aplicare planurile militare.” Liderii sovietici au considerat cu siguranţă „pacea doar ca un respiro” în lupta lor geopolitică împotriva Occidentului, dar au eşuat în studierea războiului şi nu au văzut cum se schimbă acesta. De atunci, ritmul schimbării nu a făcut decât să se accelereze, aşa că se cuvine ca noi toţi, în numele unei păci cât mai îndelungate de care putem avea parte, să ne gândim la noua lume a războiului, să ne întrebăm dacă suntem pregătiţi pentru ea şi dacă ne-a mai rămas vreun respiro.

Vreţi să stiti mai multe?

i > *i*

Pentru o perspectivă interesantă asupra modului în care vor evolua politica, viaţa, conflictele şi lumea în următorii ani şi decenii, aş putea să vă recomand multe, multe lucrări, dar, din păcate, va trebui să mă limitez la câteva care par deosebit de relevante: *Future War,* de Christopher Coker, Polity, 2015, despre detaliile inumanităţii omului faţă de om (şi despre roboţi) şi *Future War,* de Robert Latiff, Vintage, 2018, pentru o abordare mai conceptuală, alături de Andreas Krieg şi Jean-Marc Rickli, *Surrogate Warfare: The Transformation of War în the Twenty-*

First Century, Georgetown UP, 2019. Pentru schimbările de geopolitică, lucrările lui Parag Khanna, *The Future Is Asian: Global Order în the Twenty-First Century,* Weidenfeld & Nicolson, 2019, Daniel Yergin, *The New Map: Energy, Climate, and the Clash of Nations,* Allen Lane, 2020, şi Jennifer Welsh, *The Return of History: Conflict, Migration, and Geopolitics în the Twenty First Century,* House of Anansi, 2016, merită să fie toate citite, deşi din motive foarte diferite. Pentru o imagine de ansamblu foarte amplă, cartea lui Adrian Hon, *A New History of the Future în 100 Objects: A Fiction,* MIT Press, 2020, este o perspectivă optimistă şi umană, în timp ce cartea lui Andrew Maynard,

Future Rising: A Journey from the Past to the Edge oj Tomorrow, Mango, 2020, este în egală măsură un manifest şi o proiecţie.

După Ucraina: o încheiere

Puţin ar fi trebuit să citească această carte.

Prima ediţie a fost publicată cu o lună înainte ca el să-şi lanseze invazia pe scară largă a Ucrainei şi, la început, impresia care domina opinia publică era aceea că forţele Moscovei îşi vor netezi drumul spre victorie în decurs de două săptămâni. Adevărata tragedie a fost pentru ucraineni, desigur (şi, de asemenea, pentru poporul rus – dintre care mulţi sau opus de la bun început acestei acaparări imperiale de pământ – pentru că, la un moment dat, va plăti un preţ pentru asta). Toate acestea sunt stânjenitoare şi pentru un autor care a scris o carte tocmai despre modul în care, în secolul al XXI-lea, aventurile militare de modă veche sunt de o utilitate tot mai mică.

înţelepciunea comentatorilor, aşa cum se întâmplă atât de des, s-a dovedit mai puţin consistentă. Pe de o parte, pentru că Kievul a petrecut opt ani pregătindu-se pentru un astfel de război, pe de altă parte, pentru că ucrainenii nu aveau

intenţia de a renunţa la libertatea câştigată cu greu. în plus, pentru că Vladimir Puţin a fost prea ambiţios şi nepregătit, graba Rusiei spre Kiev s-a împotmolit. După câteva luni, a trebuit să se plece în faţa realităţilor de pe teren. Dacă, la început, a căutat să cuprindă toată Ucraina, destul de repede a fost nevoit să se limiteze la a se concentrat pe sud-estul tării.

La momentul scrierii acestor rânduri, rusii şi ucrainenii sunt în impas, dar fluxul tot mai mare de arme venite din partea Occidentului ar permite Kievului, în curând, să fie în măsură să lanseze un contraatac. Se pare că Putin a considerat acest lucru ca un „război scurt, victorios” – pentru a folosi cuvintele ministrului de interne Plehve din 1904, spuse înainte ca Rusia să se angajeze într-un război la fel de prost conceput împotriva Japoniei. Putin pare să fi crezut cu adevărat că toată Ucraina va fi rapid sub controlul său. în schimb, acesta a devenit un război al neputinţei, unul costisitor, fără a se întrevedea un sfârsit la orizont.

Sau, mai degrabă, două războaie. Există un război specific secolului al XX-lea, care se poartă chiar în Ucraina, întrucât cei doi inamici se lovesc cu rachete şi obuze; mai există şi unul de secol al XXI-lea, non-cinetic, purtat între Rusia şi Occident pe

tărâmurile informaţiei, politicii şi economiei. Sancţiunile au lipsit Moscova de capacitatea de a importa tehnologii şi componente esenţiale, şi au forţat mărcile universale, de la Shell la Starbucks, să părăsească piaţa rusă. Ca răzbunare, Rusia a redus livrările de energie către Europa, contribuind la creşterea vertiginoasă a facturilor.

Ironia este că, până în clipa în care şi-a dezlănţuit forţele, Putin câştiga. Din primăvara anului 2021, el a adunat o forţă uriaşă la graniţele Ucrainei, chiar şi în timp ce s-a angajat – făcând cu ochiul – să nu invadeze. A fost o diplomaţie clasică, dură. Sub umbra unei potenţiale invazii ruse, investitorii s-au retras din Ucraina, iar economia acesteia a început să alunece spre colaps. între timp, liderii occidentali s-au înghesuit la Moscova pentru a-i cere lui Puţin să nu atace, plasându-l în acea poziţie de prim-plan după care tânjeşte. Unii au mers mai departe, încurajându-l în privat pe preşedintele ucrainean Volodimir Zelenski să facă anumite concesii Rusiei, în numele păcii. între timp, Moscova şi-a continuat campaniile subversive, de dezinformare şi terorism ocazional, toate pentru a înrăutăţi situaţia Ucrainei şi pentru a contribui la senzaţia că aceasta era un stat pe punctul de a eşua.

Dacă Puţin ar fi fost un Machiavelli al zilelor noastre, cu care unii l-au comparat, ar fi lăsat această stare de lucruri să dureze. L-ar fi costat puţin, ar fi costat mult Ucraina şi, pe măsură ce temerile referitoare la război treceau una câte una fără rezultat, el putea conta şi pe reproşurile în creştere ale Occidentului.

Totuşi, nu a fost. A declanşat invazia condus, pare-se, atât de credinţa în propriile sale pretenţii că Ucraina era gata să-i pice în mâini la cea mai uşoară atingere, cât şi de dorinţa lui de triumf, pentru a-şi asigura un loc în panteonul marilor făuritori ai statului rus. El a greşit într-un conflict care a distrus practic maşina militară pe care a construit-o – cu mari costuri – de mai bine de două decenii, a rupt Rusia de mari segmente ale economiei globale şi a generat o unitate fără precedent în cadrul Occidentului.

Şi pentru ce? S-a ales cu câteva oraşe distruse (şi care vor avea nevoie de investiţii uriaşe pentru a fi reconstruite) şi cu nişte cetăţeni noi, dintre care unii sunt nemulţumiţi şi duc un război de rezistentă în spatele frontului. în acelaşi timp, sectoarele economiei ruse care depind de materiale importate din Occident se închid unul câte unul. Fiind

imposibilitatea de a se conecta la satelit, şi de a avea sisteme de antiblocare frâne sau airbaguri, o nouă versiune „clasică” a maşinii Lada le omite. Economia Rusiei probabil nu se va prăbuşi, dar ea devine în sine versiunea „clasică”, fără dichis, a celei dinamice, integrate şi sofisticate, care crescuse cu 4,7% în 2021.

Desigur, şi Occidentul suferă. Este un război politic în toată regula, unul în care câmpul de luptă economic este în dispută. în plus, Rusia nu este Iran, Coreea de Nord sau Venezuela. Are propriile resurse şi şi-a petrecut ultimii ani gândindu-se la modul în care ar putea răspunde la sancţiunile din Vest. Occidentul a ales să nu desfăşoare trupe, dar continuă să înregistreze victime în alte moduri. Resursele sunt deturnate de la serviciile publice pentru a salva Ucraina şi a-şi înarma forţele proprii, oamenii trebuie să plătească preţurile în creştere ale energiei, iar guvernele încep să se confrunte cu consecinţele politice.

Ceea ce trebuia să fie un studiu de caz în utilizarea rapidă şi eficientă a forţei militare – o repetare a confiscării Crimeii la scară largă – a devenit exact opusul, dovada limitărilor războiului de stil vechi, chiar şi atunci când este purtat de o ţară cu o suprafaţă de peste trei ori mai mare şi, pe hârtie, mult mai puternică decât

victima vizată. Puţin ar fi trebuit să citească această carte şi să bage de seamă, dacă nu de dragul lui, atunci pentru Ucraina.

Mark Galeotti
Washington DC, august 2022